

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI

1968'DEN GÜNÜMÜZE SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM
PROGRAMLARINDA KİMLİK İNŞASI

Büşra DOĞU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRŞEHİR-2022

©2022-Büşra DOĞU

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI

1968'DEN GÜNÜMÜZE SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM
PROGRAMLARINDA KİMLİK İNŞASI

IDENTITY CONSTRUCTION IN SOCIAL STUDIES
CURRICULUMS FROM 1968 TO THE PRESENT

Büşra DOĞU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof.Dr. Zafer KUŞ

KIRŞEHİR-2022

KABUL VE ONAY

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi, Büşra DOĞU tarafından hazırlanan “1968’den Günümüze Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Kimlik İnşası” 04.08.2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından oybirliği/oyçokluğu ile **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman

Prof. Dr. Zafer KUŞ

Üye.....

Doç. Dr. Hamza YAKAR

Üye.....

Dr. Öğretim Üyesi Özlem ELVAN

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

.../.../2022

(İmza)

Prof. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

04/08/2022

Büşra DOĞU

İmza

ÖZET

1968'DEN GÜNÜMÜZE SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMLARINDA

KİMLİK İNŞASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan: Büşra DOĞU

Danışman: Prof. Dr. Zafer KUŞ

2022-169

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı

Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı

Jüri

Prof. Dr. Zafer KUŞ (Danışman)

Doç. Dr. Hamza Yakar

Dr. Öğretim Üyesi Özlem Elvan

Kimlik, geçmişten günümüze bireylerin birçok alanda kendisini ifade etmesini sağlayan kavramdır. Bu kavram modern dönem öncesinde gelenek ve din etrafında şekillenirken; modern dönemde liberal ideolojinin ekseninde inşa edilmiştir. Fransız devrimi ile kimlik kavramı belirli kalıplar dâhilin de ulus devletlerin ortaya çıkışını hızlandırmıştır. Kimlik ediminin temelinde iyi bir yurttaş olma ve bu yurttaşlığın görevlerini yerini getirme amacı yatmaktadır. Bu amacı sağlayan en önemli derslerden birisi de Sosyal Bilgilerdir. Sosyal bilgiler dersinin kapsamı kimlik oluşumunu desteklemektedir. Bu durumun en iyi örneğini Sosyal Bilgiler Öğretim Programları oluşturmaktadır. Geçmişten günümüze kadar oluşturulmak istenilen kimlik profilleri Sosyal Bilgiler Öğretim Programları çerçevesinde siyasal iktidar tarafından bir araç olarak kullanılmaktadır. Araştırmanın amacı 1968'den günümüze Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda inşa edilmek istenilen kimliği ortaya koymaktır. Bunun yanı sıra geçen bu süreç içerisindeki ideolojilerden hareketle kimlik inşasında meydana gelen değişim ve sürekliliği ifade etmek amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır.

Araştırmanın veri kaynaklarını **1968** (İlkokul 4,5.Sınıf) Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, **1973** (Ortaokul 1,2,3.Sınıf) Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, **1985** (İlkokul) Milli Tarih, Milli Coğrafya ve Milli Vatandaşlık (Ortaokul 8.Sınıf) Öğretim Programları, **1998** (İlköğretim 4,5,7.Sınıf) Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, **2005** (İlköğretim 4,5,7.Sınıf) Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, **2010** (İlköğretim 8.Sınıf) Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Öğretim Programı, **2015** (İlkokul 4.Sınıf ve Ortaokul 5,6,7.Sınıf) Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, **2015** (İlkokul 4.Sınıf) İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı, **2018** (İlkokul 4.Sınıf ve Ortaokul 5,6,7.Sınıf) Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, **2018** (İlkokul 4.Sınıf) İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Öğretim Programı oluşturmaktadır.

Verilerin toplanmasında doküman incelemesi kullanılmıştır. Araştırma verileri içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırma verileri kodlanarak temalar oluşturulmuştur. Çalışmanın temel çerçevesi “Milli Kimlik”, “Toplumsal Kimlik”, “Bireysel Kimlik”, “Politik Kimlik”, “Küresel Kimlik”, “Çevreci Kimlik”, “Dini Kimlik” ve “Dijital Kimlik” temaları olarak belirlenmiştir. İlkokul ve ortaokul Sosyal Bilgiler ve Vatandaşlık Öğretim Programları verileri ana temalar altında içerik analizi yöntemi ile düzenlenmiştir.

Araştırma sonucunda, 1968’den günümüze Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarından elde edilen veriler ışığında oluşturulan sekiz farklı kimlik türünün programlarda yer aldığı tespit edilmiştir. Bu kimlikler arasında ağırlıklı olarak milli, toplumsal ve bireysel kimliklere yer verildiği görülmüştür. 1968’den günümüze Sosyal Bilgiler Öğretim Programları’nda milli kimlik inşası tarih, coğrafya ve milli değerler aracılığıyla ideolojik temelde oluşturulmak istenildiği, toplumsal kimlik için birlikte yaşam vurgusu yapıldığı ve bireysel kimliğin ise 2005 ve sonrası dönemde artış göstererek bireyin hak ve sorumluluklarının bilincinde olması temelinde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Ayrıca 2005 ve sonrası dönemde; Sosyal Bilgiler Öğretim programlarının küresel ve dijital kimlik oluşumunu desteklediği tespit edilmiştir. Küresel kimlik inşası iktidar ideolojisi kapsamında uluslararası ilişkileri destekleyici olarak şekillendiği; dijital kimlik inşası ise Sosyal Bilgiler eğitiminde dijital okuryazarlık becerisi temelinde şekillenerek dijital çağa uyum sağlama amacı güdüldüğü görülmüştür. İçerisinde yaşadığımız çağın gerekleri ve iktidar ideolojisinin kimlik inşasında Sosyal Bilgiler öğretim programlarında etkin olarak yer aldığı ve dönüşüme açık olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Kimlik, Kimlik İnşası, Sosyal Bilgiler, Sosyal Bilgiler ve Vatandaşlık Öğretim Programları*

ABSTRACT

IDENTITY CONSTRUCTION IN SOCIAL STUDIES CURRICULUMS FROM 1968 TO THE PRESENT

M.Sc.Thesis

Preparer: Büşra DOĞU

Advisor: Prof. Dr. Zafer KUŞ

2022-169

Kırşehir Ahi Evran University, Institute of Social Sciences

Department of Turkish and Social Science Education

Department of Social Science

Jury

Prof. Dr. Zafer KUŞ (COUNSELOR)

Assoc. Prof. Dr. Hamza YAKAR

Dr. Özlem ELVAN

Identity is a concept that enables individuals to express themselves in many areas from past to present. While this concept was shaped around tradition and religion in the pre-modern era, it was built on the axis of liberal ideology in the modern era. With the French Revolution, the concept of identity accelerated the emergence of nation states within certain patterns. The purpose of being a good citizen and fulfilling the duties of this citizenship lies on the basis of the act of identity. One of the most important courses that provide this aim is Social Studies. Social Studies Curriculum has been prepared in accordance with the infrastructure of the identity desired to be gained in accordance with the content of the Social Studies course. Thus, the identity profiles that are desired to be created from the past to the present are used as a tool by the political power within the framework of Social Studies Curriculum. The aim of the research is to reveal the identity that is desired to be built in the Social Studies Curriculum since 1968. In addition, it is aimed to express the change and continuity that occurs from the construction of identity based on the ideologies in this process. Case study, one of the qualitative research designs, was used in the research. The

study group of the research consisted of 1968 (Primary School 4,5th Grade) Social Studies Curriculum, 1973 (Middle School 1,2,3rd Grade) Social Studies Curriculum, 1985 (Primary School) National History, National Geography and National Citizenship (Middle School 8th Grade).) Curriculum, 1998 (Primary School 4,5,7th Grade) Social Studies Curriculum, 2005 (Primary School 4,5,7th Grade) Social Studies Course Curriculum, 2010 (Primary School 8th Grade) Citizenship and Democracy Education Curriculum, 2015 (Primary School 4th Grade and Secondary School 5,6,7th Grade) Social Studies Course Curriculum, 2015 (Primary School 4th Grade) Human Rights, Citizenship and Democracy Course Curriculum, 2018 (Primary School 4th Grade and Secondary School 5,6,7th Grade) Social Studies Curriculum, 2018 (Primary School 4th Grade) Human Rights, Citizenship and Democracy Teaching Program.

Document analysis was used to collect data. Research data were analyzed by content analysis method. Themes were created by coding the research data. The basic framework of the study was determined as "National Identity", "Social Identity", "Individual Identity", "Political Identity", "Global Identity", "Environmental Identity" "Religious Identity" and "Digital Identity". Primary and secondary school Social Studies Curriculum data were organized under main themes by content analysis method.

As a result of the research, it has been determined that eight identities formed in the light of the data obtained from the Social Studies teaching programs since 1968 are included in the programs. Among these identities, it was observed that mainly national, social and individual identities were included. It has been determined that in the Social Studies curriculum since 1968, the construction of national identity is desired to be formed on an ideological basis through history, geography and national values, the emphasis is on living together for social identity, and individual identity has increased in 2005 and after, and it has been realized on the basis of the individual's awareness of his rights and responsibilities. In addition, it has been determined that the formation of global and digital identity is supported in order to keep up with the requirements of the era in 2005 and after. The construction of global identity is shaped by supporting international relations within the scope of the ideology of power; It has been seen that the construction of digital identity

is shaped on the basis of digital literacy skills in social studies education, and it is aimed to adapt to the digital age. It has been determined that the necessities of the age we live in and the ideology of power take an active part in the Social Studies curriculum in the construction of identity and are open to transformation.

Keywords: *Identity, Identity Construction, Social Studies, Social Studies and Citizenship Curriculum*

ÖN SÖZ

Dünyaya geldiğimiz günden bu yana varlığımızı ve kim olduğumuzu merak ederek sorgulamaya başlarız. Bunu yaparken de içerisinde bulunduğumuz çevre ve toplumun etkisiyle şekilleniriz. Birey olarak varlığımızı sürdürdüğümüz toplumda gelenek, ideoloji ve din gibi temel kavramların yardımıyla belirli bir kimlik oluşturmaya başlarız. Kimliklerin anlam kazanma süreci ise ötekinin varlığıyla mümkündür. Çünkü ötekinin varlığı; biz olarak inşa edilen kimliklerin esas oluşumunu tamamlamaktadır. Ayrıca biz olarak inşa edilen kimlikler toplum ve siyasal iktidar tarafından belirlenmiş kalıplar etrafında da şekillenmektedir. Oluşturulan bu kalıplar toplum ve siyasal iktidar tarafından ön plana çıkarılarak belirli bir ideolojik aygıtlara dönüştürülür. İdeolojik bir aygıtla bütünleşen kimlik, siyasal iktidar tarafından inşa edilir. Fransız ihtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik akımıyla devletlerin ulus devlet olma süreci hızlanmış ve oluşturulmak istenilen kimlikler için okullar ve eğitim programları bir araç olarak görülmüştür. Bu kapsamda okullar aracılığıyla verilen Sosyal Bilgiler ve Vatandaşlık eğitiminde tasarlanan öğretim programları iktidarın ideolojik söylem ve eylem aracı haline gelmiştir. Bu çalışmada 1968'den günümüze Sosyal Bilgiler öğretim programlarında kimlik inşası incelenmiştir. Sosyal Bilgilerin tarih sahnesine çıkışı olarak kabul edilen 1968 yılından günümüze kadar geçen süreç içerisinde yaşadığı değişimlerin de etkisiyle bireylerde oluşturulmak istenilen kimlikte Sosyal Bilgiler öğretim programlarının rolü üzerinde durulmuştur. Bu araştırma, 1968'den günümüze kadar değişen Sosyal Bilgiler öğretim programları bağlamında kimlik inşası sonuçlarıyla Sosyal Bilgiler eğitimi alanına derinlemesine bir bakış sunmuştur. Ayrıca kimlik inşası durağan bir yapı sergilemediği için geçmişten günümüze kadar birçok değişim geçirerek yolculuğuna farklı değişkenler yardımıyla devam edecektir. İnsanın yaşadığı olaylar, değişen dünya düzeni ve ideolojiler kapsamında kimlik yeni anlamlar kazanarak sürekli bir değişim ve gelişme içerisinde olacaktır.

Araştırma süreci öncesi ve sonrasında engin bilgi ve tecrübelerini sunarak çalışma boyunca sabırla ilgisini esirgemeyen, her düşüğümde bana güvenebileceğim o eli uzatan her daim desteğini hissettiğim ve hem akademik hem de kişisel alanda donanımlı hale gelmem için büyük çabalar sarf eden çok kıymetli danışanım sayın Prof. Dr. Zafer KUŞ'a savunma jüri üyeleri arasında yer alarak kıymetli görüşleri ile çalışmaya katkıda bulunan saygı değer hocalarım Doç. Dr. Hamza YAKAR ve Dr. Öğretim Üyesi Özlem ELVAN'a teşekkür ederim.

Şüphesiz en büyük teşekkürü desteklerinden ötürü aileme sunuyorum. Hayata adımımı attığım ilk günden bu yana desteğini, sevgisini ve şefkatini esirgemeyen, onca zorluklara rağmen kendinden önce beni düşünen, her zaman yanımda olup yüreklendiren, güçlü duruşuyla örnek olan canım annem Güleser DOĞU'ya teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca her derdimi dinleyip bana yollar gösteren hem çocuklarıyla hem de benimle ilgilenen azimli ablam Betül YUNAK'a ve tabi ki yanımda olmasa bile desteğini her daim hissettiğim ve hissedeceğim "emektar babam" Mehmet DOĞU'ya sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ.....	viii
TABLolar LİSTESİ	xvii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xviii
SİMGELER VE KISALTMALAR	xix
BÖLÜM I	1
1.1. GİRİŞ.....	1
1.1.1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	1
1.1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI ve ÖNEMİ	3
1.1.3. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	5
BÖLÜM II.....	6
2.1. KAVRAMSAL AÇIKLAMALAR ve İLGİLİ LİTERATÜR	6
2.1.1. KİMLİK NEDİR?.....	6
2.1.2. KİMLİK OLUŞUMU ve İNŞASI	9
2.1.3. KİMLİĞİN ‘ÖTEKİ’ ÜZERİNDEN YAPILANDIRILMASI.....	12
2.1.4. MODERN ÖNCESİ DÖNEMDEN POST MODERN DÖNEME KİMLİK.....	14
2.1.5. OSMANLI DÖNEMİNDEN CUMHURİYET DÖNEMİNE KİMLİK	20

2.1.6. KİMLİK ÇEŞİTLERİ.....	24
2.1.7. TÜRKİYE’DE EĞİTİM ve SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ.....	29
2.1.8. SOSYAL BİLGİLER VE ÖĞRETİM PROGRAMLARININ TARİHÇESİ35	
2.1.9.SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMLARINDA KİMLİK ve KİMLİK İNŞASI.....	41
2.2. KONU İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	44
2.2.1. Konuyla İlgili Yurt İçinde Yapılan Çalışmalar	44
2.2.2. Konuyla İlgili Yurtdışında Yapılan Çalışmalar.....	48
BÖLÜM III	50
3. YÖNTEM	50
3.1. ARAŞTIRMANIN DESENİ	50
3.2. ARAŞTIRMANIN VERİ TOPLAMA ARACI	52
3.2.1.VERİ KAYNAKLARI	52
3.3. VERİLERİN ANALİZİ.....	54
3.4. GEÇERLİLİK ve GÜVENİRLİK	61
BÖLÜM IV.....	63
4. BULGULAR	63
4.1. MİLLİ KİMLİK.....	65
4.1.1.1968 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı	65
4.1.2. 1973 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı	66
4.1.3. 1985 Milli Tarih Öğretim Programı	67
4.1.4. 1985 Milli Coğrafya Öğretim Programı	68

4.1.5. 1985 Vatandaşlık Öğretim Programı.....	68
4.1.6. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı	68
4.1.7. 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı	69
4.1.8. 2010 Vatandaşlık Programı	71
4.1.9. 2015 Sosyal Bilgiler Programı	71
4.1.10. 2015 Vatandaşlık Programı	72
4.1.11. 2018 Sosyal Bilgiler Programı	72
4.1.12. 2018 Vatandaşlık Programı	73
4.2. TOPLUMSAL KİMLİK.....	74
4.2.1. 1968 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı	74
4.2.2. 1973 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı	74
4.2.3. 1985 Milli Tarih Öğretim Programı	75
4.2.4. 1985 Milli Coğrafya Öğretim Programı	75
4.2.5. 1985 Milli Vatandaşlık Öğretim Programı	76
4.2.6. 1998 Sosyal Bilgiler Programı	76
4.2.7. 2005 Sosyal Bilgiler Programı	77
4.2.8. 2010 Vatandaşlık Öğretim Programı	78
4.2.9. 2015 Vatandaşlık Öğretim Programı	79
4.2.10. 2015 Sosyal Bilgiler Programı	79
4.2.11. 2018 Vatandaşlık Programı	81
4.2.12. 2018 Sosyal Bilgiler Programı	81
4.3. POLİTİK KİMLİK	83

4.3.1. 1968 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı	83
4.3.2. 1973 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı	84
4.3.3. 1985 Milli Tarih Öğretim Programı	85
4.3.4. 1985 Milli Coğrafya Öğretim Programı	85
4.3.5. 1985 Milli Vatandaşlık Öğretim Programı	85
4.3.6. 1998 Sosyal Bilgiler Programı	86
4.3.7. 2005 Sosyal Bilgiler Programı	86
4.3.8. 2010 Vatandaşlık Programı	87
4.3.9. 2015 Sosyal Bilgiler Programı	87
4.3.10. 2015 Vatandaşlık Programı	88
4.3.11. 2018 Sosyal Bilgiler Programı	89
4.3.12. 2018 Vatandaşlık Programı	89
4.4. BİREYSEL KİMLİK.....	91
4.4.1. 1968 Sosyal Bilgiler Programı	91
4.4.2. 1973 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı	91
4.4.3. 1985 Milli Tarih Öğretim Programı	92
4.4.4. 1985 Milli Coğrafya Öğretim Programı	92
4.4.5. 1985 Milli Vatandaşlık Öğretim Programı	92
4.4.6. 1998 Sosyal Bilgiler Programı	92
4.4.7. 2005 Sosyal Bilgiler Programı	92
4.4.8. 2010 Vatandaşlık Programı	93
4.4.9. 2015 Sosyal Bilgiler Programı	94

4.4.10. 2015 Vatandaşlık Programı	94
4.4.11. 2018 Sosyal Bilgiler Programı	95
4.4.12. 2018 Vatandaşlık Programı	96
4.5. KÜRESEL KİMLİK.....	97
4.5.1. 1968 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı	97
4.5.2. 1973 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı	97
4.5.3. 1985 Milli Tarih Öğretim Programı	97
4.5.4. 1985 Milli Coğrafya Öğretim Programı	97
4.5.5. 1985 Milli Vatandaşlık Öğretim Programı.....	98
4.5.6. 1998 Sosyal Bilgiler Programı	98
4.5.7. 2005 Sosyal Bilgiler Programı	99
4.5.8. 2010 Vatandaşlık Programı	99
4.5.9. 2015 Vatandaşlık Programı	99
4.5.10. 2015 Sosyal Bilgiler Programı	99
4.5.11. 2018 Sosyal Bilgiler Programı	100
4.5.12. 2018 Vatandaşlık Programı	101
4.6. ÇEVRECİ KİMLİK.....	101
4.6.1. 1968 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı	101
4.6.2. 1973 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı	102
4.6.3. 1985 Milli Tarih Öğretim Programı	102
4.6.4. 1985 Milli Coğrafya Öğretim Programı	102
4.6.5. 1985 Milli Vatandaşlık Öğretim Programı	102

4.6.6. 1998 Sosyal Bilgiler Programı	102
4.6.7. 2005 Sosyal Bilgiler Programı	103
4.6.8. 2010 Vatandaşlık Programı	103
4.6.9. 2015 Sosyal Bilgiler Programı	103
4.6.10. 2015 Vatandaşlık Programı	104
4.6.11. 2018 Sosyal Bilgiler Programı	104
4.6.12. 2018 Vatandaşlık Programı	105
4.7. DİNİ KİMLİK	105
4.7.1. 1968 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı	105
4.7.2. 1973 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı	105
4.7.3. 1985 Milli Tarih Öğretim Programı	106
4.7.4. 1985 Milli Coğrafya Öğretim Programı	106
4.7.5. 1985 Milli Vatandaşlık Öğretim Programı	106
4.7.6. 1998 Sosyal Bilgiler Programı	106
4.7.7. 2005 Sosyal Bilgiler Programı	107
4.7.8. 2010 Vatandaşlık Programı	107
4.7.9. 2015 Sosyal Bilgiler Programı	107
4.7.10. 2015 Vatandaşlık Programı	108
4.7.11. 2018 Sosyal Bilgiler Programı	108
4.7.12. 2018 Vatandaşlık Programı	108
4.8. DİJİTAL KİMLİK	109
4.8.1. 1968 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı	109

4.8.2. 1973 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı	109
4.8.3. 1985 Milli Tarih Öğretim Programı	109
4.8.4. 1985 Milli Coğrafya Öğretim Programı	109
4.8.5. 1985 Milli Vatandaşlık Öğretim Programı	109
4.8.6. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı	109
4.8.7. 2005 Sosyal Bilgiler Programı	109
4.8.8. 2010 Vatandaşlık Programı	110
4.8.9. 2015 Sosyal Bilgiler Programı	110
4.8.10. 2015 Vatandaşlık Programı	110
4.8.11. 2018 Sosyal Bilgiler Programı	110
4.8.12. 2018 Vatandaşlık Programı	111
BÖLÜM V	112
5. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER	112
5.1.1. Milli Kimlik Temasını İlişkin Sonuç ve Tartışma.....	112
5.1.2. Toplumsal Kimlik Temasını İlişkin Sonuç ve Tartışma.....	118
5.1.3. Politik Kimlik Temasını İlişkin Sonuç ve Tartışma	120
5.1.4. Bireysel Kimlik Temasını İlişkin Sonuç ve Tartışma	122
5.1.5. Küresel Kimlik Temasına İlişkin Sonuç ve Tartışma.....	125
5.1.6. Çevreci Kimlik Temasına İlişkin Sonuç ve Tartışma.....	127
5.1.7. Dini Kimlik Temasını İlişkin Sonuç ve Tartışma.....	129
5.1.8. Dijital Kimlik Temasına İlişkin Sonuç ve Tartışma.....	131
5.2. ÖNERİLER.....	133

KAYNAKÇA.....134

ÖZGEÇMİŞ144

TABLolar LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2.1. Sosyal Bilgiler Yaklaşımları.....	34
Tablo 3.2. Veri Kaynaklarını Oluşturan Sosyal Bilgiler ve Vatandaşlık Öğretim Programları	53
Tablo 3.3. 1968'den Günümüze Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Kimlik İnşası İçerik Analizi Ana Temaları.....	57
Tablo 3.3.1. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Örnek Veri Çözümlemesi ve Kodlar.....	58
Tablo 3.3.2 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Örnek Veri Çözümlemesi Temalar ve Alt Temalar.....	59
Tablo 3.3.3. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Verilerin Tanımlanması.....	60

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 3.1. Durum Çalışması Desenine İlişkin İzlenen Aşamaların Süreci.....	51
Şekil 3.3. Nitel Araştırma Verilerinin İçerik Analizi Aşamaları.....	55
Şekil 4. Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarından Elde Edilen Temalar ve Kategoriler.....	64
Şekil 4.1. Milli Kimlik Teması İçerisinde Yer Alan Kategoriler.....	65
Şekil 4.2. Toplumsal Kimlik Teması İçerisinde Yer Alan Kategoriler.....	74
Şekil 4.3. Politik Kimlik Teması İçerisinde Yer Alan Kategoriler.....	83
Şekil 4.4. Bireysel Kimlik Teması İçerisinde Yer Alan Kategoriler.....	91
Şekil 4.5. Küresel Kimlik Teması İçerisinde Yer Alan Kategoriler.....	96
Şekil 4.6. Çevreci Kimlik Teması İçerisinde Yer Alan Kategoriler.....	101
Şekil 4.7. Dini Kimlik Teması İçerisinde Yer Alan Kategoriler.....	105
Şekil 4.8. Dijital Kimlik Teması İçerisinde Yer Alan Kategoriler.....	109

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MTÖP	Milli Tarih Öğretim Programı
MCÖP	Milli Coğrafya Öğretim Programı
MVÖP	Milli Vatandaşlık Öğretim Programı
NCSS	National Council for the Social Studies
SB	Sosyal Bilgiler
SBÖP	Sosyal Bilgiler Öğretim Programı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
VP	Vatandaşlık Programı

BÖLÜM I

1.1. GİRİŞ

1.1.1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Tarihsel süreç içerisinde bireylerin belirli bir topluma ait olması için aile başta olmak üzere; değer ve inanç doğrultusunda eğitildiği bilinmektedir. Her dönemin odak noktası farklı olmasına karşın hedef durumları aynıdır. Modern dönem öncesinde toplumsal yapıyı oluşturan bireyler, ailede kazanmış olduğu inanç ve değerler doğrultusunda kimlik inşasını din odaklı gerçekleştirmiştir. Bu durumdan hareketle o dönemin siyasi güçleri dini dogmaların yardımıyla toplumu yönetmiştir. Modern öncesi dönemde bugünkü anlamda kolektif kimliklerden ve kimlik mücadelelerinden bahsetmek oldukça zordur. Bugünkü anlamda kolektif kimlikler arası mücadele, bireysel kimlik ve kolektif kimlik gerilimi ve kimlik politikaları, modernin ve postmodernin ürünüdür (Karaduman, 2010).

Toplumlar, egemen iktidar tarafından istenilen kimlik, inanç ve değerler etrafında şekillenmiştir. Ayrıca egemen güç, iktidarın devamını sağlamak amacıyla eğitimi bir aygıt olarak görmüştür. İnal bu durumu birey ve grupların siyasal iktidarca temellendirilen değerlere, yaşam tarzına, tutum ve alışkanlıklarına eğitim yoluyla ulaşıldığını ifade ederek desteklemektedir (İnal, 2004:49). Modern dönemde ise kimlik anlam ve algılanış biçimi olarak şekil değiştirmiştir. Modern dönemin başlangıcı kabul edilen Fransız devrimi; ortaya çıkardığı milliyetçilik düşüncesiyle “yurttaşlık” kavramına yeni bir soluk getirmiştir. Aynı zamanda hümanizm ile birlikte pozitivist, laik, seküler ve özgür düşünce toplum ve devlet hayatına egemen olmaya başlamıştır. Bu sebeple ulus devletler, Fransız Devrimi ve Modern Çağ’ın bir gereği olarak eğitim ve ideolojiyi birleştirerek toplumu ve devleti yeniden inşa etme sürecine girmiştir (Marshall ve Bottomore, 2000: 47). Eğitim, siyasal iktidarın egemen ideolojisi veya ideolojilerini yeniden üretmede kullandığı temel araçlardan biri olmakla birlikte kimlik inşasında da kullanılan en temel yapı taşlardan biridir (İnal, 2008:105). Eğitim aracılığıyla bireye var olan toplumsal ve siyasal düzenin değerleri ve inançları öğreten uluslar geleceğini garanti ve kontrol altına alabilmiş olacaktır (Parlak, 2005:91).

Modern dönemde kimlik siyasetinin belirlenmesinde ulus devletlerin model olduğu belirtilmektedir. Bu model siyasal örgütlenme tarzı, birbirine uygun biçimde eklenmiş olan din, dil, kültür, toprak, halk ve devlet kavramları üzerine inşa edilmektedir (Duman,

2007:17). Bu kavramların bir araya gelerek oluşturduğu olgu ise vatandaşlıktır. Vatandaşlık, modern dönemde ulus devletlerin kimlik inşa etme sürecinde önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla bu inşa sürecinde tek bir çatı altında yaşayan ulus devletlerin yurttaş yetiştirmesi için okul aracılığıyla iktidar ideolojisini bireylere doğrudan aktarması hedeflenmiştir. Böylece modern dönemin ürünü olarak ortaya çıkan ulus-devletleşme sürecinin “ulusal kimlik” kavramının doğmasına sebep olduğu belirtilmektedir (Aydın, 1999:22). Buradan hareketle ulus devletler milli bir eğitim anlayışı benimseyerek okul, eğitim, müfredat ve dersleri bu yönde düzenlemiştir. Caymaz (2007) milli eğitim sistemini, vatandaşların kendilerini tanımladıkları ve aidiyet duygusunun üretildiği ideolojik kurumsal yapılar olarak ifade etmiştir (Caymaz, 2007:5). Milli bir eğitim sistemi, ulusal bütünleşmeyi sağlamanın yanı sıra bireylere ulusal bir kimlik duygusu verir, onlara ortak tarihlerinin öğretilmesini sağlayarak “yurtseverlik” duygusunu aşılır (İnal, 2004:61).

Modern dönemin sona ermesinin ve postmodern döneme geçilmesinin kimlikleri çeşitlendirdiği görülmektedir. Bu dönemde kimlikleri oluşturan sınır çizgilerinin belirsiz bir hale geldiği belirtilmektedir. Geçmiş dönemler ile kıyaslandığı zaman postmodern dönemde insanların kimlik edinme süreçlerinin daha kolay hale geldiği göze çarpmaktadır. Bu nedenle sabit kimliklerin ortadan kalktığı vurgulanmaktadır. Küreselleşme olgusu postmodern sürecin bir uzantısı olarak gelişmiş ve kimliğin hem değişken hem de belirsiz olmasına katkı sağlamıştır. Sosyalleşme süreci küresel sahneye taşınmış, kimlikler yüksek düzeyde değişkenlik gösteren unsurların etkisi ile şekillenmeye başlamış, buna paralel olarak insanlar içinde buldukları baskın kültürün dışındaki özelliklere göre kimlik inşa etmeye başlamıştır (Girgin, 2018:204). Bu durumdan hareketle devletlerin ideoloji temelli oluşturmak istedikleri öğretim programları, müfredatlar ve derslerinde değişime uğramasına neden olmuştur. Öğretim programları, her türlü değer ve bilgi düzeyinde ulus devletlerin çağın koşullarına uygun olacak şekilde bireyi hem ideolojik hem de psiko-sosyo-kültürel anlamda geliştirme araçlarıdır (İnal, 2008:129). Modern çağdan günümüze kadar geçen süreç içerisinde vatandaşlık eğitimi öğretim programları yoluyla siyasi iktidarın milli bir eğitimle yetiştirmeyi hedeflediği yurttaş tipi, değişmeye uğrayarak yaşanan çağın değer ve becerilerini karşılayan bir yurttaşa evrilmiştir. Bu durumu karşılayan en büyük değişime ise Sosyal Bilgiler öğretim programlarında rastlanmaktadır.

Sosyal Bilgiler, bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirmesine yardımcı olmak amacıyla; tarih, coğrafya, psikoloji, felsefe, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimleri yansıtan, öğrenme alanlarının bir tema altında birleşmesiyle oluşan, insanın

çevresiyle olan ilişkisini geçmiş, bugün ve gelecek kapsamında incelediği toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersidir (MEB, 2005).

Sosyal Bilgiler öğretim programlarında vatandaşlık eğitimi kapsamında bireylere iyi yurttaş olma, sorumluluk alarak topluma ve devlete karşı uygun davranışlarda bulunma ve otoriteye bağlılık gibi olguların yanında yenilenen 2018 Sosyal Bilgiler öğretim programı kapsamında 21. yy becerilerini karşılayan küresel ve dijital vatandaş bağlamında kimlik inşası gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Ülkemizde vatandaşlık eğitimi ve kimlik inşası Meşrutiyet'ten günümüze kadar sürse de Sosyal Bilgiler eğitimi kapsamında kimlik inşası 1968 yılı itibariyle başlamıştır. Tarihsel süreçte değişen siyasal, sosyal, kültürel yapıya göre kimliğin inşasında Sosyal Bilgiler programları yeniden düzenlenerek günümüze kadar gelmiştir. Kimlik inşasının meydana gelen değişimlerden etkilenecek tamamlanamayan bir süreç olması öğretim programlarına da yansımaktadır. Bu bağlamda Sosyal Bilgiler öğretim programları resmi devlet ideolojisinin yanında yaşanan çağın koşullarını da temel alarak; bireylerde geleneksel kimliklerle birlikte yeni kimliklerin inşasını desteklemektedir.

1.1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI ve ÖNEMİ

Bu araştırmanın amacı, tarihsel süreç içerisinde 1968'den günümüze kadar olan Sosyal Bilgiler ve Vatandaşlık Öğretim programları aracılığıyla inşa edilmek istenen kimliği araştırmaktır. Sosyal bilgiler dersinin kimlik oluşumundaki rolünün anlaşılması için ise Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim programlarının zaman içindeki gelişim ve değişim süreci de ele alınacaktır. Bu araştırma bilimsel alanda Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının kimlik inşası sürecindeki gelişimini ortaya koymak açısından önemlidir. Alan yazında yer alan araştırmalara bakıldığında Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında kimlik inşasına ilişkin bir çalışmanın yeteri kadar ifade edilmediği görülmektedir. Söz konusu araştırma bilimsel alanda yer alan eksikliği gidererek araştırmacılara farklı bakış açısı sunacaktır.

Bu amaç doğrultusunda araştırmanın problem cümlesi, *“1968'den günümüze kadar uygulanan Sosyal Bilgiler öğretim programlarında inşa edilmek istenen kimlik nedir ?”* olarak belirlenmiştir. Araştırmanın alt problemleri şu şekildedir:

1. **1968 (İlkokul 4,5.Sınıf) Sosyal Bilgiler Öğretim Programında İnşa Edilmek İstenen Kimlik Nedir?**

2. **1973** (Ortaokul 1,2,3.Sınıf) Sosyal Bilgiler Öğretim Programında İnşa Edilmek İstenen Kimlik Nedir?

3. **1985** (İlkokul) Milli Tarih, Milli Coğrafya ve (Ortaokul 8.Sınıf) Vatandaşlık Bilgisi Öğretim Programında İnşa Edilmek İstenen Kimlik Nedir?

4. **1998** (İlköğretim 4,5,6,7.Sınıf) Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında İnşa Edilmek İstenen Kimlik Nedir?

5. **2005** (İlköğretim 4,5,6,7.Sınıf) Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında İnşa Edilmek İstenen Kimlik Nedir?

6. **2010** (İlköğretim 8.Sınıf) Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Öğretim Programında İnşa Edilmek İstenen Kimlik Nedir?

7. **2015** (İlkokul 4.Sınıf ve Ortaokul 5,6,7.Sınıf) Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında İnşa Edilmek İstenen Kimlik Nedir?

8. **2015** (İlkokul 4.Sınıf) İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programında İnşa Edilmek İstenen Kimlik Nedir?

9. **2018** (İlkokul 4.Sınıf ve Ortaokul 5,6,7.Sınıf) Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında İnşa Edilmek İstenen Kimlik Nedir?

10. **2018** (İlkokul 4.Sınıf) İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi Öğretim Programında İnşa Edilmek İstenen Kimlik Nedir?

11. **1968** Yılından **2018** Yılına Kadar Uygulanan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarındaki Kimlik Vurgusunda Benzerlik Ve Farklılıklar Nelerdir?

1968'den günümüze Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında kimlik inşasının araştırıldığı bu çalışma, Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarını derinlemesine ele alması bakımından önemlidir. Araştırma, bir ulus devletinin kimlik oluşturma sürecini Sosyal Bilgiler öğretim programları aracılığıyla yapması ve şekillendirmesi bakımından önem arz etmektedir.

Araştırmayı oluşturan Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının kimlik inşası bağlamında incelenmesi, Sosyal Bilgiler Öğretim Programları bakımından gereklidir. Sosyal Bilgiler ve Vatandaşlık eğitiminde; kimlik, ders kitapları ve öğretim programları bakımından farklı çalışmalara konu olmuştur. Ancak Sosyal Bilgiler Öğretim

programlarında kimlik inşasının doğrudan Sosyal Bilgiler ve Vatandaşlık eğitiminde çalışılmadığı; literatür incelemesi sonucunda görülmüştür. Alan yazında Sosyal Bilgiler Eğitiminde kimlik konulu az sayıda çalışma yer almaktadır. Dolayısıyla Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında kimlik inşası araştırmanın konusu olmuştur.

Bu araştırma, 1968'den günümüze Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında kimlik inşasını çalışması ve araştırmanın özgün olması nedeniyle önemlidir. Araştırmayı özgün kılan neden 1968'den günümüze kadar gelen Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında kimlik inşasının doğrudan ve detaylı bir şekilde çalışılmış olmasıdır. Ulus devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'nde 1968'den günümüze Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında kimlik inşasını konu alan bu çalışmanın ortaya konmasının Sosyal Bilgiler Eğitimi; vatandaşlık eğitimi alanında uzmanlara, akademisyenlere, program geliştirici ve tasarlayıcılara, Sosyal Bilgiler öğretmenlerine yapılması planlanan çalışmalarda kaynaklık ederek yol göstermesi amaçlanmıştır.

1.1.3. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

1968'den günümüze Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında kimlik inşasının araştırıldığı bu çalışma, 1968 yılında "Sosyal Bilgiler" ismiyle oluşturulan program ile günümüze kadar gelen yani 2018 Sosyal Bilgiler Programını kapsayan tarihsel süreç içerisinde uygulanan Sosyal Bilgiler Programlar Öğretim Programlarından oluşmaktadır. Araştırmaya temel olan dokümanlar, Milli Eğitim Bakanlığınca oluşturulan doküman ve sitelerden ulaşılarak kullanılmıştır. Araştırma, 1968 Sosyal Bilgiler Öğretim programından 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim programını kapsayan süreçte yer alan Sosyal Bilgiler Öğretim programları ile Vatandaşlık ve İnsan Hakları Öğretim programları oluşturmaktadır. Bu kapsamda; Vatandaşlık Öğretim programlarının sürece dâhil edilmesinin sebebi ise Vatandaşlık Öğretim programlarının hazırlanması ve ayrı bir ders olarak okutulması dönemlere göre farklılık göstermesindedir. Vatandaşlık dersi bazı dönemlerde bağımsız ayrı bir ders olarak okutulurken bazı dönemlerde ise Sosyal Bilgiler Öğretim programına entegre bir şekilde verilmiştir. Bu durum Sosyal Bilgiler ve Vatandaşlık Öğretim programlarının ayrı bir şekilde düşünülmemeyeceğini göstermektedir.

Sosyal Bilgiler ve Vatandaşlık Öğretim Programlarının seçilmesinde Sosyal Bilgiler dersinin tarih sahnesine çıkışı ve geçirdiği dönüşümler kapsamında ulus devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kimlik inşasını ortaya koymak etkili olmuştur.

BÖLÜM II

2.1. KAVRAMSAL AÇIKLAMALAR ve İLGİLİ LİTERATÜR

2.1.1. KİMLİK NEDİR?

İnsanoğlu var oluşuyla birlikte kendini ve kim olduğunu keşfetmeye çalışmıştır ve arayış içine girmiştir. Bu arayışlar insanoğlunu birçok soruya yönlendirmiş ancak en dikkat çeken soru ise her zaman ‘Ben Kimim?’ sorusu olmuştur. Ben kimim sorusuna verilen yanıtlarla birlikte insanların benzerlik ve farklılıkları olduğu keşfedilmiş ve insanın, aslında çevresinde bulunan varlıkların özellikleri ile değerlendirmesi, kendisini tanımada yol gösterici olmuştur. Aynı zamanda toplumsal hayatta kim olduğumuzu, sahip olduğumuz özellikler belirlemektedir. Bu özellikler bireyin toplum içinde çeşitli yönleriyle ortaya çıkmaktadır. Bireyin kendini yapılandırması, yorumlaması, algılaması ve çevresindeki insanlara kendini sunuş şekline kimlik denilmektedir. Kimlik kavramı bireylerin günlük yaşantıları ile doğrudan ilişki olarak farklılıklar gösterebilmektedir. Bahsedilen farklılıklar bölgesel, yerel, dinsel, mesleki, kültürel, ulusal ve etnik kimlik biçimleri olarak farklı boyutta rollere sahip olmayı ifade etmektedir (Türkcan ve Bozkurt, 2015).

Böylece birey kendi kimliğinin oluşumuna katkı sağlayan unsurlarla bütünleşebilecektir. Bireyin kendisini özel kılan nitelikleri ve bu nitelikleri sayesinde diğer insanlardan ayrılması kimlik kavramı ile açıklanmaktadır. Bu bakış açısı ile kimlik bireyin varoluşunun en önemli ve anlamlı yönü olarak ifade edilmektedir. Bireyin hayatının her noktasında, inançları, duyguları, ekonomik ve toplumsal yaklaşımları gibi kendisini dolaylı veya doğrudan etkileyen ve belirginleştiren unsur olarak tanımlanmaktadır (Tok, 2003:122). Bu anlamda kimlik, bireyin zihinsel süreçlerinin davranışsal olarak görülebilir hale gelmesi şeklinde ifade edilebilmektedir. Ayrıca kimlik bireylerin kendini tanımlama, algılama, toplumsal, dini ve siyasal olarak aidiyet bağı olarak ifade edilmektedir (Vatandaş, 2010:8). Bu sebeple kimlik kavramı için farklı tanımlar yapılmaktadır. Tanımların farklılığında kimliğin farklı disiplinlerin çalışma alanları içerisine girdiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla kimlik kavramı incelenirken psikoloji, sosyoloji, felsefe, coğrafya, tarih, vatandaşlık ve siyaset bilimi gibi alanlardan faydalanarak çalışmaların yapılması gerekmektedir. İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren kimlik kavramının var olduğu ifade edilmektedir. Çünkü birey ve çevresindeki diğer bireylerden oluşmuş grupların söz konusu olması durumunda kimlik kavramının anlamını bulduğu

görülmektedir. Bu sebeple, ilk insanın varlığı ile başlayarak bütün toplumsal gruplarda kimlik kavramının ifadesini bulduğu tartışılmaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Coğrafi keşiflerin başlaması ile yeni kimliklerin/kültürlerin gün yüzüne çıkması ve beraberinde tanışılan bu farklılıkların bilinmesi ihtiyacı ile kimlik kavramının ortaya çıktığı görülmektedir. Aynı zamanda sosyal bilimler alanında yer ederek sistematik hale gelmeye başlamıştır. Ancak kimlik kavramı 20. yüzyılda popüler hale gelmiş ve sosyal bilimler içerisine girmiştir (Bayri, 2008).

Kimlik kavramı ilk olarak ünlü psikolog Eric Erikson'un başlattığı çalışmalarla psikoloji alanında ortaya çıktıktan sonra, 1950 ile 1960'larda sosyal bilimler alanlarında da çalışılmaya başlamıştır. 20. yüzyılın ilk yarısında kimlik kavramına ilişkin literatürde herhangi bir çalışmaya rastlanmamasına rağmen, bu dönemden sonra oldukça çok çalışma yapılmıştır. Kavramın bu dönem içerisinde yoğun bir şekilde kullanılmasıyla birlikte, rekabet halinde pek çok kimlik anlayışı meydana gelmiş ve bu bağlamda karmaşık/çatışmacı bir ortamın oluşmasına neden olmuştur. Bu durumun sosyal bilimler içerisinde kimlik kavramının ilgi çekici ve önemli bir kavram olmasına ortam oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca kavrama ilişkin entelektüel ilgi 1980'li ve 90'lı yıllarda ivme kazanmıştır. Bu ilgiyi Batı dünyasında yaşanan siyasi, toplumsal, ekonomik ve kültürel değişimler etkilemiştir. Özellikle 80'li yılların başından itibaren artan ve bir şekilde, Avrupa ülkelerinde, ABD, Kanada ve Avustralya gibi toplumsal, siyasal ve kültürel alanlarda ulus devletler içerisindeki farklı grupların, toplulukların ya da azınlıkların farklılık taleplerinin ön plana çıkması kimlik oluşumuna etkili olmuştur. Ayrıca bu tür taleplerin toplumsal ve siyasal alanda meydana getirdiği etki, kimlik kavramına ilişkin farklı tanımların ve yeni boyutların kazanılmasını sağlamıştır (Yanık, 2013:226,229).

Dönemsel değişikliklerin etkisiyle birey, var olduğu toplumlar içerisinde bir kimlik bulmak ve bu olguyu yaşatmak adına elinden geleni yapmaktadır. Bu sebeple kimlik, tarihsel süreç içinde oluşan, olgunlaşan, değişen ve dönüşen, dünden bugüne, bugünden yarına oluşumunu gerçekleştiren dinamik bir olgudur. Kısacası kimlik değişen ve değişken bir yapıya sahiptir. Tanımı gereği kimlik, benliğin inşasına olduğu kadar süreçte meydana gelen değişimlerle de ilişkilidir. (Sözen, 1989:19). Bahsedilen süreçte kimlik farklı etmenler ile belirginlik kazanmaktadır. Bu etmenler dönemler, kategoriler ve anlayışlar olarak belirtilmektedir. Gelenek, din, siyaset, ekonomi ve sanat gibi alanların kimliğin sınırlarını belirleyip kayıtlanmasını sağlayan faktörler olduğu belirtilmektedir.

Kimlik kavramı için kapsamlı bir tanım yapmış olan Barbara Newman (2001)'nın; bireyin kendi geçmişi ile özdeşleşmesi, bugününde edinmiş olduğu rolleri ve gelecekte neler istediği ile ilgili fikirlerini bütünleştirmesine odaklandığı görülmektedir. Bu tanıma göre birey geçmiş, şimdi ve gelecek kapsamında kültürel beklentileri arasında bağlantılar kurmaktadır. Her birey dünyaya gelişinde bir isme ve bir kimlik kartına sahip olmaktadır. Ayrıca her birey belli bir kültürün içine dâhil olarak gelmesi ile birlikte belli bir aile, din, dil, ulus, ırk ve ceddin üyesi olarak dünyaya gelmektedir. Bahsedilen bu kavramlara aidiyet grupları denilmektedir. Her birey içinde bulunduğu bu aidiyet gruplarının oluşturduğu değer ve normlar sistemlerini öğrenerek kim olduğu konusunda detaylı sorgulama sürecine girerek öğrenilenler doğrultusunda oluşturulan bir sosyal hayata sahip olmaktadır (Bilgin, 1995:36.) Bu şekilde birey nasıl var olduğunu veya olabileceğini algılayıp çevresinde nasıl görüldüğü hakkında bilgi sahibi olmaktadır.

Bireyin sahip olduğu kimliği sayesinde farklı bireylerle ve farklı gruplarla bütünleşmesini sağlamasının yanında kendi özellikleri ile farklılığını ortaya koyabilmesine yardımcı olmaktadır. Böylelikle kimliğin bireysel (ayrıştırıcı) ve kolektif (bütünleştirici) yönünün olduğu ifade edilmektedir. Kimliğin bu özelliği sebebiyle kavramın anlaşılmasının zorlaştığı görülmektedir. Bunun yanı sıra kimlik kavramının anlaşılmasındaki diğer bir zorluk ise bireylerin sahip olduğu kendisine ait kimlikler ile birlikte sosyal hayatlarında taşımış olduğu kimliklerin de fazla olduğu belirtilmektedir (Kılıç ve Tok, 2013:226). Kimlik fikri ise aidiyet krizinin yaratmış olduğu olan ile olması gereken arasındaki boşluğu kapatma ihtiyacından doğmuştur. Bu sebeple kimliğin bir kurgu olduğu ve katılarak gerçeğe dönüşmek için çokça çaba gösterdiği ifade etmek mümkündür.

Vatandaş (2010:14) ise kimlik kavramını etimolojik olarak: en kısa hali ile benzerlik/aynılık anlamına gelen kimlik Fransızca'da *identite*; İngilizce'de *identity* anlamına geldiğini ifade etmektedir. Bu anlam Batı dillerinde etimolojik olarak incelendiği zaman "*Identity*" ve "*Identite*" kelimelerinin Latince'deki "*identias*" ile aynı anlama geldiği görülmektedir. Kavramın bu şekilde kökenine indiğimizde "*Identias*" kelimesinin de aynı ve sürekli anlamlarına geldiği görülmektedir. *Dentique*: Nitelikleri açısından birbirine benzeyen hatta tamamen aynısı olan varlıkları ya da değişikliklere uğramalarına karşın aynı kalabilen özdeş olanları ifade etmektedir. Bununla birlikte nicelik olarak birbirlerinden farklı olmaktadır. *Identifier*: Başka bir şeyle aynı, ödeş olan veya böyle oldukları için birbirlerine karıştırılabilen şeyleri ifade eder. *Identite*: Türkçe'de resmi

olarak kullanılan hüviyet anlamına gelmektedir (Vatandaş, 2010:14). Aşkın (2007)'a göre kimlik bireyin kendi bakış açısında ve toplumun bakış açısında nasıl görüldüğü ile ilgili olduğunu belirtmektedir. Kimliğin bu şekilde tanımlanmasında görüldüğü üzere birey kendisini çevresindekilerin içinde farklı kılmak ile birlikte başkası ve kendisi arasında sınırın olduğunu düşünmektedir (Sertkaya, 2010:27). Bu sınırlar insanlar arasındaki farklılıkları meydana getirerek kendi özelliklerini keşfetme, kendinin farkına varma yani bir kimlik oluşturma sürecinde başkalarına ihtiyaç duyulduğuna kanıt olarak gösterilmektedir. Bu durum Bayri (2008) tarafından şöyle açıklanmaktadır:

“Birey toplum içinde tanınma ve kendini tanımlama çabası içindedir. Ancak kimlik kazanım sürecinde birey bunu yalnız başına gerçekleştirmemektedir. Bu süreç kendisini tanımının ötesinde farklı insanlarla kendisi arasında yapılan karşılaştırmalar sonucu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla kimliğin bireysel ve toplumsal yapılar arası ilişki sonucu oluştuğu görülmektedir. Bu tanımlamaların özünde yatan şey bir grubun veya bireyin içerisine ait olma ihtiyacıdır. Aitlik, kişiye özsaygı ve öz sevgi kazandırmak adına önemli bir ihtiyaçtır. Aynı zamanda bireysel ve grup içerisindeki aidiyet kimlik oluşumuna katkı sağlamaktadır. Grup aidiyeti temelinde oluşan kimlikler, toplum içerisinde bağlanmayı ve bütünleşmeyi beraberinde getirir. Böylelikle birey toplumda kendisine aidiyet duygusu geliştirecek ve bireyin sahip olduğu kültüre bağlı olarak toplum içinde var olacaktır” (Bayri, 2008).

2.1.2. KİMLİK OLUŞUMU ve İNŞASI

Bireylerin kimlik edinim sürecinde toplum tarafından çeşitli kimlik seçenekleri sunulmaktadır. Bu süreçte sunulan seçenekler içinden birey kendisine uygun olanı seçer bununla birlikte toplum tarafından seçilen kimliğin bireye benimsetildiği de görülmektedir. Dolayısıyla bireylerin kimlik seçiminde özgür olduğu düşünülmesine rağmen aslında seçimlerinde her zaman tamamen özgür olmadığı görülmektedir (Kurnaz, 2013:27). Buradan hareketle kimliklerin büyük çoğunluğu yapay bir şekilde oluşturulur. Bu yapaylıklar farklı düzeylerde baskı, teşvik ya da özgürlük koşullarında kendini gösterir. Anderson (2020)'ın, sıklıkla söylediği gibi, toplulukları ‘Hayali Cemaatler’ olarak tanımlamıştır. Kimlikler düşlenen benliklerdir; ne olduğumuzu sandığımızı, ne olmak istediğimizi ortaya koyarlar ancak uygulamada bu kimlikleri kullanamayabilirler. Çünkü hepsi yazıda var olan ve kendi kimliğimizi bilmeden var olanla yetinmemiz gerektiği düşündürülen hayali topluluklar meydana getirmektir (Anderson, 2020:52).

Erbaş (2018) ın Castells (2006:14) ‘dan aktardığına göre bütün kimlikler inşa edilir. Asıl mesele kimliklerin nasıl, nereden hareketle, kim tarafından, ne için inşa edildiğidir. Zira kimliklerin inşasında; tarihten, coğrafyadan, kültürden, kurumlardan, kolektif hafızadan, kişisel fantezilerden, iktidarların direktiflerinden ve dinsel vahiylerden yararlanılmaktadır. Ama bireyler, toplumsal yapıya, koşullara ve kültürel projelere göre bu

araçları işler ve bütün bu araçların anlamını yeniden düzenlemektedirler. Kimlik genel olarak ne için oluşturulduğu, kim için oluşturulduğu; oluşturulan kimliğin içeriği, kimlikle özdeşleşenler ve kendini bu kimliğin dışında konumlandıranlar tarafından anlamının oluşturulduğu görülmektedir.

Ayrıca Erbaş (2018) “*Kimliğin oluşumu bireyin çocukluğundan itibaren kendi yaşantısı içerisindeki bilişsel ve fiziksel gelişim süreçlerinde çevresel faktörlerin de etkisiyle kendiliğinden herhangi bir güdüm olmadan gerçekleşir. Kimlik inşasında ise bireylerin istenilen doğrultuda bir kimliğe sahip olabilmeleri için çeşitli yollar (eğitim, tarih, kültür-sanat, sinema-televizyon) ile doğrudan kasıt ve güdüm vardır*” ifadelerini kullanır.

Bu sebeple kimliğin inşası kazanılmış kimliklerden ziyade verili kimliklerden oluşan bir mekanizma olduğunu söylemek mümkündür. Verili kimliklerden kasıt hemşerilik, cinsiyet, siyasal kimlikler, etnisite, gibi bireyin doğumundan itibaren var olan mecburi birlikteliklerden doğan kimliklerdir. Söz konusu bu birliktelikler zorunlu olup bireysel olarak bir tercih gerektirmeyen aidiyetler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Başat kimlik kavramıyla ifade edilen, bireylerin doğdukları andan itibaren dâhil oldukları kimlik grupları sonradan edindiği kimliklerin yaşanmasını güçleştirebildiği görülmektedir (Göktolga, 2013:124).

Kimlik oluşumu ve gelişiminin doğal bir süreç izlenmesinin yanında siyasi bir yapının katkısıyla da inşa edildiği belirtilmektedir. Bireyin dünyaya gelişinden itibaren başlayıp çevresi ile kurduğu etkileşimleri ile devam eden var olma süreci bireyin kendisinin kim olduğunu belirlemektedir. Bu ilişkiler çerçevesinde kimlik inşasında en önemli araçlardan biri geçmişin bilgisi ve onu nasıl koruduğumuzdan geçmektedir. Kişinin geçmişteki bilgileri, yaşantısı ve kimliği, geleceğini biçimlendiren bir araç olarak kullanılır. Bu bakımdan kimlik, her an yeniden kurulan ve inşa edilen dinamik bir yapıdır. Yaşamın her döneminde inşa devam etmekle beraber özellikle bilincin çok daha aktif olduğu ve çevresi ile sosyalleşmenin daha hızla seyrettiği gençlik dönemi etkili bir süreç olup dinamik olarak ömür boyu devam edecek bir süreci kapsadığı belirtilmektedir. Bireyin yaşadığı süreç içerisinde kimliğini geliştirebildiği gibi gelecek dönemlerinde yaşanabilecek olan önemli bir olay sonucu etkilenmesi ile kimliğinin yeniden oluşturulması ya da değiştirilmesi sürecine girebildiği görülmektedir (Kaya, 2007). Kimlikler daima inşa halinde olan bir yapıdadır ve tam olarak tamamlanmazlar veya sonlandırılmazlar (Hall, 1998 akt.Yıldırım, 2014).

Kendini tanıma sürecinde “ben” hakkında yeni yeni şeyler öğrenilir. Buradan hareketle kimliğin bireyde oluşturduğu kazanımları Nuri Bilgin (2007) şöyle sıralamaktadır:

1. *“Bireyin geçmişi ile bugününü ilişkilendirmektedir.*
2. *Bireyin kimliğinin olması tutarlılık ve birlik duygusu vererek farklı zamanlar içerisinde aynı kişi olduğu bilincinde olmasını sağlamaktadır.*
3. *Bireyin sahip olduğu hukuksal, gramatikal, fiziksel, bölgesel, etnik, ulusal, kültürel ve sosyal kimliklerinin birleştirilmesi ve birlikteliklerinin sağlanması kişisel kimliğin varlığı ile gerçekleşebilmektedir.*
4. *Bireyin ben duygusunun oluşumunu ve farklı bireyler ile arasındaki ayrımını ortaya çıkartmaktadır. Bunun yanı sıra bireyin özgürlüğünün ve haklarının korunması için gerekli olanları yapma hissini vermektedir.*
5. *Bireyin özelliklerinin farkında olması ve diğer bireyler ile arasındaki farkların ortaya çıkmasıyla biriciklik ve orijinallik duygularının önemini kavramaktadır.*
6. *Bireylerin kişisel kimliğinin farkında olması verimliliğinin artmasında ve dolayısıyla daha güçlü kimlik duygusu geliştirmesinde yardımcı olmaktadır.*
7. *Kişisel kimlik bireylerin bilincinde bir değer olarak yer alıp, bireyin hem toplumda hem de kendi içinde değerli olma hissini geliştirmesine yardımcı olmaktadır. Böylelikle kimlik kavramının birey için bir hayat felsefesi olduğu görülmektedir. Söz konusu bu hayat felsefesi bireyin hayatın önemini kavramasında, geleceği için planlar yapmasında ve değerler sistemi oluşturmasında etkili olmaktadır. Ayrıca bireyin aidiyet duygusunu geliştirmesinde yardımcı olarak kendisinin farkında olup aidiyet duygularını dengeleyerek yaşayabilmesi konusunda güdüleyici olduğu bilinmektedir” (Bilgin, 2007:245).*

Kimlik inşası gerek devlet eliyle gerçekleştirilen gerekse toplumsal yaşantılar yoluyla kazanılan birtakım değerler için geçmişini anlamlandırmayı, onun belli değerlerle bütünsel olarak algılanışı ve geleceğe sunduklarıyla oluşur. Bu durumu Köstüklü (1999) geçmişini anlamak aynı zamanda geleceği okumanın anahtarı olarak ifade etmiştir. Aynı zamanda kuşaktan kuşağa aktarılan bilgi, birikim ve deneyimlerin yanı sıra atalardan miras kalan yaratılış efsaneleri, uyulması gereken toplumsal kurallar, ritüeller ve törenler de kimlik inşasının gelişiminde etkili olmuştur (Adanır, 2003). Kimlik inşasına etki eden birçok unsurun bulunmasının yanı sıra esas kimlik gelişimi, ötekileri anlamlandırma çabasına bağlıdır. Bu durumdan hareketle kimliklerin şekillendirilmesinde belirleyici roller genel olarak öteki algısı, etnik ve dinsel farklılıklar, ekonomik ve sınıfsal ayrımlar, aile geleneği, cinsiyet vb. konumlandırmalar olarak ifade edilmektedir. Kısacası birey kendi bir kişidir ama toplumun bir bireyidir (Karaduman, 2010: 2888). Böylece kimlik, ötekilerle kurulan ilişkilerle varlığını benimser ve sürdürür. Ötekinin varlığıyla birey var olur ve bir kimlik edinir. Bu durumu Bostancı (2003:38) ötekinin varlığının potansiyel bir tehdit ve çatışma kaynağı oluşturduğunu ve kolektif kimliklerin keşfedilmesine yardımcı olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda en temel seviyede kimliklerin kolektif ve bireysel kimlikler olacak şekilde iki boyutta incelendiği görülmektedir.

Smith'e (2002:139) göre, "bireysel kimlikler temel olarak din, etnik köken, milleti bölge, sınıf, toplumsal cinsiyet ve aile olarak ifade edilmekte, söz konusu kimliklerin önem düzeyi içinde bulunulan koşullara göre bazı farklılıklar göstermektedir. Kolektif kimlikler ise bütünleştirici ve kapsayıcı bir özelliğe sahip olmakla beraber, etnik ve milli bağlar kolektif kimliklere örnek gösterilebilir. Kolektif kimlik olgusunda önemli olan konu kişinin seçenekleri ya da sahip olduğu hisleri değil, kolektif bağların ne şekilde kurulduğudur. Kolektif kimliğin temelinde, farklılaşma ve ötekileştirme eğilimi yatmaktadır. Bu eğilim ise sosyal kimliklerin toplum içerisindeki sergilenişi şeklinde ifade edilebilir".

Bilgin (2007) ise bu durumu şöyle açıklamıştır: Bireyin ya da grubun hissettiği ve doyurmaya çalıştığı ihtiyacın ötesinde, bireysel ve kolektif kimlik kavramı toplumsal örgütlenmeler ve çevresel değer ve normlar ile çağın ve dünyanın gereklilikleri göz önünde bulundurularak gelişmiş olan ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sayede çeşitli kimliklerin ortaya çıktığı görülmektedir. Kolektif kimlik oluşumu, aynı bireysel kimliklerin oluşumu gibi etkileşimler sayesinde gerçekleşmektedir. Bireysel kimlikler kişilerin birbiri ile etkileşimi sayesinde geliştiği gibi kolektif kimliklerde de grupların birbiri ile etkileşimi sayesinde gerçekleştiği görülmektedir. Dolayısıyla kimlik, karmaşık olmaktan ziyade farklı olanların birbiri ile çatışması üzerine inşa olmaktadır (Bilgin, 2007:244). Bu durum göz önüne alındığında kolektif kimliklerin bir diğeri üzerinde egemen olabilmesi, başka bir kolektif kimliği veya alt kültürü ötekileştirmesi sonucunu doğurabilmektedir. Nitekim Bayri (2008)'de bir kimliğin farklılıklar ile bir bütün haline geldiği ve benzeşenleri ile oluşan bir kategori olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte hem kapsayıcı hem de dışlayıcı bir karakter barındırdığını ifade etmektedir (Bayri, 2008:9).

2.1.3. KİMLİĞİN 'ÖTEKİ' ÜZERİNDEN YAPILANDIRILMASI

Kimlik inşa sürecinde biz ve ötekiler kavramları önemli bir yere sahip olmakla beraber, insanlar kendilerinden olana olumlu yaklaşım sergilemektedir. Farklı olan kişilere ise olumsuz bir yaklaşım sergilenmesi söz konusudur. Bu ifadeyle biz ve ötekiler toplumsal yaşantımızda var olmuş olurlar (Karaduman, 2010:2888). Buna karşılık sahip olunan kimlikler var olabilmek için mutlaka farklılıklara da gereksinim duymaktadır. Böylece bireyin kendi durumu garanti altına alınmakta, farklılığı ise ötekiliğe dönüşmektedir (Yıldız ve Demir, 2013:4). Ötekiliği ise en temel anlamıyla bizden ve ya benden olmayan farklı olan şeklinde tanımlamak mümkündür. Öteki olmadan birey kendini ve özelliklerini keşfedemez. Nasıl ki doğal denge içerisinde bir kötü bir iyi var ise ve bu durumda kötünün varlığıyla iyi yaratılıyor ve farkına varılıyorsa öteki de kimlik oluşturma sürecinde bu işlevi görmektedir.

Aynı zamanda ötekileştirmenin temel işlevleri şu şekilde sıralanabilmektedir:

1. *“Kimlikleştirme: Bireylerin kimlikleri inşa etme sürecinde düşmanlarını ya da başka bir bireyi referans alarak kolektif kimlik inşasını gerçekleştirdikleri görülmektedir.*

2. *Kimlik Yüceltme: Belirli bir grup içerisinde kendilerini iyi hissetmek bağlamında farklı grupların ötekileştirilmesi ile olumsuz özelliklerin onlara atfedilmesi ve kendilerine pozitif kimlik kazandırmaları olarak ifade edilmektedir.*

3. *Meşrulaştırma: Sosyal kıyaslamalar ve sosyal özdeşleşmeler neticesinde grubun kendi değerlerinin olumlu hale getirilmesi dolayısıyla olumsuz bütün düşüncelerin grup dışına atfedilmesi bununla birlikte grup üyelerinin diğer grup üyelerine yönelik olumsuz tutumlarını haklı görerek meşrulaştırmalarına vesile olduğu görülmektedir.*

4. *Sosyal Düzeni Koruma: Sosyal düzenin sorunsuz işleyebilmesi için düzeni bozanların kontrol altına alınması gerektiğine inanılmaktadır” (Bilgin, 2007: 185,198).*

Olumsuz değerler ve düşüncelerin dış gruplara yüklenmesi sonucunda bu grupların kontrol altına alınması gerektiği düşünülmektedir. Bu tutumlar sebebiyle bireyler ve gruplar buldukları toplumda “öteki” üzerinden kendi kimliklerini kurmakta ve geliştirmektedirler. Bu sebeptir ki kimliklerin aynı şekilde ifade edilmedikleri ve içinde buldukları duruma göre tutarlı ya da tutarsız olabildikleri görülmektedir (Bayrı, 2008:6).

Aidiyet duygusunun kimliğin temel bileşenlerinden olması ile birlikte biz kavramının tanımlanmasında etkili olmakta ve bununla birlikte “biz” kavramının dışında kalan “öteki” kavramının da ne olduğunu belirlemektedir. Buradan hareketle biz kavramının var olabilmesinin bir gerekliliği olarak öteki kavramının var olduğu görülmektedir. Ancak özellikle, reddedilen ötekinin her zaman var olan kimliğin içinde olduğu ve bu öteki de ne ölçüde belirginse kimliğin de o ölçüde belirginleşeceği belirtilmektedir. Özetle benin ancak öteki ile var olabileceği bunun sebebinin de buradaki ben kavramının öteki kavramındakilerin tam zıttı özelliklere sahip olduğu görülmektedir. (Karaduman, 2010). Bu sebeple kimliğin inşa sürecinde “ne olunmadığı” durumu üzerinde durulmaktadır. Bireyin kendi kimliğinin inşasında ayna görevinde kullandığı “öteki” hem kendini hem de başka kimlikleri inşa etmektedir. Sonuç olarak kimlik oluşumunda bir “öteki” varlığının olması gerekmektedir. Dolayısıyla bireyin sahip olduğu farklılıkları diğer insanların kimliklerinin inşasında anlam kazandığı görülmektedir (Tamer, 2014). Kimlik aynı zamanda, ait olunduğu düşünülen cemaat ya da kültürün ilişkisi sonucu oluşan duruma göre de tanımlanmaktadır. Hall’e göre (1998:71); bireyin bulunduğu yerden bilebildiğinin yalnızca öteki olduğunu belirtmektedir. Ben kavramı öteki kavramının bakış açılarıdır bu durum içerideki ve dışarıdaki; ait olanla olmayan, tarihleri var olan ve tarihi olmayan konuşulamayanlar arasındaki sınırların alaşağı olmasını sağlayan bir anlayış

olduğu görülmektedir. Bu sebeplerle kimlik inşa sürecinde farklılıkların olması ile beslenmekte ve kendini kanıtlayabilmek adına ötekileştirmeyi kullanmaktadır. Bu süreçte kimlik öteki üzerinden tanımlanacağından doğası gereği olumsuzlukları kendi içinde barındırır ve birey böylelikle kendini tanımlayabilmektedir. Dolayısıyla öteki olumsuzluk anlamıyla “bizden” olmayan olarak ifade edilmektedir. Bireyin kimliğini kavrayıp anlayabilmesi bu karmaşık sürecin sonucunda meydana gelmektedir. Diğer önemli bir konu ise, bireyin kendi kötülüklerini ötekine yükleyerek kendini rahatlatmakta olduğu görülmektedir. Ayrıca düzen içindeki kötülüklerin de ötekine yüklenmesi ile bireyin sosyal düzeni korumayı amaçladığı görülmektedir (Karaduman, 2010).

2.1.4. MODERN ÖNCESİ DÖNEMDEN POST MODERN DÖNEME KİMLİK

Toplumların, kimlik algıları kendi toplumsal değerleri ve sosyal normları üzerinden oluşmaktadır. Bu oluşturulan kimlikler, değişmeye paralel bir şekilde sürekli dönüşüme uğrar ve en önemli dönüşüm nedenleri arasında teknolojiyle birlikte modernleşme ve post modernleşme yer alır. Avrupa’da ortaya çıkan modernleşme ve post modernleşmenin isteği üzerine uluslaşma ve bu bağlamda, ulusu kapsayıcı, üst kimlik ya da milli kimlik çatısı altında zamanla ulusal kimliğe bağlanan onunla bir bütünlük arz eden kimlikler yer alır. Kişinin kendisi ve toplumuyla ilgili kimlik algısı modernleşmenin sunduğu, olanaklarla yeniden inşa edilmiştir. Kimlik dönüşümü normal şartlarda yavaş gerçekleşmektedir, ama dış etkenlere maruz kaldıkça kendisini dış değişkenlerin şiddetine göre değişimi hızlanabilir. Doğal bir süreçten çıkarılması ve değişim hızının artması aslında savunma, ihtiyacından kaynaklanabilir. Bir kimlik eğer üst kimlik olma çabalarındaysa, o zaman kimliğin gerekli koşulları, esnek hale getirebilir. O halde kimlik savunma ihtiyacından daha güçlü bir noktaya gelebilmek için yavaş olan hızını arttırır ve değişir (Hall, 1998’den akt. Avcıoğlu, 2011:363).

Modern Dönem öncesinde bireylerin kimlik algıları din, monarşi ve feodalite bağlamında oluşmuş ve vatandaş kavramı Fransız Devrimi ile günümüz anlamını kazanmaya başlamıştır. Bu dönem yurttaşlık kavramı ile ifade edilen vatandaşlık, ulus-devletlerin bireylerinin bir kimlik inşasında temeli oluşturmuştur. Ulus devletler, Fransız Devrimi ve Modern Çağ’ın bir gereği olarak toplumu ve devleti yeniden inşa etmişlerdir (Marshall ve Bottomore, 2000:47). Bu duruma bağlı olarak Modern devletler bir vatandaşlık potası oluşturarak etnisite, cinsiyet, ırk gibi toplumsal alt kimlikleri bu pota içerisinde eritmeyi hedeflemektedirler. Diğer bir ifade ile bütün vatandaşların eşit muamele

ile karşılaşabilmeleri amaçlanmıştır. Dolayısıyla vatandaşların türdeş bir bütün olduğu kabul edilerek farklılıktan ziyade aynılık esasında yaklaşılması gerektiği belirtilmektedir. Bu düşünce kapsamında vatandaşların devlet tarafından verilmiş olan bu üst kimlik uğruna alt kimliklerini unutmaları veya en azından kamusal alanda kullanmamaları gerektiği ifade edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında; kamusal alanın devletin müdahalesi ile daraltılmış olduğu görülmektedir (Beriş, 2003:504). Böylelikle insanın sosyal bir varlık olarak yaşadığı hayatta, aidiyet duygusunu içselleştirerek ortak bütünü oluşturan özdeş parça oluşturduğu söylenebilir. Bu bağlamda, günümüz dünyasını anlamlandırırken kullandığımız bir ifade olan Moderniteye göre insana ait olan kimlik anlamları da değişim ve gelişim göstermiş ve göstermeye de devam etmektedir.

Modern dönem öncesi kimlik algısı üzerine etkenler günümüzden farklıdır. 19. yüzyıl öncesi insanların kimlikler üzerinden ayrışması üç kategoride belirlenerek; bunların ülke/mekân, cinsiyet, sosyal ve ekonomik koşullar geleneksel dönemde kimlik oluşumu araçları olarak kabul edilmektedir. Aralarında en keskin olanı cinsiyete dayalı kimliklerdir. Modern ulus-devlete geçişle birlikte, cinsiyete göre bir kimliklendirme veya ötekileştirme azalmıştır ancak toplumsal yaşantı içerisinde cinsiyete dayalı kimliklendirme devam etmektedir. Mekân ya da ülke toprağı üzerinden kimliklendirme sadece geleneksel döneme değil günümüzde, ulus devletler üzerinde de etkilidir (Karakaş, 2015: 3,35).

Modernizme geçiş sürecinin öncesinde tanrının her şeyi bildiği görüşü hâkimdir. Bu nedenle söz konusu dönemlerde kimlik algısı da tanrının her şeyi bildiği görüşüne dayalı olarak şekillenmiştir. Modern toplum düzenine geçildikten sonra ise kişi odaklı düşünme sisteminin daha yaygın hale geldiği görülmüştür. Bu gelişmelerle birlikte din gibi geleneksel kurumlar çözülmeye başlamış yerini rasyonalist düşünce yapısı almıştır. Modernizm tarihinin dönüm noktası 1960'lı yıllar olarak kabul görmektedir. Bu dönem aynı zamanda ikinci Modernite dönemi olarak da bilinmektedir. Bu dönemden itibaren insanlar her şeyi sorgulama, sürekli arayış içinde olma ve hayatın anlamını bulma gibi eğilimler içine girmiştir. Bu süreçte kimlik kavramının anahtar bir olgu olarak insan yaşamına girdiği göze çarpmaktadır. Bu dönemden itibaren kök salmış değerleri ve hayatın anlamını ele alan düşünce yapısının gelişmeye başladığı belirtilmektedir. Modernizm ile beraber insanların anlayışları değişmeye başlamış, yeni toplumsal düzenin insanlara yüklediği sorumluluk, statü ve roller geleneksel kimlik yapısından daha hareketli bir kimlik yapısına geçilmesine katkı sağlamıştır. Böylece geleneksel ve katı kimlik olgusu yok olmaya başlamıştır. Bu süreçte insanlar kimlik olgusunu inşa edilecek bir olgu olarak

değerlendirmekten ziyade, aranarak bulunacak bir olgu olarak görmeyi tercih etmiştir (Karaduman, 2010).

Modern öncesi dönemde bugünkü anlamda kolektif kimliklerden ve kimlik mücadelelerinden bahsetmek oldukça zordur. Bugünkü anlamda kolektif kimlikler arası mücadele, bireysel kimlik ve kolektif kimlik gerilimi ve kimlik politikaları, modernin ve postmodernin ürünüdür. Modern öncesi kimliklerle modern sonrası kimlikler arasındaki anlam farklılıklarının kaynağı, ontolojinin ve bu bağlamda tanımlanan epistemolojinin farklılaşmasıdır. 19. yüzyıldan itibaren bireysel kimlik anlayışının yaygın hale gelmeye başladığı görülmektedir. Bunun temelinde yatan nedenlerin başında bireyselleşme ve Modernizmin yattığı belirtilmektedir. İnsanların kendilerine özgü karakterlerinin olduğunu düşünmeye başlamaları Modernizmin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda Modernizm, öteki ve ötekilik üzerinde temellenmektedir (Karaduman, 2010). Bununla birlikte modern dönemde, vatandaşlıkla çok fazla ilişkisi bulunmadığı varsayılan bireysel kimlik kavramı, postmodern dönemde vatandaşlıkla iç içe geçmektedir (Pamuk, 2017:17). Böylelikle modernleşmeyle birlikte insanlar geçmişin sıkıcı örülmüş kalıplardan, katı bir biçimde kuşaklar boyu aktarıldığı toplumlardan, uzaklaşmıştır. 21. yüzyıl dünyasında kendimizi ve kendi kimliğimizi yaratmak için geçmişte olmayan fırsatlara sahip olduğu inancı, toplumları geleneksel yol işaretlerinden uzaklaşmaya onları terk etmeye itmiştir. Modernleşen toplumsal dünyada karşımıza, kim olacağımız ve ne yapacağımız konusunda çok fazla seçeneklerin olduğu söylenmektedir. Bireycilik bilincine sahip ve bunun farkında olan insanlar artık kendi kimliğini sürekli olarak inşa edecekleri inancındadırlar (Avcıoğlu, 2011: 364).

Modernleşmeyle başlayan bu kimlik çatışması bireysel ve toplumsal etkileşim sonucu oluşan kimlik algısıdır. Kimlik algısı, toplumsal ve bireysel anlam dünyalarının yeniden üretilmesi ve inşa edilmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Çünkü kimlikler hem toplumsal hem de bireysel olarak üretilmekte, inşa edilmektedir. Kimlikler, yaşanmışlıklarımızın ve kendimizi konumlandığımız görüşlerden oluşur ama toplumsal etkileşim devam ettiği sürece, yaşanmışlıklarımızın ve kendimizi konumlandığımız görüşlerin toplamından daha fazlası haline gelirler. Toplumsal ve tarihsel olguların etkin olduğu kimliğin algılanma biçimi, bireyin ve toplumun değişimine paralel bir şekilde değişir. Buradan hareketle kimlikte değişim süreklidir, toplumun değişkenliklerine bağlı olarak her değişimle birlikte yeniden kimlik inşa edilir. (Karakaş, 2013:2). Bu nedenle geleneksel toplum yapısı içinde kimlik olgusunun bir bütünlük taşıdığı görülmekte,

Modernizm ile beraber kimliğin bireyselleşme ve tekilleşme yoluna gittiği görülmektedir. Modern Çağ'ın başlangıcı olarak 1789 Fransız Devrimi kabul edilmektedir. Fransız Devrimi'ne giden süreçte toplumların kimlik inşası, kendilerini algılama biçimi olarak gelenek ve din temel alınarak monarşi ve feodal düzende yer bulmuştur. Avrupa'da yaşanan Rönesans ve Reform hareketleri Aydınlanma Çağı'nın doğuşunu sağlamıştır. Aydınlanma Çağı, Hümanizmi ortaya çıkartarak pozitivist, laik, seküler ve özgür düşüncüyü; toplum ve devlet hayatına egemen kılmaya başlamıştır. Bu kapsamda, toplum ve devlet düzeninin temel dinamikleri yeniden kurgulanmaya başlamıştır (Parlak, 2005:91). Böylece kurulan ulus devletler, Modern Çağ'da eğitim ve ideolojiyi birleştirerek iktidarın yeniden üretilmesini sistemli hale getirmiştir. Eğitim, her siyasal iktidarın egemen ideolojisini ya da ideolojilerini yeniden üretmede kullandığı temel araçlardan biri olmakla birlikte kimlik inşasında da kullanılan en temel yapı taşlarından biri olmuştur.

Kimlik inşasının ortaya çıkma sürecinde insanların içinde buldukları dönemin düşünce ve anlayış yapısının büyük bir etkisi bulunmaktadır. Geçmiş dönemlerde olduğu gibi günümüz toplum yapısı içinde de kimlik olgusunun önemli bir konu olduğu görülmektedir. Söz konusu durumun Postmodern dönemde insanların kendilerini ifade etme sürecinde yaşadıkları sorunlar nedeniyle belirsiz olduğu bilinmektedir. Söz konusu belirsizlik karşısında insanlar ayakta durmaya çalışmış, sürekli değişkenlik gösteren eksene uyum sağlama eğiliminde olmuş ve değişkenlik gösteren koşullar altında kimliği yeniden inşa etmeye çalışılmıştır. Küreselleşme olgusu Postmodern sürecin bir uzantısı olarak gelişmiş ve kimliğin hem değişken hem de belirsiz olmasına katkı sağlamıştır. Sosyalleşme süreci küresel sahneye taşınmış, kimlikler yüksek düzeyde değişkenlik gösteren unsurların etkisi ile şekillenmeye başlamış, buna paralel olarak insanlar içinde buldukları baskın kültürün dışındaki özelliklere göre kimlik inşa etmeye başlamıştır (Girgin, 2018:204). Modern dönemin sona ermesinin ve Postmodern döneme geçilmesinin kimlikleri çeşitlendirdiği görülmektedir. Bu dönemde kimlikleri oluşturan sınır çizgilerinin belirsiz bir hale geldiği belirtilmektedir. Geçmiş dönemler ile kıyaslandığı zaman Postmodern dönemde insanların kimlik edinme süreçlerinin daha kolay hale geldiği göze çarpmaktadır.

Bu nedenle sabit kimliklerin ortadan kalktığı vurgulanmaktadır. Aşkın (2007:216) söz konusu durumu; "*Günümüzde insanların sahip oldukları kimlikler eşya gibi değiştirilebilen bir yapıya sahiptir*" şeklinde açıklamaktadır. Bu kapsamda postmodern dönem aynı zamanda kimlik çeşitliliğinin de oldukça fazla olduğu bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sonucun ortaya çıkmasında Modernitenin beraberinde getirdiği

bireyselleşmenin yattığı belirtilmektedir. Modernizm ile birlikte insanlarda özerklik ve özgürlük düşüncesi gelişmeye başlamıştır. Modernizmin beraberinde getirdiği özgürleşme söylemi insanların sahip oldukları bireysel ve toplumsal hakları kullanma isteklerini de arttırmıştır. Bunun yanında modernizm ile birlikte insanların kimliklerini bizzat kendilerinin inşa etmesi söz konusudur. Bu durum, içinde bulunduğumuz dönemde insanların birçok konuda kendi kararlarını almalarını zorunlu kılmaktadır. Söz konusu gelişmeler Modernizmin yanında kapitalist düzende üretim biçimlerinin ve iş bölümünün de değişime uğramasının bir sonucudur. Kentsel yaşam ve ekonomik gelişme ile birlikte insanların toplumsal rol ve sorumlulukları da çoğalmış, buna paralel olarak kimlik problemleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Modern bireyler farklı sosyal rollere kendini adapte etmeye başlamış, bunun yanında insanlar toplumsal rol ve sorumluluklar altında bölünmeye uğramış, iç gerilimler ve çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Bu kapsamda Modernizmin insanları tercih ve seçimleri konusunda zor durumda bıraktığı belirtilmektedir (Karaduman, 2010).

Kellner (2001:195,196) yeni bir oluşum olan Modern kimliğin özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

“Kimliğin toplumla ve öteki ile bağlantılı olduğu görülmektedir. Olası kimlikler ve yeni oluşan kimlikler bu sayede sürekli gelişmekte ve bununla birlikte sınırlarının korunduğu belirtilmektedir. Süreç içerisinde yaşam olanakları ve moda değiştikçe bireyler kimliklerini imal edebildikleri, seçebildikleri ve sonra yeniden imal edebildikleri görülmektedir. Modern dönemde de toplum içerisinde tanımlanmış olan roller, görenekler, beklentiler ve normlar arasında etkileşimin hala devam ettiği görülmektedir. Birey kimlik edinmek amacıyla bu dönemde sahiplenmek, seçim yapmak ve yeniden üretmek zorunda olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla Modernitede de “öteki” kimliğin kurucu kavramı olarak öne çıkmaktadır. Kimliğin istenildiğinde değişebilmesi gerektiğinin farkında olması gerekmektedir. Geçmiş zaman değerlerinin, biçimlerinin ve kimliklerinin yıkılması ile yenilerin üretilmesi arasında kalınmasına Modernite denilmektedir. Modernite de bireyin kendi benliğini nasıl kuracağı, kavrayacağı ve yorumlayacağı bununla beraber bireyin kendisini başkalarına nasıl sunacağı gibi kimlik sorunları bulunmaktadır”.

Modern dönemde kimlik siyasetinin belirlenmesinde ulus devletlerin model olduğu belirtilmektedir. Bu model siyasal örgütlenme tarzı, birbirine uygun biçimde eklenmiş olan din, dil, kültür, toprak, halk ve devlet kavramları üzerine inşa edilmektedir (Duman, 2007:17). Bahsi geçen bu ulus devlet modelinin en önemli noktası olarak mükemmel olmanın ifade edilmesi ile birlikte mükemmellik, türdeşlik olarak ifade edilmektedir. Türdeşlik düşüncesi incelendiğinde bir ulusun aynı dili konuşması, aynı soydan gelmesi, aynı kültür ve mirasa sahip olması, aynı dine mensup olması ve ortak düşmanlara sahip olması olarak kurgulanmış bir topluluk olarak açıklanmaktadır (Erözden, 1997: 28). Böylece modern dönemin ürünü olarak ortaya çıkan ulus-devletleşme sürecinin “ulusal

kimlik” kavramının doğmasına sebep olduğu belirtilmektedir (Aydın, 1999: 22). Modern ulus-devlet sisteminin kendini korumak ve sürdürmek için kendisine uygun bireyler yetiştirmeyi hedeflediği görülmektedir.

Modernite ve Postmodernite söylemlerinin tartışıldığı dönemlerde modern ulus devletinin küreselleşmenin etkisi altında kaldığı ve bu sebeple kimlik tartışmalarının oluştuğu görülmektedir. Bu tartışmaların ana konusu yeni kimlik arayışlarının olması ve farklı kimliklerin olduğu gibi değişmeden bir arada yaşamak istemeleri gibi konuların oluşturduğu görülmektedir. Tartışmaların konuları incelendiğinde kimliğin, koşulların değişmesiyle yeniden tanımlanmasına ve konumlanmasına ihtiyaç duyduğu dikkat çekmektedir (Altuntaş, 2010:3). Bununla beraber bireylerin farklı din, dil, cinsiyet, etnisite, kültür, renk taşıyıcıları olmaları ve bunların bireylerin kimliklerinde vazgeçilmez unsurlar olduğunun kabul edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Postmodern dönem içerisinde homojen olarak var olan ulus-devlet, bireyselleşerek farklı kimliklerin inşa edeceği birçok kültür ortaya çıkmaktadır (Erincik, 2011). Modernizmin insan anlayışını değiştirmesiyle toplumsal hayatın bireye yüklemiş olduğu sorumluluklar, statüler ve roller bireyin kimliğinin belirlenmesinde ve böylelikle geleneksel kimlik anlayışının aksine çoklu, değişken ve hareketli bir kimlik anlayışının oluştuğu görülmektedir. Modernitede bireylerin kimlik kavramının artık inşa edilmesi gereken değil aranıp bulunması gereken bir şey olarak tanımlaya başladığı görülmektedir (Karaduman, 2010).

Genel bir ifade ile kimlik geleneksel dönemde Tanrısal otoritenin kabulü ve buna bağlı olarak ortaya çıktığı bilinmektedir. Buna karşın modern dönemde kimlik Tanrısal otoriteden bağımsız ve bireysel olarak ortaya çıktığı belirtilmektedir. Modern dönem ve geleneksel dönemde kimlik karşıtlığının yanı sıra aidiyet konusunda da bir karşıtlığın olduğu görülmektedir. Geleneksel dönemde aidiyet kavramı incelendiğinde, bireylerin tümel kimliğe sahip olduğu ve birçok şeye aidiyet duyabildiği görülmektedir. Buna karşın modern dönemdeki bireylerin önceden ihtiyaç duyulan inanç, coğrafya ve etnisite gibi aidiyet duygularından yaygın olarak ya dine ya da etnisiteye yönelik aidiyete indirgedikleri belirtilmektedir. Ayrıca Modern dönem ve Geleneksel dönem karşıtlıklarının diğer bir başlığı “öteki” kavramı olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel dönemdeki bireylerin net bir öteki oluşturmadığı buna karşın modern dönemdeki bireylerin kimliklerini direkt olarak öteki üzerinde inşa ettiği düşünülmektedir. Bu anlamda öteki kavramının bazen sınırın içinde bazen ise sınırın dışında yer alarak inşa edildiği belirtilmektedir (Ergüç, 2019:34,38).

2.1.5. OSMANLI DÖNEMİNDEN CUMHURİYET DÖNEMİNE KİMLİK

Avrupa’da reform hareketleri, teknolojideki gelişmeler, Balkanlarda Milliyetçilik ayrışmaları, Osmanlı Devleti’nin çöküş dönemi, 1. Dünya Savaşı, savaş sonrası toplumun topyekûn Kurtuluş mücadelesine girmesi gibi sosyolojik, siyasi, iktisadi alanlarda gelişmeler, değişimler kimlik üzerindeki algıları, ideolojileri de beraberinde değiştirmiş, ayrışmalara ya da bütünleşmeye neden olmuştur. Osmanlı Devleti’ndeki kimlik anlayışı ile Cumhuriyet ideolojisindeki kimlik anlayışı farklılaşmış, dayanak noktalarındaki farklılıklarda, hakım olan ideolojiye göre şekillenmiştir. Cumhuriyet döneminde, daha rasyonel bir bağ vurgusu yapılırken, Osmanlı Devleti’ndeki, kimlik ve toplum arasında kurulan bağın dini temellerinden dolayı gerçekçiliğe uzak olduğu vurgusu yapılmıştır (Kol, 2021:650).

Karakaş (2013) Osmanlı devletinde meydana gelen kimlik algısındaki değişim sonucunda; Osmanlılık kimliğinin ardından İslâmcılık, Batıcılık ve Türkçülük gibi yeni siyasal akımlar sahneye çıkarak, her bir ideolojiyle yeni kimlik inşaları yaşandığını ifade etmektedir. Ortaya çıkan kimlik görüşlerinin birbiri ardına çıkmasının nedeni ise bir önceki ideolojinin toplumu bütünleştiren üst kimlik olmayı başaramadıklarındandır. Bu dönemde devlet yöneticileri ile aydınlar kimlik inşası için önemli aktörler olarak görülür.

Kimlik inşası, tarihsel gelişim sürecinde yaşadığı kırılmalarla birçok kimliği etkilemiş ve Türk toplum kimliğini yeniden tanımlamıştır. Türk toplumunda da kimlik inşasının dayandığı temel nokta siyasal değişimlerdir. Bu sebeple kimlik siyasetini oluşturan politikalar, Osmanlıdan günümüze siyasal yapıyı etkilemekle kalmamış toplumsal yapı üzerinde belirleyici bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum Osmanlı’da Avrupa’da ortaya çıkan “*Milli Kimlik*” rüzgârına karşı durabilmek ve milliyetçilik akımının yıkıcı etkilerini bertaraf edebilmek amacıyla “*Osmanlı Kimliği*” oluşturma gayreti içerisine girmiştir. Buradan hareketle Osmanlılık fikri daha sonraki dönemleri de kapsayacak kimlik siyasetinin temelini oluşturur. Başka bir ifadeyle Osmanlı kimliğinin siyasal ve toplumsal anlamda yer bulmasıyla kimlik siyasetinin fitili ateşlenmiştir. Bununla beraber İslamcılık, Batıcılık, Türkçülük ve Âdem-i Merkezîyetçilik gibi siyasal akımlar ortaya çıkarak; her biri ayrı bir kimlik inşasını beraberinde getirmiştir.

Kimlikler çerçevesinde oluşan politikalar, Osmanlı’dan Cumhuriyete ve Cumhuriyet’ten de günümüze kadar Türk siyasal ve toplumsal yaşamını etkilemiştir (Karakaş, 2013:5,6). Bu sebeple Genç Cumhuriyet’in siyasal ve kültürel eliti, kendi

kimliklerini radikal biçimde farklı tanımlamayı tercih ediyorlardı: Türk olmaya karar verdiler ve yeni milli devletin temeli olarak Türklüğü kabul ettiler. Bu kimlik, daha sonra bir ulus inşa etme süreci aracılığıyla nüfusa aşamalı olarak empoze edilmiştir. Önce Osmanlıcılığın, daha sonra ise İslamcılığın çekiciliğini kaybetmesi ve en sonunda Türk milliyetçiliğinin getirilmesi süreci genellikle mantıksal bir eleme süreci olarak tasvir edilmektedir. 1908 devriminde hala bir düstur olan Osmanlıcılık, Osmanlı Hıristiyan topluluklarının Balkan Savaşı esnasında İmparatorluktan uzaklaşmaları nedeniyle değerini kaybetmişti; Arap isyanından sonra İslamcılıktan da, yükü hafifletmek için, kurtulmak gerekmişti, dolayısıyla geriye tek elverişli seçenek olarak Türkçülük kalmıştır (Zürcher, 2015:333). Bunun sonucunda toplum, devlet tarafından biçimlendirilmiş, ulus devletin temelleri atılmıştır. Osmanlı imparatorluğunun modernleşme çabaları ile modern Türkiye Cumhuriyeti'nin milli kimliği ve bu kimliğe biçilecek milliyetçi rolü üretilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti'nde modern milletin inşasında yurttaşlık kavramının önemli bir yer edindiği görülmektedir. Fakat söz konusu bu yurttaşlığın, doğunun özelliklerinden vazgeçilerek batılılıkla bütünleşmeye odaklanılarak oluşturulması istenildiği görülmektedir. Bunun sonucunda milli kültürün oluşmaması neticesinde gerilimli bir tablonun oluştuğu belirtilmektedir (Köker, 1995:73,74). Bu sebepten ötürü Cumhuriyet rejiminin kendi kültürel ortamını oluşturmaya odaklandığı görülmektedir.

Bora (2018), “*Türkiye’de Erken Cumhuriyet dönemi için milliyetçiliğin, milli kimliğin bünyevi gerilimi’ni oluşturan iki uçluluğa, iki yanlılığa tabi olduğunu*” ifade etmektedir.

Kimlik tanımı için bir taraftan vatandaşlık bağı ile belirlenmiş hukuki ve siyasi kimliğin, diğer taraftan etnisist temele dayanmış olan özcü bir kimliğin olduğunu ifade etmektedir. Söz konusu bu iki uçluluğun Modern Cumhuriyet döneminin milli kimlik meselesinin özünü oluşturduğunu vurgulamaktadır (Yıldırım, 2014:50). Böylelikle milli kimlik, ortak kültür çerçevesinde yaşamakta olan bireysel kimliklerin üst kimliği olarak tanımlandığı görülmektedir (Köse, 2019:102,103). Smith (1994:31,32)’in etnik temelleri ortaya koyarken ele aldığı “*Millet kimdir, bir millet nereden ve nasıl doğar?*” sorularına karşılık olarak etnik bir topluluğun beş ana niteliği olduğuna dikkat çekmektedir. Bu beş nitelik şu şekilde sıralanmaktadır:

1. *“Tarihi bir ülke/toprak veya yurt*
2. *Ortak bir tarihi hafıza ve ortak mitler*
3. *Ortak toplumsal kamu kültürü*
4. *Bütün toplumu ilgilendiren yasal ortak haklar ve görevler*

5. *Bütün toplumun her bir ferdinin ülkede serbestçe hareket edebilmesine imkân sağlayacak ortak bir ekonomik yapı.*” (Smith, 1994:31,32).

Dünya şartlarının değişmesi ile birlikte bireylerin kimlik arayışına başlamasından önce devletlerin toplumunu rahat ve huzurlu bir şekilde yaşamlarını sürdürebilmelerini ve geleneksel toplum yapısından çıkıp, toplumu bilinçlendirme çalışmalarıyla mümkün olmaktadır. Bu bilinçlendirme hareketleri, siyasi ve tarihi olayları temel alarak ideal tip oluşturmada ideoloji ve ideolojik aygıtların kullanımı yaygındır. Böylelikle “biz” kavramının “ötekilere” karşı daha belirgin hale dönüştürüldüğü milli kimlik inşasına geçilmektedir (Şahin, 2019:156). Bu kimlik inşası Cumhuriyetin ilk yıllarında var olan birlik ve bütünleşme vurgusuyla başlamış sonraki dönemlerin şartları itibariyle başka bir hal almaya başlamıştır. Sonraki dönemlerde Türkiye’de kimliklerin iki ayrı düşünce arasında sıkıştığı görülmektedir. Bir taraftan yükselen milliyetçilik diğer taraftan dünyanın her yerinde hâkim olma düşüncesini amaçlayan küreselleşme ile birlikte kapitalist sistemin getirmiş olduğu ulus devlet yapılarının çözücü etkisi arasında kaldığı belirtilmektedir. Bu süreçte küreselleşme göz ardı edilmiş olan farklı kimliklerin ülkemizde dâhil olmak üzere bütün dünyada yaygınlaşması, kabul görmeleri ve kendilerini ifade edebilmeleri imkân bulabildikleri görülmektedir. Fakat yaşanan bu gelişmeler sonucu kimliğin 20. yüzyılda en tartışmalı konu olarak ortaya çıktığı vurgulanmaktadır (Kolukırk, 2008).

Karpat’ın (2019:17) deyimine göre “*Osmanlı Devleti’nde toplum örgütlenmesinin temeli cemaatlerdi ve bunlar din üzerine kurulmuştu. Dolayısıyla kimlik esasen dinsel cemaate mensubiyetle tanımlanıyordu. Bununla birlikte Osmanlı millet ve toplum sistemi uzun bir dönem boyunca kimliklerini din üzerinden belirlediği görülmektedir. Ancak Cumhuriyet döneminde dini kimliklerin yerine vatandaşlığı esas alan, bireyin devlet ile arasındaki hukuki ve siyasi bağına odaklanan ve Türk etnisine vurgu yapılarak ulus kimliğinin inşa edildiği görülmektedir*” (Karpat, 2019:17).

Bu durum Osmanlı modernleşmesinden yola çıkarak Türkiye modernleşmesini anlatır (Kolukırk, 2008). Bu modernleşmenin başlangıcı olarak on sekizinci yüzyıl kabul edilir ve Osmanlı Devlet’inde ortaya çıkmaya başlayan Fransız ihtilali temelli milliyetçiliğin ve modern ulus devletlerinin grup kimliklerindeki değişiklikler modernleşmenin kanıtlarını oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti’nde modern ulus haline geçiş süreci 19. yüzyılın başlarında da devam ederek devlet mekanizmasını güçlendiren sosyal tabana ihtiyaç artmıştır. 19. yüzyılın ortalarından sonra ise devlet Osmanlı topraklarında yaşayan her bireyin Osmanlı vatandaşı olduğunu ve geçmişte bireylerin padişahın tebaası olmaktan başka bir özellikleri olmadığını ilan etmiştir. Böylece artık yeni bir kavramın varlığı somutlaşmış fertlerin artık kendilerini devletin bir vatandaşı olarak

kabul görmüştür (Karpaz, 2006:430). Bununla beraber 19. ve 20. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde önce Hıristiyanlar, daha sonra da Müslümanlar arasındaki ulus oluşum süreci önemli ölçüde millet sisteminden kaynaklanan sosyo-etnik yapı ve dini kimlikle şekillenmiştir. Yeni oluşan devletler kendilerini toprak bağlarından kaynaklanan laik yurttaşlık ve tarihsel anılarla bütünleştirmişler; bunun yanı sıra bir ulus olarak varoluşlarının nedeni olan grup kimliği, iç bütünlük ve sosyo-politik değerleri millet sistemi içinde edindikleri uzun deneyimlerle belirlenmiştir. Etnik-ulusal kimlik bağlamında milliyet özünü millet sistemindeki dini-cemaat deneyiminden alırken laik bir kavram olan yurttaşlık toprakla belirlenmiştir (Karpaz, 2006:275).

Bu sancıların ve olayların sonucunda ortaya çıkan durum ise Türkiye'de oluşan ulusun devlet tarafından inşa edildiğidir. Osmanlı'dan cumhuriyet rejimine geçiş sürecinde İttihak ve Terakkinin de desteklediği milliyetçilik anlayışı Kemalistler tarafından devam ettirilerek ulus devlet kalıbı içerisinde devletin resmi kimliği şekillendirilmiştir. Modernleşme projesinin kurumsal biçimde Türkiye topraklarına egemen olması, cumhuriyetin kuruluşuyla birliktedir. Cumhuriyet ideolojisi, hem demokrasiyi hem de sekülerliği içermektedir. Bunun altında yatan ön kabuller vardı. Bu ön kabuller: Batı'nın güçlü olması, seküler ve demokratik bir yapıya sahip olmasıydı. Bundan dolayı yeni devlet güçlü olmak için, hem seküler hem de demokratik olmak durumundaydı (Pamuk, 2017:56,57). Bu durumun en büyük kanıtı Osmanlı'nın son döneminde Avrupa'da hâkim olan ulus-devlet modelinin örnek alınarak yenilik hareketlerine başlanması gösterilmektedir. Modernleşme sürecinin ana çerçevesini, bir yandan dinin sosyal ve siyasal alandaki rolünün kısıtlanması diğer yandan ise bireylerin bir kimlik etrafında tanımlanma çabasının oluşturduğu görülmektedir. Dolayısıyla Cumhuriyetin kurulması ile birlikte reform ve inkılapların gerçekleştirilmesi sonucunda dinin hukuki ve siyasal alanda rolü sınırlandırılırken Türk kimliği etrafında vatandaşlık oluşturulduğu görülmektedir (Aslan ve Alkış, 2015:19).

Cumhuriyet ideolojisinin kimlikler üzerindeki etkisi ise modern öncesi kimliklerin modern dönemin şartlarına uygun olarak dönüştürülmesi olarak tanımlanabilir. Bunun sonucu olarak bireysel kimliklerin tanımında ve oluşumunda bir gerilime sebep olmuş ve Cumhuriyet ideolojisinin modernleşmeye eğilimi bu gerilimi arttırıcı bir etkiye sahip olmuştur. Bireysel kimlikteki gerilimi modernleşmeyle çoğalan ve gelişen kolektif bilinçle aşmaya çalışan birey, Türkiye'nin çok uluslu yapısından kaynaklı olarak Türkiye modernleşmesinin kolektif kimlikleri iç içe geçmiş kimlikler şeklinde inşa etmesi sebebiyle

çatışan bir ideolojinin ortasında ne yapacağını bilemez duruma gelmektedir. Bununla birlikte geçmişte var olan ve şu an reddedilen bir dini kimlik ve geleneği gerçeği, modern dönemdeki kimlik arayışını iyice zorlaştırmakta ve bireyi açmaza sürüklemektedir (Pamuk, 2017:57).

2.1.6. KİMLİK ÇEŞİTLERİ

Kimlik insan neslinin doğumu ile ortaya çıkar ve kişinin, aşiret, kabile gibi temellere dayanarak kimlikler oluşur. Bu durumun yanı sıra kolektif kimlikleri ifade eden ve bir fikir çabası neticesinde oluşan çeşitli kimliklerde vardır (Karpat, 2019:51). Bireyin içinde bulunduğu gruplar ile olan ilişkilerini, bağlılık derecelerini, hak ve ödevlerini kimlik kavramının tayin ettiği görülmektedir. Bireyler arasında dayanışma ve beraberlik amacının güdülmesi bu bağlılıklar ve haklar sayesinde oluşmaktadır. Bu noktada kimlikler sonradan oluşturulan sosyo-politik kimlikler ve temel kimlikler olmak üzere iki dalda incelenebilmektedir. Temel kimlik denildiğinde din ve soy-aşiret-aile esaslarına dayanan kimliklerin başta geldiği belirtilmektedir. Sonradan oluşturulan sosyo-politik kimliklerin sosyal sınıf, millet, imparator ve kral tabası, vatandaşlık vb. birçok kimlik ile oluşmakta ve her iki kimliğinde durmadan değiştiği vurgulanmaktadır (Karpat, 2019:23). Bu değişim insanlık tarihinin her döneminde karşımıza çıkmakla birlikte; insanoğlu başkalarıyla olan benzerlikler ve farklılıklar üzerinden bir kimlik inşa etmiştir. Bu kimliğin en önemli işleviyse toplumsal hayatın içerisinde bir yer edinmeyi ve toplumsal değerlere uyum sağlamayı kolaylaştırmak olmuştur (Bostancı, 2005:53).

Bireyler ve grupların birden fazla kimliğe sahip olduğu bilinmektedir. Bu kimliklerin, bölgesel, kültürel, sosyal, ekonomik, politik ya da ulusal kimlikler olabildiği görülmektedir. Bu yüzden kimlikler bireyler tarafından tanımlanır, fakat yine de bireyin ötekiler ile olan etkileşiminin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Kimliği etkileyen dış kaynaklar yakın çevre, toplumun daha geniş kesimi ya da politik otoriteler olabilir. Hükümetler insanlara ırksal ya da diğer özelliklerle ilintili kimlikler yüklemiştir. (Huntington, 2004:23). Dolayısıyla kimlik türlerinin oluşumu ve gelişimine etki eden farklı etkenler yer almaktadır. Bu bağlamda, insanların kimliklerini etkileyen çok farklı ve değişik özelliklere sahip kaynak bulunmaktadır. Söz konusu kaynaklar genel itibariyle şu şekildedir:

1. *“Atfedilen, yüklenen; örneğin kişinin yaşı, soyu, cinsiyeti, aile ve kan bağları, etnik kökeni ve ırkı.*
2. *Kültürel; etnik köken, dil, kabile, klan, din, uygarlık, uyruk.*

3. Bölgesel; yarım küre, kıta, bölge, ülke, coğrafi konum, devlet, il, çevre, kent, köy, kasaba.
4. Politik; ideoloji, devlet, lider, çıkar grubu, hareket, hedef, parti, komite, hizip.
5. Ekonomik; ekonomik sektör, endüstri, işveren, meslek, çalışma grubu, işçi sendikası, pozisyon, iş, sınıf.
6. Sosyal; etkinlik grubu, statü, meslektaşlar, kulüp, takım, arkadaşlar” (Huntington 2004:27).

Bu çerçevede kimlik toplumsal hayatta farklı boyutlarda yer almasıyla birlikte farklı niteliklerin bir araya gelmesiyle oluşan bir süreçtir. Bu süreçte meydana gelen boyutlar farklılık göstermekte, birçok kimlik anlayışını ortaya koymaktadır. En temel anlamıyla kimlik türleri Güvenç (2004) tarafından, bireysel kimlikler ve kişisel kimlikler olarak sınıflandırılmıştır. Bireysel Kimlikler, bireyin ötekilerden ayrılması amacıyla kurumlar tarafından verilen; sürücü belgesi, bankalardan aldığı hesap/kredi kartları ve iş yerinden edindiği çalışma kartı vb. belgelere sahip olan kişiler olarak ifade edilmektedir. Bunlara “bireysel kimlikler” denilmektedir. Kişisel kimlikler denildiğinde ise, bireylerin üye olduğu kulüp, kurum, dernek ve gönüllülük faaliyetlerini yürüttüğü yerler, mesleki ve duygusal ilişkilerini gösteren psiko-sosyal ya da kişisel kimliklerden bahsedilmektedir. Bu kimlikleri bireysel kimliklerden ayırabilmek amacıyla kişisel kimlikler denilebilmektedir.

Şimşek (2002) ise “kimlik türlerini çeşitlendirerek, bireyin bedeni ile alakalı bilincinin fiziksel kimliğini; sahip olduğu ad ve imzası gramatik kimliğini; görevleri ve hakları hukuksal kimliğini; ait olduğu soy ve doğduğu ülke ulusal kimliğini; üstlendiği roller ve toplumdaki konumu toplumsal kimliğini; zevkleri, değerleri ve inançları kültürel kimliğini; ideolojisi, siyasal tercihleri ve dünya görüşü siyasal kimliğini oluşturduğunu ifade etmektedir”.

Bir diğer bakış açısına göre kimlikler bireysel ve kolektif kimlikler şeklinde iki boyutta incelenmektedir. Bireysel kimlikler, bireyi diğerlerinden ayıran ve yalnızca kendisine ait olan kimliklerdir. Bir kimsenin kim olduğuna dair kendi özelliklerini ve konumunu ilgilendiren toplumsal ve duygusal algıları ifade eder. Bununla birlikte, kolektif kimlikler (etnik, dini ve milli bağlar vb.), çoğu zaman durumsal olmamakla birlikte kapsayıcı olup süreç içerisinde şekillenmektedir. Kolektif düzeyde önemli olan, bireylerin seçenek ve hisleri değil, kolektif bağın niteliğidir. Dinsel, ulusal ve etnik kimlikler kolektif kimliğin alt türlerinden biri olması ile birlikte temelinde farklılaşma eğiliminin olduğu görülmektedir. Sosyal kimliklerin topluluk düzeyindeki ifadesi olan kolektif kimlik diğer gruplardan farkını ortaya koymak istemektedir (Bilgin, 1995:159). Bu durumu Pamuk (2017:22) destekleyerek kimlikleri sosyal kimlik/kolektif kimlik ve bireysel kimlik bağlamında değerlendirmektedir. Kimlik türlerine ilişkin olarak kolektif kimlik bağlamında ulusal kimlik, dini kimlik, politik kimlik, kültürel kimlik gibi kolektif kimliklerin sınıflandırmasını gerçekleştirmiştir.

Vatandaş (2010:23) kolektif kimliği; “*belirli bir alanda kök salmış bir takım grupların diğer gruplardan farklılıklarını ortaya koyma talebidir ve belirli bir durumu değil süreci ifade ettiği*” şeklinde tanımlamaktadır. Her kolektif kimlik kendilerini ortak geçmişlerinin anılarına yani kolektif belleğe dayanarak tanımlar ve inşa eder. Kimliğimizle uyumumuz hatırladıklarımızdan ibarettir. Hatıralar, kolektif bellek sayesinde ortaya çıkarak üyesi olduğumuz toplumsal örgütünde katkılarıyla kimlik oluşturmada bir araç olarak kullanılır. Alan (2016:7,21)’ın kesin bir tanımı olmayan kimlik kavramını, kişisel kimlik, millî kimlik, kültürel kimlik, sosyal kimlik, sınıf kimliği, grup kimliği gibi yapılarla ayrılarak kimliğe değişik görevler ve anlamlar yüklemekte böylelikle kimlik sahibi bir kişinin farklı yönlerini ortaya çıkarmasını ve kendini anlamlandırmasını sağlamaktadır. Bu şekilde birey toplumda kabul görmek ve yer bulmak adına bir kimlik sahibi olması gerektiğinin farkına varmaktadır. Dolayısıyla kimlik, bir kişinin ait olduğu toplumda kendisini kabul ettirmesi için kullandığı bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır (Şahin, 2019:154).

Erbaş (2018) kimliğin türlerini bireysel kimlik ve kolektif kimlik (cinsel, dinî, mekânsal(ülke/toprak), etnik ve millî) olarak sınıflandırmıştır. Bireysel kimlik, kolektif kimliklerin (ulusal kimlik, dinsel kimlik, kültürel kimlik, cinsel kimlik, politik kimlik) bireye sunmuş olduğu rollerin yerine getirilme sürecinde inşa edilir (Pamuk, 2013:89). Oluşturulan kimlikler içerisinde yer alan ulusal/millî kimlik Şıvgın (2009) tarafından toplumdaki tüm kimliklerin üzerinde yer alan bir üst kimlik olarak ifade etmektedir.

Kafa (2010) ise “*millî kimliği devlet, toprak ve vatandaş olgularını bir arada tutan iskelet*” olarak tanımlamıştır. Millî kimliğin oluşumu ulus devletlerin milliyetçilik ideolojisi ile açıklanmaktadır. Birçok alanda yapılan uluslaştırma çalışmaları millî kimliğin temelini oluşturur. Bir birey kendi ulusal kimliğini yaşayabilmesi için kültürel çevresinden beslenmeye ihtiyacı vardır. Bu ortak kültür, ilk önce topluluğun üyeleri arasındaki dayanışma bağlarını sağlamlaştırır, ait hissettikleri topluluğun diğerlerinden farklı olduğunu kanıtlar ve tüm bunlar bir bütün halinde kimliğe dönüşür. Daha sonra ise bahsi geçen kültürel çevre içinde yer alan çeşitli kimlikleri besleyen simgeler, değer yargıları, gelenek-görenekler ve inançlar benimsenerek aidiyet duygusu temellendirilir (Guibernau, 1997:128).

Millî kimlik ile karıştırılan bir diğer kimlik ise kültürel kimliktir. Kültürel kimlik Ateş (2011) tarafından kişisel, cinsel, ulusal, sosyal ve etnik kimliklerin tümünü birleştiren bir yapı olduğunu ve toplumsal birlik ve beraberlik açısından vazgeçilmez olduğu ifade

edilmektedir. Ayrıca sosyo-kültürel kimlik, üyesi olunan toplum kültürünün fertte ve gruplarda gün yüzüne çıkması durumudur. Kültür, kendisini temsil etmesi için ferde kendi kimliğini aşılarda ve şekillendirmektedir (Ak, 2018:18). Buradan hareketle milli kimlik ve kültürel kimlik mantıken aynı özelliklere sahip olsa da birbirinden ayrılmaktadır. Sertkaya (2010) bu ayrımı şöyle ifade etmektedir; milli kimlik ortak tüm maddi ve manevi değerleri içermektedir ancak kültürel kimlik bir milletin diğer milletlerden ayrılan ve özgün yönünü ifade etmektedir. Kültürel kimliklerimiz ortak tarihsel deneyimlerimizi ve paylaşılan kültürel kuralları yansıtır. Bunlar bizi, gerçek tarihimizin değişen bölümleri ve birçok etkisiyle sabit, değişmez ve sürekli olan bir halk haline getirir. Bu sayede geçmişe olduğu kadar geleceğe de kök salarak devamlılığı sağlar (Güvenç, 2004:3).

Avcı ve İbret (2018:43) ise kimlik boyutlarını milli kimlik, kültürel kimlik, bireysel kimlik ve evrensel kimlik olarak ele almıştır. Burada farklı olarak ele alınan evrensel kimlik; sadece kendi ailemizi, ülkemizi değil dünyayı algılamamızı sağlayan, farklı insanların ve sosyal grupların varlığını kabul ederek bütüncül bir toplum yapısını ifade eder (Avcı ve İbret, 2018:44). Bu toplum yapılarında, dünyada meydana gelen ekonomik, politik, kültürel yapılanmalardaki değişimler etkilemiş ve şekillenmiştir. Ancak bu değişimler hiçbir dönemde son yüzyılda olduğu kadar dünyanın genelini kapsar nitelikte olmamıştır.

Ulusal sınırlar artık tamamen şeffaflaşmış mekân kavramı eski anlamını ve önemini yitirmiştir (Kuş, 2020:119). Buradan hareketle de yeni yapılanmalar ve oluşumlar kaçınılmaz hale gelmiştir. Bunun en büyük örneği yukarıda bahsettiğimiz evrensel/küresel kimliktir. Evrensel/küresel kimlik bütün insanların paylaştığı ve onları insan olmayanlardan ayıran özelliklerdir. Kısacası insanlık, evrensel bir kimliktir. Küreselleşen dünyada evrensel kimlikten uzaklaşmak neredeyse imkânsızdır. Gelişmiş ülkeler küreselleşme sebebiyle kendi kültürlerini medya aracılığıyla diğer gelişmekte olan ülkelere benimseterek evrensel bir kültür ve ya yapı oluşturmaya çalışıldığının en büyük göstergesidir. Aynı zamanda küreselleşmenin etkisiyle vatandaşlık kavramı da değişikliğe uğrayarak küresel vatandaşlık halini almış ve evrensel kimliği destekler hale gelmiştir. Ortaya çıkan bu kavram sadece kendi ülkesine veya toplumuna karşı sorumlu bireylerden ziyade dünyayı ilgilendiren sorunlarla ilgilenen, evrensel sorunlara çözüm arayan, katılımcı olup sürdürülebilir bir hayat için sorumluluk alan, farklılıklara saygı duyan ve benimseyen, değişen dünya şartlarına ayak uydurabilen birey dünya vatandaşdır (Kuş, 2020:126). Bu durumu Sokrates o dönemin şartlarına göre büyük bir öngöründe bulunarak

'ben evrenin bir vatandaşıyım' sözleriyle kanıtlamıştır.

Kimliğin oluşma ve çeşitlenme sürecinde en önemli kavramlardan biri kuşkusuz yoksunluktur. Bireyin kendisinde gördüğü yoksunlukları ortadan kaldırmak için yaptığı çalışmalar bireye yeni bir kimlik oluşturma da bir yol haritası çizmiştir. Modern toplumun kendisinde hissettiği en önemli yoksunluklardan birisi, kuşkusuz temiz bir çevre ve bozulmamış doğal alanlardır. Çünkü insanoğlu ve doğa arasında kurulan ilişki ve birbirlerini etkileme şiddetinden dolayı bu yoksunluk giderek büyümeye ve geri dönüşü olmayan yollara girmektedir. Toplumsal alanda ortaya çıkan bu tarz bunalımlar çevreci kimlik gibi yeni kimliklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Sanayi toplumu mevcut geleneksel ideolojilerin etkisi ile ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde ekonomik ve toplumsal çevreden beklentilerin karşılanmaması nedeniyle mevcut düzenin yaşamı tehdit edici bir yönünün olduğu düşünülmeye başlanmıştır. Bu durum zaman içerisinde yeni bir ideolojinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Geleneksel ideolojilerin dünyanın birçok ülkesinde görülen çevresel, sosyo-ekonomik ve siyasal problemlerin çözümünde etkisiz kalması, bunun yanında ülkelerin kutuplaşmasına ve savaşa gitmelerine neden olması çevresel kimliğin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Söz konusu kimlik biçimi de kolektif kimlikler arasında yer almaktadır (Kılıç ve Tok, 2013:231). Ekolojizm ideolojisi temelinde gelişen çevreci kimlik toplumsal alanda ve doğada meydana gelen çevre sorunlarına ve doğayı korumaya, çevresel sorunlara çözüm üretmeye, mekânı algılamaya ve bu gibi sorunların ekonomik ve sosyal boyutlarını ele alarak çözüm üretmeye katkıda bulunur.

Çağın şartlarına uyarak oluşan yeni kimliklerden biri de internetin gündelik hayatımızdaki yerine bağlı olarak sosyal ağ platformları insanların dijital ortamda kendi kimliklerini oluşturmalarına katkı sağlamaktadır. Dijital ortamda insanların öğrendiği ve ürettiği yeni bilgiler dijital kültür olgusunu ortaya çıkarmaktadır (Yıldırım ve Becan, 2018: 160). Söz konusu özellikleriyle sosyal medya platformları insanlara benlik paylaşımı, benlik sunumu ve benlik inşası gibi konularda fayda sağlamaktadır (Çalışır ve Çakıcı, 2015: 275). Bu durumdan hareketle dijital kimlik oluşumu gerçekleşmektedir. Artık insanlar sanal ortamlardan iletişim kuruyor, alışveriş yapıyor, uzaktan eğitim gerçekleştiriyor, resmi işlemleri sanal ortamlardan yürütüp dünyada ve ülkesinde meydana gelen olaylara anında ulaşıp görüşlerini ifade edebilmektedir. Bu kadar hayatımızın merkezine dâhil olması dijital dünyayı önemli kılmaktadır. Dijital ortamlar birçok fırsat ile birlikte riski de barındırmaktadır. Teknoloji kullanıcıları çeşitli şekillerde siber zorbalık,

kişisel bilgilerin ele geçirilmesi, cinsel ve şiddet içerikli birçok suça maruz kalabilmektedir. Bahsedilen bu durumlar bireyin benliğini etkilemekte ve kimlik oluşturma sürecinde yer almaktadır. Kimi birey ise dijital dünyada farklı bir kimlik yaratıp gerçek dünyada farklı bir kimlikle devam edebilmektedir. Yani insanlar olmak istedikleri gibi görünerek yanıltabilir gerçek ile sanal ayırt etmede zorlanabilmektedir. Bu sebeple eğitim aracılığıyla dijital ortamların güvenli, yasal, etik ve sorumlu bir şekilde kullanımı öğretilmelidir.

Toplumsal yapıyı oluşturan bireyler, ailede kazanmış olduğu inanç ve değer yargılarına ilişkin kimlik inşasını din eksenli olarak gerçekleştirmişlerdir. Bu sebeple kimlik oluşumunu destekleyen bir diğer kaynak ise şüphesiz ki dindir. Her toplum bir dini inanca ve bir tanrıya sahiptir. Bu nedenle din, kişilerin kendilerini gerçekleştirme yolunda bir araçtır. Aynı zamanda insan hayatına anlam katmaktadır. İnsanların sahip oldukları tanrı düşüncesi sadece din inşası değil, aynı zamanda kimlik inşasında da yararlanılan bir olgudur. Çünkü insanların herhangi bir dine bağlı olmaları söz konusu dini benimseyen kişilerin yaşam tarzlarına uygun davranışlar sergilemeyi de beraberinde getirmektedir (Subaşı, 2015). Bu bakış açısından hareketle kişiye bir bilinç kazandırılmakla birlikte toplum içerisinde aktif olarak rol almasını sağlar. Bu kapsamda dini kimlik kavramı insanların dış dünyaya karşı kendilerini tanıtmak amacıyla merkezlerine dini almalarını ifade etmektedir. Dinler, bir taraftan anlaşılması zor olan dünyanın anlaşılmasına katkı sağlamakta, diğer taraftan ise daha iyi bir insan olmanın yollarını göstermektedir. Buna bağlı olarak din olgusu bir kimliğe dönüşmekte, söz konusu kimlik insanları diğer kişilerden ayırmakta ve ötekiyle arasındaki farkı ortaya koymaktadır (Erkan, 2013:1833).

2.1.7. TÜRKİYE'DE EĞİTİM ve SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ

Bireyin kendi yaşantısı içinde kasıtlı ve istendik değişikliklerin meydana gelmesi sürecine eğitim denilmektedir. Bununla birlikte eğitimin asıl amacı bireylerin içinde bulunduğu topluma uyum sağlamalarına yardımcı olmak olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla eğitimin hem çevreyi etkilediği hem de çevreden etkilendiği söylenebilmektedir. Bu sebeple okul ortamında geleneksel eğitimin verilmesinin yanında gelişen dünyanın şartlarına ayak uydurularak geleceğe yönelik bilgilerin verilmesi gerekmektedir. Bu bakış açısından hareketle okulun toplumdaki değişimleri takip edebiliyor ve yenilenme süreçlerinde aktif roller alabiliyor olması gerekmektedir. Dahası okul ortamında değişimler yaşanabilmeli, gelişmeler için bireysel ve toplumsal temeller

atılmalı ve öğrencilerin gelecekte oluşabilecek muhtemel problemlerine yönelik olarak çözümler üretebilecekleri bir ortama sahip olabilmeleri ve gerekli eğitimlerin verilebilmesi gerekmektedir.

Bireyin etkileşim içinde olduğu ortam, teknolojinin ilerlemesi ile birlikte karmaşık bir hal almakta ve gittikçe etki alanını genişletmektedir. Bu karmaşık ortam içerisinde eğitim-öğretimin önemi daha çok dikkat çekmektedir (Kepenekçi, 2000). Aynı zamanda eğitim toplumsal bütünleşme açısından bireye, topluma ve devlete katkı sağlamaktadır (Özpolat, 2009). Bu durumda toplumların uyum içerisinde yaşayabilmesi, kurallara uymada sıkıntı yaşamaması ve en önemlisi var olan siyasi sistemi kabul edip sürdürülebilir olmasına katkıda bulunmasının yolu eğitimden geçmektedir. Her eğitim sisteminde ritüel öğelerle birlikte ideolojik öğelere de rastlanılmaktadır. Eğitim sistemleri ideolojilerin etkisiyle sürekli değişen ve şiddetli çatışmalara maruz kalan toplumsal ortamın parçası haline gelmektedir. Bu bağlamda eğitim, devlet ideolojisine uygun ve uyumlu insan yetiştirilmesi ve ideolojik olarak toplumsal itaatin gerçekleşme sürecinin en büyük aktörüdür. Kamusal alanı yönetme hakkını elinde bulunduran devlet, var olan ideolojisiyle harmanlayarak bütünsel dünyayı, eğitimle kurumsal bir alana dönüştürür (Çetin, 2001). Bu sebeple devlet, okulları kendi ideolojisini benimsetmek ve egemenliklerini sürekli kılmak adına milli bilince hizmet edecek kurumlar olarak görmüştür. Aynı zamanda okullar yalnızca toplumun kültürel birikiminin aktarımının yapıldığı yerler olmamakla birlikte bireyin ilgi ve ihtiyaçlarına yanıt veren, toplumun değer yargılarına ve kültürel birikimlerine bağlı kalarak toplumun sorunlarına çözüm arayan kurumlardır. Bu sebeple insanların çevreleriyle doğrudan etkileşimi sonucu elde ettikleri bilgi ve becerileri diğer insanlara aktarma çabaları eğitim faaliyetlerinin başlangıcı olarak kabul edilse de eğitimin tarihsel gelişimi eskilere dayanmaktadır.

Fert halinde yaşamının mümkün olmadığı tabiatta bireylerin gruplar kurarak yaşamayı tercih ettikleri görülmektedir. Sert ve zorlu koşulların var olması sebebiyle yalnız başına halledemeyeceğini anlayan bireyler için gruplar kurarak yaşamak bir zorunluluk olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle sosyal grupların oluşmasında temel atan, hayvanların evcilleştirilmesi, tarımın gelişmesi, yerleşik yaşama geçiş ve köy hayatının gelişmesi gibi önemli olaylar sonucunda değerlerin oluşması için de uygun ortamın yaratıldığı görülmektedir. Okul denilen kurumun oluşmasına kadar bu değerler informal yollar ile nesillere aktarılmakta sonrasında ise bu değerlerin aktarılması işlemi kurumlara havale edildiği görülmektedir. İlk çağ toplumlarında okulun aktarmak ile yükümlü olduğu

değerler sisteminin mitolojik hikâyeler ve efsanelerden oluştuğu belirtilmektedir. Bu şekilde yetiştirmenin 20. yüzyılın başlarına kadar devam ettiği görülmektedir (Saxe, 1991:30). Günümüz sosyal dünyasında ise güncel bilgi ve becerilerin toplumsal yaşamı kolaylaştırmada birincil öneme sahip olduğu insanlar tarafından artık bilinir hale gelmiştir. Böylelikle bireylerin yaşamlarını kendi ellerine almayı istemeleri yaşam boyunca eğitim ve öğretimi sürdürebilmeleriyle gerçekleşebilmiştir (Mahiroğlu, 2005).

Tarihin her döneminde gerek milletlerin gerekse de devletlerin geleceklerinin tayin edilmesinde eğitim ve öğretim faaliyetlerine önemli görevler verildiği görülmektedir. Türkiye’de de Cumhuriyetin ilanından içinde bulunduğumuz döneme kadar geçen zaman diliminde eğitim uygulamalarının ülkenin en karmaşık sorunları içinde yer aldığı göze çarpmaktadır. Günümüzde de bu durum varlığını sürdürmektedir. Özellikle içinde bulunduğumuz bilişim çağında meydana gelen değişiklikler tüm toplumlar gibi ülkemizi de etkilemektedir. Söz konusu etkilere bağlı olarak toplumların eğitim sistemlerindeki sorunlara çözüm önerileri geliştirmeye başladıkları bilinmektedir. Bu durum beklenen bir sonuç olarak değerlendirilmektedir. Çünkü her alanda olduğu gibi eğitim alanında da değişime ayak uydurmak ve diğer toplumlardan geri kalmamak için ülkelerin karşılaştıkları problemleri en aza indirmeleri gerekmektedir (Kaz, 2013:15).

Geri kalmış toplumlarda çocuğun eğitilmesinde genellikle aile sorumluyken, zamanla ailenin yetersiz kalmasıyla bu görevi dini kurumlar üstlenmeye başlamışlardır (Erden, 1998:153). Eski Türk toplumlarında eğitim anlayışı yaşama biçimi ve toplumun töresinin etkisiyle şekillenmiştir (Akyüz, 1989:5,6). Bu durum Osmanlı İmparatorluğu döneminde de devam ederek; aynı zamanda 21. yüzyılda olduğu gibi çağdaş bir eğitim anlayışı olmasa da toplumsal yaşam içinde ve aileler tarafından kuvvetli informal eğitim anlayışının egemen olduğu görülmektedir. Söz konusu bu sosyal eğitim dinsel ağırlıklı içerikler taşıdığı bilinmektedir. Batılılaşma süreci ile beraber bu sosyal eğitim okul aracılığı ile ele alınmaya başlandığı belirtilmektedir (Üstel, 2004:25).

Böylelikle eğitim-öğretim faaliyetlerinin devletlerin ve milletlerin geleceğinin oluşturulmasında büyük görevler üstlendiği görülmekte ve bu görevleri çeşitli derslerle yerine getirmektedir. Bu bağlamda Sosyal Bilgiler dersinin amaçları arasında, hak ve sorumluluklarını bilen, üretken, karşılaştığı sorunlara çözüm üretebilen, etkin ve iyi vatandaş yetiştirme emelleri bulunduğu görülmektedir. Ayrıca Sertkaya (2010) öğrencilerin sosyal yaşamına uyum sağlaması ile ilgili bilgileri içeren ders olarak Sosyal

Bilgiler dersini ifade etmektedir. Bu bilgilerin sosyal bilimlerin çalışmalarını yürüttüğü disiplinlerin öğrenci seviyesine göre uyarlanması ile yön bulduğu belirtilmektedir. Bunun yapılmasındaki amaç, bireylerin sosyal ilişkilerinin geliştirilmesi, sosyal hayatlarında karşılaşılabilecekleri sorunlarına yönelik olarak çözüm üretebilmesinin geliştirilmesi, çevresini tanınması ve korumasını sağlanması, vatandaşlık sorumluluklarını ve görevlerini bilip uygulayan bireyler olmalarını sağlamaktır. Sürekli değişim halinde olan sosyal yaşamda çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalındığı görülmektedir. Bireylerin ihtiyaçları ve toplumun beklentileri arasındaki dengenin sağlanması konusunda, bireylere bu konuda gerekli beceri, bilgi ve tutumların kazandırılabilmesi konusunda sosyal bilimlerin önemli görevleri olduğu bilinmektedir. Değişim ve sürekliliği içerisinde barındıran Sosyal Bilgiler dersi, bireyin toplumsallaşmasında, sosyal bilimlerin eğitimde etkin olmasında ve uygulanmasında etkili olduğu görülmektedir (Öztürk, 2003).

Sosyal Bilgiler, yeryüzünde yaşanan olayları bütün çeşitlilikleri ile tanıtan, oluş sebeplerini açıklayan, vatandaşlığın görev, hak ve sorumluluklarının neler olduğu konularında bilgiler veren bir ders olarak dikkat çekmektedir. Kısaca açıklamak gerekirse Sosyal Bilgiler, birey ve toplumun fiziki ve sosyal çevresi ile geçmişten günümüze etkileşimi ve geleceğe oluşturacak etkilerini ortaya koyan bilgiler olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca toplumsal gerçekler doğrultusunda kanıt temelli bağ kurma süreci ve bunun sonucunda elde edilen bilgiler olarak tanımlanabilmektedir. Toplumsal hayatta düzenlenen her türlü etkinlik denildiğinde toplumsal gerçek ifade edilmektedir. Ancak tüm sosyal bilimlerin ortak bir payda da kesiştiği bir alan olarak düşünülen Sosyal Bilgiler, gerçekte eğitim alanının yarattığı bir kavramdır. Bu kavram Milli Eğitim Bakanlığı tarafından;

“Sosyal Bilgiler; antropoloji, sosyoloji, psikoloji, felsefe, coğrafya, tarih, ekonomi, hukuk ve siyaset bilimi gibi sosyal bilimleri ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtmaktadır. Bu öğrenme alanlarının bir tema ya da ünite ile birleştirilerek bireyin fiziki ve sosyal çevresiyle olan etkileşiminin süreç (geçmiş, bugün, gelecek) bağlamında incelenmesi ve toplu öğretim anlayışından hareket ederek oluşturulan ilköğretim dersi” olarak tanımlanmaktadır (MEB, 2005).

Uluslararası olarak kabul gören Sosyal Bilgiler eğitimi alanında etkin ve en büyük kuruluşlardan olan ABD Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi (NCSS)’ne göre ise

“Sosyal Bilgiler, vatandaşlık yeterliliklerini kazandırmak amacıyla edebiyat, sanat ve sosyal bilimler kapsamında disiplinler arası yaklaşım benimsenerek birleştirilmiş bir çalışma alanı” olarak tanımlanmaktadır (NCSS, 1993).

Okul programına dâhil edilen arkeoloji, antropoloji, tarih, hukuk, coğrafya, ekonomi, felsefe, psikoloji, siyasal bilimler, sanat, din ve sosyoloji, edebiyat, matematik ve doğa bilimlerinden ilgili ve uygun içeriklerin belirlenip sistematik ve eş güdümlü bir çalışma alanı sağladığı ifade edilmektedir. Temel amacı küreselleşen dünyada, birbirine bağımlı, kültürel farklılıklara saygılı, demokratik bir toplumun vatandaşları olarak, kamu yararına ve bilgiye dayalı mantıklı kararlar alabilme yeteneğini geliştirmek için gençlere yardımcı olma amacı güdülmüştür (NCSS, 1993:3). Konseyin ifadesinde dikkat çeken, Amerika'daki kültürel çeşitliliğin neticesinde oluşan çok kültürlülüğün kabullenilmiş olması ve bunun neticesinde sosyal bilgiler dersinin kültürel ayağında global bir kültüre sahip vatandaşlar yetiştirilmesinin hedeflenmesidir. Günümüzde devletlerin pek çoğunun çok kültürlü bir yapıya sahip olduğu düşünüldüğünde bu amaç birçok devletin ortak noktası olacaktır.

Sosyal Bilgiler dersi, sosyal bilimlere vurgu yaparak buna ilişkin içerik ile nitelikli vatandaşların yetişmesini sağladığı ifade edilmektedir. Bu dersin en önemli amacı ise bireylere toplumsal kimlik/kişilik kazandırmak olarak görülmektedir. İyi vatandaş olmak toplumsal kişiliğin en önemli özelliği olarak belirtilmektedir. İyi vatandaş tanımında bireyin sorumluluklarını ve görevlerini bilip çevresine karşı bilinçli olan kişi olarak açıklanmaktadır (Sözer, 2008:49). Bunun yanında iyi bir vatandaş toplumsal yapıya ilişkin kültürel özellikleri bilen, özümseyen ve kendini geliştirme eğiliminde olan bireydir. Bu nedenle devletlerin varlıklarını devam ettirebilmeleri iyi birer vatandaş yetiştirmeleri ile mümkündür (Safran, 2008:15). Bu noktada topluma faydalı iyi birer vatandaş yetiştirme sürecine katkı sağlayan sosyal bilgiler derslerinin amacına uygun ve etkin bir biçimde yürütülmesi önemli bir konudur (Bayır, 2016). NCSS (National Council for Social Studies) 1970 yılında yayınladığı öğretim kılavuzunda Sosyal Bilgiler eğitime yönelik dört amaç tavsiye etmiştir (Barth, 1991). Bunlar;

1. *“Bireyin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında bilgi edinme becerisinin geliştirilmesi,*
2. *Bilgiyi işleme süreci için gerekli becerilerin kazandırılması,*
3. *Değerleri ve inançlarını yorumlama becerisinin geliştirilmesi,*
4. *Bireyin vatandaş olarak aktif katılımını yapabilmesi için bilgiyi uygulayabilmesi” (Akt: Öztürk, 2006).*

Buradan hareketle Sosyal Bilgiler eğitime ilişkin farklı yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlar en temel düzeyde 3 ana gruba ayrılır:

“Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler: Geleneksel bir yaklaşım olması ile birlikte en eski yaklaşımdır. Öğretmen merkezli süreci takip ederken değerler, tutumlar inançlar ve kültürün olduğu gibi bireye aktarılmasını temele aldığı bilinmektedir. Statükocu anlayışı benimseyen bu yaklaşımda yetişkinlerin bildiklerinin sorgusuz sualsiz öğrencinin kabul etmesi beklenmektedir. Geçmişe bağlılığın yüksek olması ile birlikte gelişimden uzak olduğu belirtilmektedir. Sosyal Bilimler Olarak Sosyal Bilgiler: Temel amacı bireylerin sosyal bilimlerin temellerini anlamaları konusunda onlara yardımcı olabilmektir. Sosyal bilimcilerin bilgiye ulaşmada izlediği yolu bireylere kazandırmak istenilmektedir. Öğrenciler araştırma-inceleme yöntemini kullanarak problemlerin çözümüne ve dolayısıyla bilgiye kendilerinin ulaşması beklenmektedir. Yansıtıcı İnceleme Olarak Sosyal Bilgiler: Problem çözme ve araştırma-incelemeyi odak noktası olarak ele almaktadır. Sosyal bilim yaklaşımından farkı öğrencilerin kişisel olarak etkilendiği durumlara ilişkin sorunların seçilmesi görülmektedir. Genel amacının öğrencilere kendilerini etkileyen durumlar hakkında karar verebilmelerini öğretmek olduğu belirtilmektedir” (Doğanay, 2007:20,21).

Tablo 2.1. Sosyal Bilgiler Öğretimi Yaklaşımları*

YAKLAŞIMLAR	AMAÇ	YÖNTEM	İÇERİK
Vatandaşlık Bilgisi Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler	Doğru ve en iyi değerlerin aktarılması.	Sunuş Yoluyla Öğrenme	İçerik öğretmen tarafından aktarılır.
Sosyal Bilimler Olarak Sosyal Bilgiler	Sosyal Bilimler ile ilgili değer ve kavramların öğretilmesi ile iyi vatandaş yetiştirilir.	Buluş Yoluyla Öğrenme	İçerik hem ayrı ayrı hem de Sosyal Bilim disiplinlerinin bir bütün halinde yapı, kavram, problem ve süreçlerinden oluşur.
Yansıtıcı İnceleme Olarak Sosyal Bilgiler	Vatandaşlık en iyi sorun çözme sürecinde gerekli olan bilgilerin araştırılması ile öğretilir.	Araştırma ve İnceleme Yoluyla Öğrenme	İçerik, öğrencilerin kendileri tarafından seçilen bireysel ve toplumsal problemlere temel olan değerlerin analizini içerir.

*Kaymakçı ve Ata, 2012’den uyarlanmıştır.

Tablo 2.1. incelendiğinde literatür de yer alan yaklaşımlara göre Sosyal Bilgiler dersi sosyal bilim alanları içerisinde yer alan ve amaca uygun bir biçimde belirlenen temel bilgilerin ilköğretim kademesini meydana getiren öğrencilere uygun materyaller kullanılarak sunulduğu bir derstir. Bilimsel metotların öğrencilere kazandırılmasının yanı sıra öğrenciyi araştırma, yorumlama, düşünme ve eleştirmeye dolayısıyla üretmeye

yöneltiği görülmektedir. Fakat Sosyal Bilgiler dersini sosyal bilimleri ağırlıklı olarak tanımlamanın doğru olmadığı belirtilmektedir. Bunun sebebi olarak sosyal bilimlerin Sosyal Bilgilere dâhil olması ile birlikte temelde toplumsal hayatı, sosyalleşmeyi ve ihtiyaçları karşılayan bir ders olduğu ifade edilmektedir. Bu kapsamda Sosyal Bilgiler dersinin toplumsal değerlere ve kültürüne sahip çıkan, modern toplum yaşamına ayak uyduran, dünyadaki gelişmeleri takip eden, demokratik ödevlerini ve haklarını bilen, insan ilişkileri gelişmiş, sosyal problemlere çözüm üreten ve çevre koruma bilinci yüksek olan bireyler yetiştirmeyi amaçladığı görülmektedir (Sertkaya, 2010:23).

Günümüzde Sosyal Bilgiler dersinin tanımlanma sürecinde araştırmacıların üzerinde anlaştıkları bir tanım bulunmadığı görülmektedir. Buna karşılık Sosyal Bilgiler dersi ile ilişkili aşağıdaki unsurlar ortaya çıkmaktadır;

- “Sosyal Bilgiler dersi temel olarak vatandaşlık eğitimi vermeyi amaçlamaktadır. Vatandaşlık eğitiminin dört ana unsuru bulunmaktadır. Söz konusu unsurlar; sosyal katılım, demokratik değer ve inançlar, bilgi ve bilgi işleme becerileridir.
- Sosyal Bilgiler dersinin temelini oluşturan unsurların başında insan ile ilişkili tüm sosyal alanlar ve bilgiler gelmektedir. Söz konusu bilgiler aynı zamanda tarihsel süreçte insanların çevreleri ile etkileşiminin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır” (Doğanay, 2007).

Toplumsal yapı içerisinde insanları bir arada tutan temel unsurların başında toplumsal değerler gelmektedir. Toplumların bir bütün olarak gelişmelerinde, bunun yanında toplumların diğer gelişmiş toplumlar ile yarışabilmelerinde ortak değerlerde bütünleşmeleri gerekmektedir. Bunun sağlanabilmesi için de öncelikli olarak topluma fayda sağlayacak niteliklerin geliştirilmesi önemli bir konudur. Toplumların bağımsız birer millet olabilmeleri de ortak değerlere sahip çıkmaları ile mümkündür. Bu noktada Sosyal Bilgiler dersi insanların aynı paydada buluşmalarına, aynı ülkü etrafında toplanmalarına, vatanına ve milletine sevgi duymalarına, kanunlara uyan bireyler yetiştirilmesine, çevresini ve ülkesini koruyan nesiller yetiştirilmesine, dünyada meydana gelen değişimleri yorumlayan ve düşünme gücünü geliştirmiş nesiller yetiştirilmesine katkı sağlamaktadır (Öztürk, 2006).

2.1.8. SOSYAL BİLGİLER ve ÖĞRETİM PROGRAMLARININ TARİHÇESİ

20. yüzyılın başlarından itibaren dünya genelinde sosyal yaşamın giderek karmaşık bir hale geldiği görülmektedir. Özellikle çatışmaların ve toplumsal değişimlerin artması, bunun yanında sosyal yaşamın sürekli değişim göstererek ilerlemesi gibi faktörlere bağlı olarak değişime ayak uydurulması önemli bir hal almıştır. Bunun sağlanabilmesi için de

eğitim sistemlerinin içine milli ve ahlaki değerleri de göz önünde bulundurarak tarih ve coğrafya gibi dersler konulmuş, program içerisinde sosyal konuların birbiri ile etkileşimine değinilmiştir. Böylece günümüzde eğitim sistemleri içinde önemli bir yere sahip olan Sosyal Bilgiler dersinin temelleri atılmıştır. Bu kapsamda Sosyal Bilgiler dersinin ortaya çıkmasında toplumun sosyal yönünün geliştirilmesi ihtiyacının yattığı söylenebilir (Güngördü, 2001). Sosyal eğitiminin ilk olarak hangi dönemde ve hangi toplumda ortaya çıktığı bilinmemektedir. Ancak insanlığın başladığı dönemden itibaren hem fen hem de Sosyal Bilgiler eğitiminin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. İnsanlar yaşamlarını devam ettirebilmek için hem toplumun hem de doğanın kurallarına uymak durumundadırlar. Bu noktada Sosyal Bilgiler dersinin insanlık tarihinin en eski dönemlerinden itibaren farklı şekillerde uygulandığı söylenebilir (Sönmez, 2005).

Sosyal Bilgiler adı altında ders yapılması gerektiğini savunan ilk düşünürlerin başında Fransız düşünürü Condercet (1743-1794) gelmektedir. Bunun yanında Sosyal Bilgiler dersinin örgün eğitim kurumlarında ilk okutulmaya başladığı ülkenin ABD olduğu görülmektedir. Bu dönemde Sosyal Bilgiler dersinin uygulamaya konulmasında Fransız İhtilali sonucunda ortaya çıkan düşünce akımları yatmaktadır. Bunun yanında ilgili dönemde ABD'nin en fazla göçmen alan ülke olması da Sosyal Bilgiler dersinin ilk olarak ABD'de uygulanmaya başlamasında etkili rol oynamıştır (Szer, 1998:8,9). 20. Yüzyılın başlarından itibaren sosyal bir bütünlük sağlanmasına yönelik düşüncelerin gelişmesi sosyal bilgiler dersinin uygulanmasına katkı sağlayan diğer bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde devletler sosyal değişim ve hareketliliklerin getirilerini fark etmeye başlamış, söz konusu değişim ve gelişmeleri kendi amaçları için kullanmak adına "iyi bir vatandaş yetiştirme" alışmalarına başlamışlardır. İyi bir vatandaş yetiştirme adına yürütülen dersler de ilköğretim kademesinden itibaren verilmeye başlamıştır. Bu süreçte iyi bir vatandaş yetiştirmek adına hazırlanan sosyal bilgiler ders müfredatında yurttaşlık, coğrafya ve tarih dersleri yer almıştır. Söz konusu dersler içerik olarak toplum gereksinimlerine uygun bir şekilde hazırlanmıştır (Güngördü, 2001).

Sosyal Bilgilerin bir kavram olarak kabulü ise ilk kez yine ABD 'de 1916 yılında Milli Eğitim Derneği'nin "*Orta Dereceli Okulu Teşkilatlandırma Komisyonu Sosyal Bilgiler Komitesi*" tarafından gerçekleştirilmiştir. Komite bu kavramı; "*Konusu doğrudan insan toplumunun teşkilatına ve gelişmesine toplumsal birliklerin bir parçası olması dolayısıyla insana dair bilgiler, Sosyal Bilgiler'dir*" şeklinde tanımlamıştır (Güngördü, 2001). Günümüzde ise "değişmenin bilimi" şeklinde tanımlanan Sosyal Bilgiler, içeriğinde birçok

disiplini barındırır. Bu disiplinler, insan ve toplumun gelişimine paralel olarak çok boyutlu bir özellik taşırlar. Bu alanlar; tarih, coğrafya, antropoloji sosyoloji, ekonomi, yönetim bilimleri, psikoloji, siyasal bilimler, kent planlaması, hukuk vb. olarak sıralanabilir. Bunun yanında, Amerika'daki Charles Peirce, William James ve John Dewey gibi bilim adamlarının katkılarıyla oluşan eğitim felsefelerinden ilerlemecilik akımının “demokratik toplum için vatandaş yetiştirme” savı da Sosyal Bilgilerin bir ders olarak ortaya çıkmasında en önemli rolü oynamıştır (Erden, 1996; Safran, 2008). ABD’de başlatılan Sosyal Bilgiler alanındaki gelişmeler ve hareketler, çokuluslu devletlerin gözdesi haline gelerek ülkemizde de önemli bir yere sahip olmuştur. Böylelikle Türkiye’de Sosyal Bilgiler dersi uzun bir süre Tarih, Coğrafya ve Vatandaşlık Bilgisi derslerinin birleşimiyle oluşmuş bir ders olarak görülmüş ve öncelikli hedefi iyi vatandaş yetiştirme olarak ifade edilmiştir.

Günümüzde ise Sosyal Bilgiler sadece coğrafya ve tarih alanından değil, aynı zamanda din, psikoloji, arkeoloji, antropoloji, siyaset bilimi, ekonomi, hukuk ve sosyoloji alanlarında da temel bilgilerin öğrencilere aktarıldığı bir ders olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında sosyal bilgiler dersi farklı bilim dallarına ilişkin bilgilerin bir araya getirilmesi ile geliştirilen bir dersten ibaret değildir. Aynı zamanda sosyal bilimlerde yer alan bilgilerin disiplinler arası bir şekilde bütünleştirilmesi ve ilişkilendirilmesi, önemli ve güncel sosyal konuların gün yüzüne çıkararak bireye farkındalık yaratması ve vatandaşlık becerilerinin kazanılmasına yönelik bilgiler içermesi sebebiyle “Sosyal Bilgiler” adını almıştır (Barth, 1991). Ülkemizde Sosyal Bilgilerin içeriğini oluşturan temel dersler, ilk kez Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde ilkokul programlarında yer almıştır. Bu dönemde sadece tarih ve coğrafya dersleri programlarda yer almıştır (Öztürk ve Otluoğlu, 2002). Buna karşılık Meşrutiyet Dönemi’nde toprak kayıplarının artması devletin yönetsel açıdan kötü bir duruma düşmesi sonunda okullar ideolojik amaçlı kullanılmaya başlanmış, devlete bağlı vatandaş kimliğinin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Bu nedenle okullarda Ahlakiye ile İktisadiye ve Malumat-ı Medeniye gibi derslerin okutulmaya başlandığı görülmektedir. Buna paralel olarak Osmanlıda Sosyal Bilgiler derslerinin kapsamında genişleme meydana geldiği görülmektedir. Coğrafya ve tarih derslerine ek olarak ekonomi ve din alanlarındaki bilgileri aktaran derslerin verilmeye başlanması vatandaşlık bilgisine yönelik derslere önem verilmeye başlandığını göstermektedir.

Cumhuriyet döneminden itibaren de Sosyal Bilgiler derslerine verilen önemin arttığı görülmektedir. Bu kapsamda 1924, 1926, 1936, 1948, 1962, 1968, 1998 ve 2005

yıllarında öğretim programı temelinde çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. 1924 programı Sosyal Bilgiler öğretim programı olup, Sosyal Bilgiler aracılığıyla milli ve vatani duyguların güçlendirilmesi amaçlanmış bu bağlamda Sosyal Bilgiler Tarih, Coğrafya ve Musahabat-1 Ahlakiye ve Malumat-1 Vataniye dersleri içerisinde yapılandırılmıştır. 1924 programında yer alan Musahabat-1 Ahlakiye ve Malumatı Vataniye dersi ise, cumhuriyet döneminin ikinci Sosyal Bilgiler öğretim programı olan 1926 İlkokul Programında, zamanla yapılan değişikliklerle “yurt bilgisi” adı altında 1962 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Cumhuriyet dönemine ilişkin üçüncü program 1936 yılında uygulamaya konulmuş, bu dönemde verilen eğitim ile geçmiş yıllarda iyi bir yurttaş yetiştirmek için yürütülen uygulamalar aynı şekilde uygulanmaya devam etmiştir. Bu kapsamda inkılaplara, sisteme ve cumhuriyetine sadık nesiller yetiştirilmesi amaçlanmıştır. 1936 yılında uygulamaya konulan tarih dersi ile öğrencilere yapılan inkılapların anlam ve kapsamlarının öğretilmesi, bunun yanında tarihin önemini kavrama bilgisinin aktarılması amaçlanmıştır. Bu dönemde verilen coğrafya eğitiminde ise öğrencilerin memleketlerini tanımaları ve sevmeleri amaçlanmıştır. Yurt Bilgisi'nin amacı ise Türk inkılâbının anlamını, muhtelif cephelerinin önemini, Türkiye'nin saadet ve refahına yaptığı katkıyı ve memleketin istikbaline yapacağı tesiri öğrencilere kavratmak, onları Atatürk inkılâbının fedakâr birer unsuru olarak yetiştirmek şeklinde belirlenmiştir (MEB, 1936).

Cumhuriyetin dördüncü programı olan 1948 ortaokul programı, İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında meydana gelen siyasi, sosyal ve ekonomik ortam sonucu meydana gelmiştir. Bu programda da Sosyal Bilgiler öğretimini konu alan derslerin diğer öğretim programlarında olduğu gibi, benzer şekillerde değiştiği görülmektedir. 1948 programında ayrıca Türk Dil Devrimi'nin de etkisiyle dilde sadeleştirmeye gidildiği görülmektedir. Cumhuriyet döneminde Sosyal Bilgiler öğretimine yönelik yapılan diğer bir çalışma 1962 program taslağıdır. 1962 program taslağı 1948 programı anlayışına bir tepki ve değişen siyasal ortamın yani 1960 darbesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte Sosyal Bilgiler, 1962'de disiplinler arası bir yaklaşımla “Toplum ve Ülke İncelemeleri” adı altında birleştirilmiştir. 1962 program taslağının uygulamaya geçildiği öğretim programı ise 1968 yılında yapılmıştır. 1968 programı Sosyal Bilgiler öğretimi anlamında önemli değişikliklere imza atmıştır. Buradan hareketle 1962 program taslağında ilköğretim 4 ve 5. sınıflarda okutulması öngörülen Toplum ve Ülke İncelemeleri dersi kaldırılarak yerine “Sosyal Bilgiler” adı altında yeni bir ders konulmuştur. Ayrıca 1968 yılı Sosyal Bilgilerin tam olarak sahneye çıkış tarihi olarak kabul edilmektedir (MEB, 1968).

Yine 1980’de meydana gelen darbe sonucu 1985’te ortaokullarda Sosyal Bilgiler dersi kaldırılarak yerine Milli Tarih, Milli Coğrafya ve Vatandaşlık Bilgileri dersleri konulmuştur. Daha sonra 1992’de yeni Vatandaşlık Bilgisi programı uygulanmaya başlamış; 1993’te de Milli Tarih ve Vatandaşlık Bilgisi programlarında bazı düzenlemeler yapılmıştır (Sözer, 1998).

1997’de sekiz yıllık zorunlu eğitim sonucunda Milli Tarih ve Milli Coğrafya dersleri kaldırılarak 1998’de yerine 4-7. sınıfları kapsayacak şekilde yeni bir Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı yürürlüğe konulmuştur. 1998 programında Sosyal Bilgiler öğretimiyle ilgili köklü sayılabilecek değişiklikler yapılmıştır. Böylelikle Sosyal bilgiler dersi bütüncül bakış açısıyla ele alınarak dersin ilköğretim 4-5-6 ve 7. sınıflarda okutulması kararlaştırılmıştır. Ayrıca ilköğretim 7. ve 8. sınıflarda “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” ile yalnızca 8. sınıfta okutulmak üzere “T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük” adı altında iki ders programa eklenmiştir. Buradan hareketle 1998 Sosyal Bilgiler dersi amaçlarında ulusal değerlere, Atatürkçülüğe ve çağdaşlığa vurgu artmıştır. Özellikle dünyadaki bilimsel ve teknolojik gelişmelerin Türkiye’ye yansımaları, eğitim bilimindeki yeni gelişmeler, ekonomiye ve demokrasiye duyarlı bir eğitim ihtiyacı gibi gelişmeler yeni bir program hazırlığı yapılmasında etkili olmuştur. Bunun sonucunda, 2005 yılında yeni Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı yapılması gereği duyulmuştur. Bu programın en önemli özelliği, eski programın davranışçı anlayışından vazgeçilerek yapılandırmacı bir anlayış benimsenmesidir (Bilgili, 2016).

Bu ilkenin benimsenme sebebi ise bilim ve teknolojide yaşanan hızlı değişim, bireyin ve toplumun değişen ihtiyaçları, öğrenme öğretme teori ve yaklaşımlarındaki yenilik ve gelişmeler, yetiştirilmesi hedeflenen nitelikli insandan beklentileri arttırmasıdır. 2005 yılından itibaren uygulanmaya başlayan Sosyal Bilgiler ders müfredatı 21. Yüzyıl becerilerinin aktarılmasını amaçlamıştır. Bu kapsamda çağdaş ve ulusal bilgiye sahip, çağdaş değer ve beceriler ile donanmış insan vizyonuna sahip kişiler yetiştirilmesi için uygulamaya konulmuştur. Aynı programda disiplinler arası anlayış çerçevesinde öğrenme alanları, ünite ve kazanım çerçevesinde örgütlenişi, Atatürkçülük konuları, okul içi ve okul dışı uygulamalar, ölçme değerlendirme ve ilişkilendirmeler bağlamında getirmiş olduğu yenilikler gereğince ayrı bir önem taşımaktadır (MEB, 2005).

Ayrıca Vatandaşlık eğitimine küçük yaşlarda başlaması gerektiği düşüncesinden hareketle 2010 ve 2015 yıllarında İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi okutulmaya başlanmıştır. Bu dersin amaçları arasında vurgu yapılan konular ise demokrasi, demokratik ve etkin vatandaş, demokratik hayat, demokrasiyi bir yaşam biçimi haline dönüştürme olarak ifade etmek mümkündür. Bununla beraber 2015'te İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi ilköğretim 4. Sınıflara ayrı bir ders olarak okutulmaya başlanmıştır. Bu ders aracılığıyla çocuklara hak ve özgürlüklerin kullanılabilmesi için sorumluluk üstlenilmesi gerektiği, insani değerlerin benimsenmesi, iş birliği, ortak yaşam, birlikte yaşama koşullarının geliştirilmesi gibi bir arada yaşama ilişkin hedefler yer almaktadır. Daha sonra yapılan son değişikliklerle 2018 Sosyal Bilgiler eğitim programı oluşturulmuştur.

Kuş (2020)'un ifadesine göre 2018 Sosyal Bilgiler öğretim programının değişim sürecinde farklı kurum ya da kuruluşların hazırladığı raporlar, kalkınma planları, hükümetlerin eylem planları, uluslararası sınavların sonuçları ve bilimsel araştırmalar dikkate alındığı belirtilmiştir. Ancak bir önceki 2005 programının hazırlanma sürecinde dikkat çekici bir şekilde AB normlarına yapılan vurgu bu programın hazırlanma gerekçelerinde yer almamıştır. Bu nedenle bu program tamamen yeniden hazırlanmış öğretim programı değil, 2005 programının revize edilmiş halidir. Bu revizeler daha çok değer ve beceri kapsamında meydana gelen değişimlerdir. 2018 programında bir önceki programa göre beceri sayısında bir artış meydana gelmiştir. 2005 programında on beş temel beceriye yer verilmesine karşın 2018 programında yirmi yedi temel beceriye yer verilmiştir. Ayrıca diğer programlarda olduğu gibi 2018 Sosyal Bilgiler ders programında da milli ve manevi değerlerin artan önemi gösterilmiştir. Bu programın en fazla tartışılan yönü ise Atatürkçülük konuları olmuştur. Çünkü Cumhuriyet tarihi boyunca, vatandaşlık ve Sosyal Bilgiler Öğretim programlarında çok fazla sayıda ifade olarak yer alan Atatürkçülük; bu programda en az sayıda yer almıştır. Ayrıca 2018 ilköğretim dördüncü sınıfta okutulan İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi öğretim programında da değişiklik yapılmıştır. Bu değişimler *Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi* adı altında belirtilen sekiz anahtar yetkinliklerin kazandırılması üzerine şekillenmiştir. Bu dersin genel amaçlarında bu derste kavramsal bilginin öğretilmesinin yanında temel değerlerin kazandırılmasının ve bu bilgi ve değerlerin bir yaşam biçimi ve kültürü haline getirmesini hedeflendiği belirtilmektedir. Bu yönden 2015 İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi öğretim programında yer alan amaçlarla benzerlik göstermektedir. Güncellenen Sosyal Bilgiler programı ile bireylerin yetişmesine hizmet edecek öğretim programları salt

bilgi aktaran bir yapıdan ziyade bireysel farklılıkları dikkate alan, değer ve beceri kazandırma hedefli, sade ve anlaşılır bir yapıda hazırlanmıştır (MEB, 2018).

2.1.9.SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMLARINDA KİMLİK ve KİMLİK İNŞASI

Sosyal Bilgiler dersinin esas amaçları; toplumsal hayata uyum sağlayan, sosyalleşen, vatandaşlık özelliklerini bilen, toplumsal problemlerin farkına varan ve problemlere çözümler üreten bireyler yetiştirmektir. Bunun içinde dönemsel olarak oluşturulan öğretim programlarının rolü ve katkısı büyüktür. Çünkü öğretim programları oluşturulurken az önce belirttiğimiz hedefler dikkate alınarak toplumsal hayata uyum sağlayan ve devlete karşı olan bağlılığını yerine getirmek üzere yetiştirilmesi istenilen bireylerin; ortak bir kimlik oluşturma amacı güdülmektedir. Buradan hareketle bir toplum yapısını oluşturan özelliklere özgü bireyler yetiştirmek gerekir. Bu anlamda Sosyal Bilgiler dersinin devletin ideolojik beklentilerini yerine getirecek amaçlara ve içeriğe sahip olması onu diğerlerinden ayırmakta ve kimlik oluşumuna katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda Sosyal Bilgiler dersi toplumu tanıtmak ve o toplumun kimliğini kazandırmak ve kimlik oluşumu için uygun bir içeriğe sahip olan derstir. Bu bağlamda sosyal bilgiler dersi bireyler için vatandaşlık normlarını geliştirerek ortak bir kimlik oluşturmaya çalışmaktadır. Ortak kimlik anlayışı ile farklı bireylerin bir arada yaşama bilinci ve ortak kültür elde etmeleri hedeflenmiştir. Bu hedefler dâhilinde alan yazınında Sosyal Bilgiler ve kimlik ilişkisini ortaya koyan çalışmalara rastlanılmaktadır:

Demircioğlu (2004) tarafından yürütülen araştırmada coğrafya ve tarih öğretmenlerinin görüşlerine göre sosyal bilimler öğretiminin amaçlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın sonunda çalışmaya katılım sağlayan öğretmenlerin büyük bir bölümünün görüşlerine göre sosyal bilimler dersinin temel amaçlarının başında kültür ve kimlik kazanımının geldiği rapor edilmiştir. Şimşek (2008) tarafından yapılan çalışmada ülkemizde 2005 yılından itibaren kullanılmaya başlanan Sosyal Bilgiler ders kitaplarının küresel bağlantıları gelişmiş bir Türk kimliğinin inşasına yönelik içeriğe sahip olduğu belirtilmiş, bu kapsamda sosyal bilimler dersi ile kimlik arasında ilişki olduğuna işaret edilmiştir. Sertkaya (2010) tarafından bu konuda yürütülen araştırmada küresel kimlik, kültür aktarımı ve Sosyal Bilgiler dersi arasındaki ilişki ele alınmış, çalışmanın sonunda sosyal bilgiler ders içeriklerinin küresel kimlik oluşumuna katkı sağladığı bulunmuştur.

Dilek (2012) tarafından yürütülen araştırmada Sosyal Bilgiler derslerinde işlenen tarih konularının hem kimlik kurgulama sürecine hem de politik gereksinimlerin karşılanmasına katkı sağladığı belirtilmiştir. Söz konusu durum Sosyal Bilgiler dersindeki tarih konularının kimlik ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Pamuk (2013:43) bireysel ve kollektif kimliklerin inşasında tarih algısının rolünü incelemiş ve kollektif kimlik çatısı altında toplumsal kimlik, kültürel kimlik, dini kimlik, ulusal kimlik ve politik kimlik kategorilerini elde etmiştir. Karasu ve Avcı (2018) toplumsal kimliğin oluşumunda Sosyal Bilgiler dersinin rolünü incelediği çalışmasında millet olma bilinci kazanma, vatan bilinci kazanma, toplumsal bütünlük /uyum sağlama, toplumsal değerleri kazanma, ortak amaç birliği sağlama, toplumsal değişimlere uyum sağlama, milli tarih bilinç, kazanma ve milli ekonomi bilinci kazanma ile ilgili kategoriler elde edilmiştir. Toplumsal kimliğin oluşumunda sosyal bilgiler dersinin rolünün incelendiği araştırmada kimliğin oluşumunda hangi faktörlerin etkili olduğu tespit edilmiştir. Pamuk ve Alabaş (2016) başka bir çalışmasında Sosyal Bilgiler ve vatandaşlık arasındaki ilişkiyi açıklarken Sosyal Bilgiler öğretim programında vatandaşlığın ulusal kimlik veya milliyet kavramları ile tanımlandığını belirtmektedir. Bu durum kimlik ve Sosyal Bilgiler dersinin iyi bir vatandaş yetiştirme amacı arasındaki ilişkiyi ortaya koyar niteliktedir.

Avcı ve İbret (2018) toplumsal kimliğin oluşumunda Sosyal Bilgiler dersinin rolünün incelenmesi adlı çalışmasında, Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında açıkça sosyal bilgiler ve kimlik ilişkisini gözler önüne sermiştir. Yapılan alışmalar ışığında ülkemizdeki Sosyal Bilgiler dersinin öğretim programlarında kimlik kavramına ilişkin spesifik bir başlık yer almasa da dersin içeriğinin kimlik kavramına yönelik kazanımlara sahip olduğu yadsınamaz. Böylelikle Sosyal Bilgiler dersi, öğrencileri çağın gereklerine uyum sağlayabilen, bireysel ve toplumsal anlamda etkin vatandaş olmayı benimseten aynı zamanda birçok disiplinden beslenen bir ders olarak tanımlanmaktadır (Zarrillo, 2004: Öztürk, 2009). Bu bağlamda, her bireyin benzerlik ve farklılıkları ile kendine özgü bir kimliği olduğunu hissettirmek, içinde yaşadığı toplumun kültürünü aktarmak, vatandaşı bulunduğu ülkenin sorumluluklarını bildirmek Sosyal Bilgiler dersinin temel amaçlarından bazıları olarak sıralanabilir. Ayrıca 21. yüzyıl tek tip birey, kültür ve yurttaş kavramlarından ziyade, çeşitlilik ve farklılıkların bir zenginlik olduğu anlayışına geçişin yaşandığı bir yüzyıl olmuştur. Bu geçiş eğitim süreçlerini ve bu kavramların öğretiminde etkin olan Sosyal Bilgiler dersini de değişim içine sokmuştur. Böylece, hem yaşanan toplumsal dönüşümün hem de toplumsal yaşama uyum sağlayan bireyler yetiştirmeyi

amaçlayan Sosyal Bilgiler dersinde yaşanan değişimin öğrencilere nasıl yansıdığına ortaya konması gereksinimi doğmuştur. Bu gereksinim doğrultusunda Sosyal Bilgiler dersi bağlamında ortaya çıkarılan kimlik kavramının önemi artmış ve devletin ideolojisine göre şekillenmiştir. Bu anlamda Sosyal Bilgiler dersinin devletin ideolojik beklentilerini yerine getirerek devletin vatandaşlarını oluşturmak istediği özellikler aslında bireylerin belirli bir kimliğe sahip olmaları olarak açıklanabilir. Sağlıklı, güçlü ve sorumluluklarının bilincinde bir toplum yetiştirmede ortak bir kimliğe sahip bireylerin varlığı öne arz etmektedir. Çünkü sürekli olarak belirli bir toplumda yaşamak, o toplumun tüm bireyelerine özgü ortak dinamik örgütlenmeyi kapsamaktadır. Bu ortak dinamik örgütlenme ise kimliktir. Toplumun ortak kimliğe sahip olması yabancılaşmayı engeller. Buradan hareketle sosyal bilgilerin kimlik oluşumunda önemli bir yere sahip olduğu anlaşılabilir. Birlikte bu işleve sahip olması toplumun kendi varlığını korumasına da yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda vatandaşlık bilincinin kazanılması için öncelikle kimliğin kazanılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu durum da Sosyal Bilgiler dersinin önemini daha da artırmaktadır.

Her ülkenin kavim, millet, sosyal sınıf, tarihi-sosyal ve kültürel yapısına göre şekil ve yapı özellikleri gösteren kimlik meselesi Türkiye için diğer ülkelere kıyasla çok farklı özellikler arz etmektedir. Türkiye'nin modernleşmesi bir bakıma Batı'yı model alarak yürütüldüğü için, kimlik meseleleri de Batı modelinin kavramsal ve metodolojik sınırları içinde ele alınmaktadır. Hâlbuki Türkiye'nin kimlik meseleleri hem çok geniş tarihi bir çerçeve içinde hem de Türk-Osmanlı toplumunun yapısı ve kimlik değişimleri göz önünde tutularak incelenmelidir (Karpaz, 2019:57).

2.2. KONU İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Literatür incelendiğinde; Sosyal bilgiler ve Vatandaşlık eğitimi alanında Sosyal Bilgiler öğretim programlarına ilişkin kimlik inşasını inceleyen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Ancak kimlik kavramının ders kitaplarında veya öğretim programlarında spesifik olacak şekilde incelendiği araştırmalara ulaşılmıştır. Alana yazınında tespit edilen Sosyal Bilgiler eğitiminde kimlikle ilgili yurt içi ve yurt dışı önemli çalışmalara ilişkin bilgiler özetlenmiştir.

2.2.1. Konuyla İlgili Yurt İçinde Yapılan Çalışmalar

Şıvgın (2009) “*Ulusal Tarih Eğitiminin Kimlik Gelişimindeki Önemi*” adlı makale çalışmasında, Ulus-devletlerin inşası sürecinde tüm dünyada tarih eğitiminden geniş ölçüde yararlandığı ve küreselleşmeyle birlikte bu anlayışın sorgulandığı görüşü Türkiye bazında değerlendirme amacı güdülmüştür. Araştırma sonucunda ise evrensel tarih anlayışının tarihin ulus devleti ve ulusal kimliği oluşturmadaki gücünü kırmak olduğu savunulmuştur.

Turan (2009) “*1950 ile 1960 Yılları Arası Ortaokul Tarih Dersi Kitaplarında Yer Alan Milli Kimlik Kavramının İçerik Analizi*” adlı yüksek lisans çalışmasında belirtilen dönemlerde devletin milli kimlik inşasını tarih ders kitaplarının yardımıyla oluşturmayı amaçlamıştır. Araştırmada literatür taraması model olarak seçilmiştir. Çalışmanın sonucuna göre 1950-1960 arası dönemin ideolojisine bağlı olarak; tarih ders kitaplarında yeni bir millet, yeni bir yurttaş ve yeni bir kimlik kurgusunun olduğu tespit edilmiştir.

Sertkaya (2010) “*İlköğretim II. Kademe Sosyal Bilgiler Dersi Öğretiminde Kültür Aktarımı ve Kültürel Kimlik Geliştirme*” adlı yüksek lisans tezi çalışmasında, Sosyal Bilgiler ile kültür aktarımı bağlamında kültürel kimlik geliştirme arasındaki ilişkiyi ortaya koyma amaçlanmıştır. Çalışmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 1968, 1998 ve 2005 sosyal bilgiler öğretim programları oluşturmaktadır. Araştırmanın sonuçlarına göre; 1968, 1998 ve 2005 yılları ilköğretim Sosyal Bilgiler öğretim programları içerisinde 2005 yılı öğretim programının kültür aktarımında daha etkili olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunun dar dönemleri kapsamı kültürel kimliğin oluşum sürecini eksik bıraktığı söylenebilir.

Sönmez (2011) “*Küresel Dönüşümün Kimlik Boyutu: “Ötekinin İnşası*” adlı doktora tezi çalışmasında bireyin kendini, farklı olan ötekinin aynasında savunmacı bir biçimde yeniden inşa etme sürecini dönemsel olarak açığa çıkarmaya çalışmıştır.

Araştırma sonucuna göre günümüzde farklılıklar daha görünür ve daha arzulanır bir hal almakta; ancak bu farklılıklar, toplum içinde “ötekilerin inşasına ve sonrasında da farklı olan bu “ötekilerin dışlanmasına neden olmaktadır. Yani öteki için ve öteki adına konuşmak, ötekini marjinalleştirme ve kendi kimliği içine hapsetme tehlikesini de beraberinde getirdiği görüşünü savunmaktadır.

Pamuk (2013) “*Bireysel ve Kolektif Kimliklerin İnşasında Tarih Algısının Rolü*” adlı doktora tezi araştırmasında, bireysel ve kolektif kimliklerin inşasında tarih eğitiminin rolünü tartışmaktadır. Araştırmada kimlik ve tarih eğitimi ilişkisi irdelendiğinden araştırma konusunun doğal ortamda incelenmesi ve katılımcıların kimliklerini nasıl anlamlandırdıkları, farklı bağlamlarda nasıl inşa ettikleri ve inşa ederken tarihi nasıl kullandıkları amaçlanmıştır. Bu göstergeler ışığında araştırmanın amaçları nitel araştırma yöntemlerinden “gömülü teori” kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada gömülü teori ile özdeşleşmiş olan “kuramsal örnekleme yöntemi” kullanılmıştır. Araştırmanın veri toplama araçları yapılandırılmamış görüşme ve odak grup görüşmesidir. Araştırma sonucunda kimliğin inşasında tarih ve tarih eğitiminin kimlik inşasına katkısı olduğu ve bunu yaparken de meşrulaştırma işlevi gördüğü tespit edilmiştir.

Keskin ve Keskin (2013) “*İlkokul (İlköğretim) Sosyal Bilgiler Programlarında Milli Bilinç ve Barış Değerinin Tarihsel Serüveni*” adlı makale çalışmasında, Sosyal Bilgiler programlarında yer verilen iki tartışmalı değerin (milli/ulusal bilinç ve barış) tarihsel süreç içinde incelenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca programların bu iki değere yer verme durumu ile programın yayınlandığı dönemin siyasal ve sosyal gelişmeleri ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle çalışmada tarihsel yöntem kullanılmış olup, programlar incelenirken ise tarihsel yöntem içinde yer alan doküman analizi (belgesel tarama) tekniğine başvurulmuştur. Araştırma bulgularından hareketle; Cumhuriyetin ilanından günümüze Sosyal Bilgiler dersinin çocuklara milli bilinç aşılama bir araç olarak düşünüldüğü sonucuna varılmıştır. İncelenen ilkokul sosyal bilgiler öğretim programlarının tamamında bu değerlerin var olduğu tespit edilmiştir.

Yıldırım (2014) “*Meşrutiyetten Günümüze Tarih Ders Kitaplarında Türk Kimliği İnşası*” adlı doktora tezi çalışmasında, ortaöğretim tarih der kitapları aracılığıyla ideolojik düşünce yapısının bireylere aktarımı ve bu ideoloji yapısının nasıl bir vatandaş oluşturmak istediğine dair kavramlar ve temalar oluşturulmuştur. Araştırmada nitel yöntemler içerisinde yer alan içerik ve doküman analizi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular tematik

kodlama yapılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, Türk kimliğinin meşrutiyetten günümüze ortaöğretim tarih ders kitapları içerisinde “*milli seciye*” kavramı üzerinden şekillendiği ve öteki kavramının kısmi değişikliklerle de olsa var olmaya devam ettiği tespit edilmiştir.

Türkcan ve Bozkurt (2015) “*İlkokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Bağlamında Kimlik, Kültür ve Yurttaşlık Algıları*” adlı makale çalışmasında ilkokul öğrencilerinin Sosyal Bilgiler dersinde öğrendikleri kimlik, kültür ve yurttaşlık kavramlarına ilişkin algılarının çizdikleri resimler yoluyla ortaya konması amaçlanmıştır. Araştırmada, öğrencilerin çizdikleri resimler ve gerçekleştirilen görüşmeler tematik analiz yoluyla analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda, öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun kimlik kavramını nüfus cüzdanı ile özdeşleştirdikleri, kültür kavramını ise halk dansları, yöresel kıyafet ve yemekler ile açıkladıkları görülmüştür. Yurttaşlık kavramını da öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun bir yere ait olma ile açıkladıkları ve bu durumu resimlerinde büyük bir oranla bayrak şeması ile dile getirdikleri görülmüştür.

Kayaalp (2015) “*İdeoloji - Vatandaşlık İlişkisi Bağlamında 1923 - 1950 Türkiye’inde Sosyal Bilgiler Kapsamındaki Ders Kitaplarının İncelenmesi*” adlı yüksek lisans tezi çalışmasında, ders kitapları üzerindeki cumhuriyet ideolojisi incelenmiştir. Araştırmada tarihsel araştırma modeli kullanılmıştır. Çalışmada yöntem olarak doküman incelemesi ve betimsel analiz kullanılarak sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda, Kemalist ideolojinin etkisiyle oluşturulmak istenilen Türk kimliği Sosyal Bilgiler ders kitapları aracılığıyla desteklenmiştir. Ayrıca cumhuriyet değerleriyle bezenmiş ve Osmanlı devletini dışlayan sadık bir vatandaş profili oluşturulmak istenilmiştir.

Kırıkçı (2017) “*Sosyal Bilgiler ve Kapsamındaki Ders Kitaplarında Doğu-Batı Bağlamında Öteki: (1928-2017)*” adlı doktora tezi çalışmasında doğu- batı bağlamında öteki olgusuna ilişkin dil, üslup ve stereotipleri incelemiştir. Araştırmanın amacı tarihsel süreç içerisinde ötekinin imajı ve yaşadığı değişim ve dönüşümü ifade etmektir. Çalışmanın analizleri doküman incelemesiyle yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 1928-2017 yılları arasında ortaokul 7. Ve 8. Sınıflarda okutulan sosyal bilgiler ve bu dersin kapsamında oluşan ders kitapları oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda, bahsedilen tarihsel dönem içerisinde ders kitaplarını oluşturan düşünce sistemlerinin değişime karşı direnç gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, Milli Tarih ve Tarih ders kitaplarındaki ötekileştirici ifadelerin yoğun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Avcı ve İbret (2018) “*Toplumsal Kimliğin Oluşumunda Sosyal Bilgiler Dersinin Rolünün İncelenmesi: Sosyal Bilgiler Öğretim Programları (1968,1998,2005)*” adlı makale çalışmasında, araştırmının çalışma grubunu oluşturan 1968, 1998 ve 2005 Sosyal Bilgiler öğretim programlarının amaçları dâhilinde toplumsal kimlik oluşum sürecini incelemeyi amaçlamıştır. Elde edilen veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Buna göre Sosyal Bilgiler öğretim programlarının amaçlarında toplumsal kimlik oluşumuna en çok millet olma bilinci, vatan bilinci, devlet bilinci, hukuk kuralları, vatandaşlık bilinci, toplumsal bütünlük/uyum ve toplumsal değerler kategorilerinin katkı sağladığı tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda; elde edilen verilerin ele alınan Sosyal Bilgiler öğretim programlarında tespit edildiği en çok ise 2005 programında yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışma, kimlik türleri içerisinde sadece toplumsal kimliği ele aldığı için ve Sosyal Bilgiler öğretim programları içerisinde 1968,1998 ve 2005 programlarını kapsadığı için çalışmamıza göre farklılık göstermektedir.

Kuş ve Ozan (2020) “ *Meşrutiyetten Cumhuriyete Vatandaşlık Öğretim Programlarında Kimlik İnşası*” adlı yüksek lisans tezinde, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemleri ilkökul ve ortaokul vatandaşlık öğretim programlarında devlet ideolojisi tarafından inşa edilmek istenilen kimliği ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Araştırma verileri içerik analiz yöntemiyle analiz edilerek temalar oluşturulmuştur. Çalışmanın temel çerçevesi *bireysel kimlik, dini kimlik, toplumsal kimlik ve milli kimlik* temaları oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda, oluşturulan temalar çerçevesinde Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemi öğretim programlarında milli kimliğin ideolojik temelde, bireysel kimliğin hak ve sorumluluklar temelinde, toplumsal kimliğin ise solidarist yönüyle temele alındığı sonucuna ulaşılmıştır.

Karakoç ve Yıldırım (2021) “*Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne Milli Kimlik İnşasında Kültür Varlıklarının Etkisi*” adlı makale çalışmasında Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş sürecinde, geçmişin izlerini gelecek kuşaklara aktarmada önemli bir rol oynayan kültür varlıklarının milli kimlik üzerindeki etkisi incelenmektedir. Çalışma sırasında Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi kayıtlarından, kültür varlıkları ve müzelerin milli kimlik üzerindeki etkilerini ortaya koyabilecek araştırma yayınlarından; Türk Tarih Tezini desteklemek amacıyla çıkarılan Türk Tarih Kurumu Belleten Dergisi’nden ve dönemin öne çıkan basın kaynaklarından biri olarak Cumhuriyet gazetesinden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda, milli kimlik oluşturma sürecinde kültür varlıkları önemli roller üstelenmekle kalmayıp siyasi mesele haline geldiği ifade

edilmiştir.

Kurtdaş ve Öteleş (2021) “*Ulusal ve Küresel Kimlik Bağlamında Sosyal Bilgiler Eğitimi*” adlı makale çalışmasında Sosyal Bilgiler öğretimi, yeni nesillere ulus bilincinin aşılması ve bunun yanı sıra küresel çağın gereklerine uyumlu bireyler yetiştirilmesi açısından özel bir misyona sahip olduğunu gösterme amacı güdülmüştür. Çalışmada, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve ders kitaplarında ulusal ve küresel kimlik anlayışının yer alma durumu nitel araştırma yöntemi kullanılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucunda; ulusal ve küresel kimlik anlayışının programlarda temsil edilme gücünün birbirinden çok uzak olmadığı tespit edilmiştir. Ulusal kimliğe ilişkin belirgin farklılığın görülmemesine karşın, küresel kimlik ifadelerinin de kayda değer biçimde programda yer alması önem taşımaktadır. Küresel kimliğe ilişkin bulgularda, özellikle ülkemizde ve dünyada var olan çok kültürlü yapının özümsemesinin önemi ve ortak miras unsurlarına ilişkin farkındalık vurgulanmaktadır.

2.2.2. Konuyla İlgili Yurtdışında Yapılan Çalışmalar

Teo Guan (2006) “*Singapur ve Hong Kong'da Ulus İnşasında Vatandaşlık Eğitiminin Gelişimi*” adlı doktora tezi araştırmasında, ulus inşası kapsamında Singapur ve Hong Kong vatandaşlık öğretim programlarının karşılaştırılması olarak analiz edilmiştir. Çalışmada nitel yöntem ve tarihi araştırma deseni kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre Singapur vatandaşlık öğretim programlarının iktidar partisi ideolojisini yansıttığını, Hong Kong vatandaşlık öğretim programında ise Çin kültürel mirası unsurlarını içeren öğrenme alanlarının geniş yer bulduğu ifade edilmiştir.

Joppke (2007) “*Vatandaşlığın Dönüşümü: Statü, Haklar, Kimlik*” adlı makale çalışmasında; vatandaşlık kavramında yaşana değişimleri statü, haklar ve kimlik bağlamında üç boyutta incelemiştir. Araştırmacı, vatandaşlığın yaşamış olduğu dönüşümü günümüz açısından ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırma sonucuna göre azınlık haklarının ön plana çıktığı, kimliklerin evrensel vatandaşlık bağlamında kabul edildiği ve sosyal hakların korunmasının zorlaştığı tespit edilmiştir.

Thompson (2008) “*Hayali Bir Coğrafya: Postkolonyal Günümüzde Frankofon Kimliklerin Ve Müfredat Perspektiflerinin Haritalanması*” adlı doktora tezinde Kanada’ da yeni oluşum göstermiş Fransız Frankofon kimliğinin eğitim sistemlerine yansımalarını incelemesi sebebiyle önem taşımaktadır. Araştırmacı nitel araştırma yöntemini kullanmıştır. Araştırma sonucunda; Kanada halkının Fransız temelli Frankofon kimliklerin

varlığından haberdar olduğunu ve ülkeleri açısından çeşitlilik sağladığı görüşü desteklemektedir.

Gutorov (2015) “*Vatandaşlık, Ulusal Kimlik ve Siyasal Eğitim: Bazı Tartışmalı Sorular*” adlı makale çalışmasında, Batı ve Doğu Avrupa ülkelerinde önemi artan kimlik ve vatandaşlık siyasetini eğitim bağlamında analiz ederek hem sivil hem de ulusal kimliğin oluşumu ile ilgili tartışmalı sorunları incelemiştir. Çalışma sonucunda; ulusal, siyasal ve sivil olarak ifade edilen kimliğin etkili vatandaşlık bağlamında sivil bir sisteme dayandığı belirtilmiştir. Ayrıca araştırmacı, ulusal ve sivil kimliklerin tanımlanmasında vatandaşlık kavramının tartışılması gerektiğini ifade etmiştir.

Pena (2017) “*Sosyal Bilgiler Sınıflarında Ulusal Kimliğin Önemi Porto Riko: Öğretmen ve Öğrenci İncelemesi “Ulusal” Algısı*” adlı doktora tezi araştırmasında, Porto Riko eğitim sistemi ve Sosyal Bilgiler müfredatını ulusal kimlik oluşturma bakımından incelemiştir. Araştırmada, ortaokul Sosyal bilgiler öğretmenlerinin Porto Riko Ulusal Kimliği hakkında ne öğrettiği ve yedinci sınıf öğrencilerinin kendilerini ulusal kimlik açısından nasıl tanımladıkları amaçlanmıştır. Araştırmacı tarafından çalışmada karma yöntem benimsenerek görüşme, odak grupları teknikleri ile kimlik gücü ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, Porto Riko kimliklerinin çeşitliliğini; Sosyal bilgiler öğretmenleri ve uygulamaları tarafından göz ardı ederek kabul etmedikleri tespit edilmiştir. Araştırmanın bir diğer sonucuna göre öğrencilerin; Sosyal bilgiler dersinde Porto Riko Ulusal Kimliğine önem verdikleri ve Porto Riko ulusuna aidiyeti güçlü olarak hissettiklerini belirterek ulusal kimliklerini tanımladıkları sonuçta ifade edilmiştir. Sosyal bilgiler dersinde öğretmenlerin öğrettikleri Porto Riko kimliği ile öğrencilerin düşündükleri kimliğin iki farklı model olduğu çalışmada belirtilmiştir.

BÖLÜM III

3. YÖNTEM

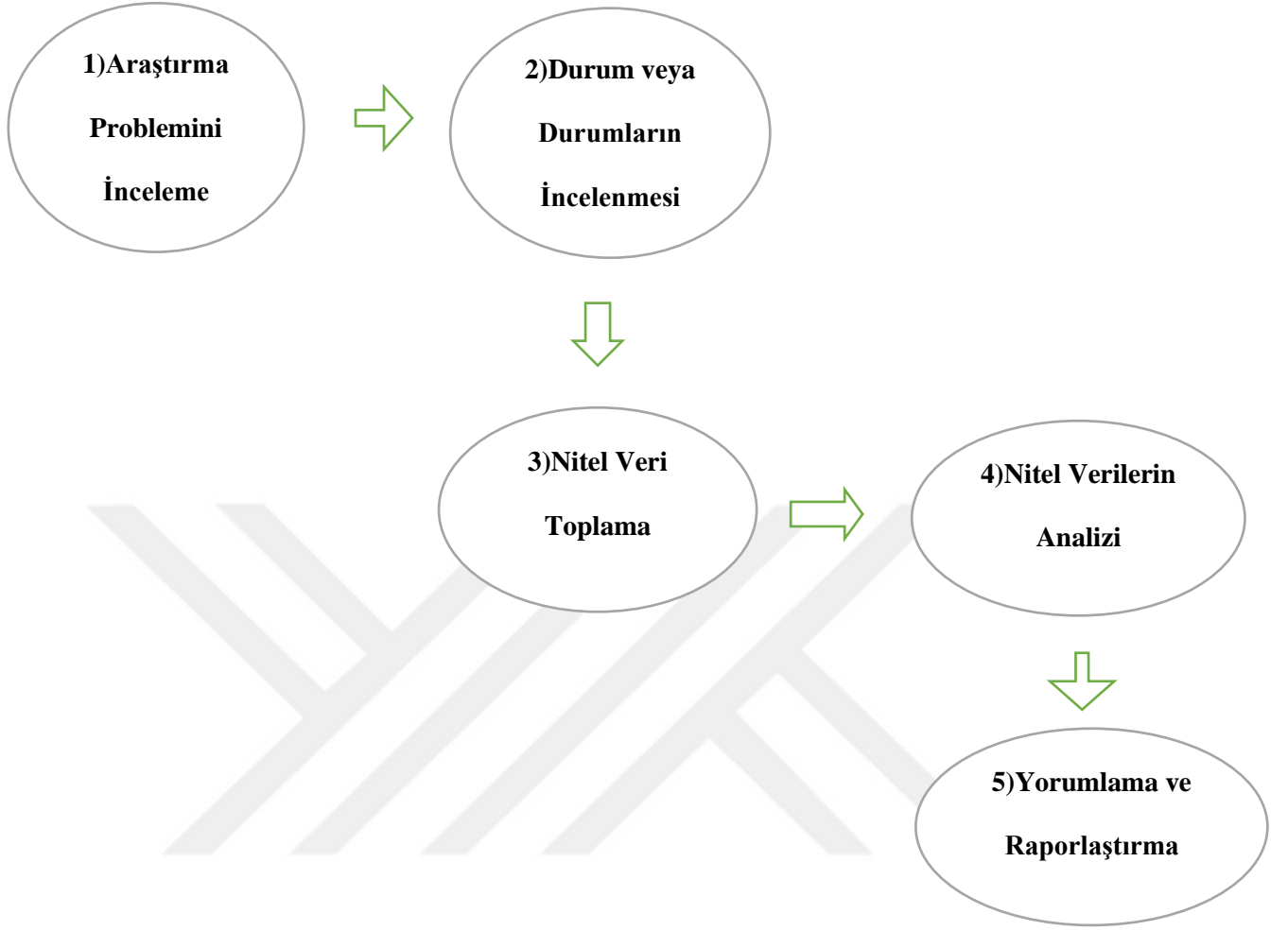
Araştırmanın bu bölümünde; araştırmanın yöntemi, deseni, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin analizi ve araştırmacının rolüne ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

3.1. ARAŞTIRMANIN DESENİ

1968'den günümüze Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda kimlik inşasını incelemeyi amaçlayan bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 41). Nitel araştırma, bütüncül bir bakış açısını esas alarak, araştırma problemini yorumlayıcı bir yaklaşımla incelemeyi benimseyen bir yöntemdir. Üzerinde araştırma yapılan olgu ve olaylar kendi bağlamında ele alınarak, insanların onlara yükledikleri anlamlar açısından yorumlanır (Altunışık ve Diğerleri, 2010:302). Araştırmada nitel yöntemin kullanılmasının gerekçesi, çalışılan problem ve konuyla ilgili geniş bir resim profili oluşturarak farklı bakış açılarını rapor etmek, bir duruma ait pek çok faktörün belirlenerek ortaya çıkan büyük resmin taslağı ile karmaşık görünen durumları ayırt etmektir (Creswell, 2013:48). Ayrıca araştırmada, nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışması; tek bir durum ya da olayın derinlemesine boylamsal olarak incelendiği, verilerin sistematik bir şekilde toplandığı ve gerçek ortamda neler olduğuna bakıldığı bir yöntemdir. Elde edilen sonuçlarla olayın neden o şekilde oluştuğu ve gelecek çalışmalarda nelere odaklanılması gerektiğini ortaya koyar (Davey, 1991).

Creswell (2007)'e göre durum çalışması; araştırmacının zaman içerisinde sınırlandırılmış bir veya birkaç durumu çoklu kaynakları içeren veri toplama araçları (gözlemler, görüşmeler, görsel-ışitseller, dokümanlar, raporlar) ile derinlemesine incelediği, durumların ve duruma bağlı temaların tanımlandığı nitel bir araştırma yaklaşımıdır. Bu araştırmada, Sosyal Bilgiler Öğretim Programları derinlemesine dokümanlar üzerinden incelenerek bu duruma bağlı olarak temalar oluşturulmuştur. Temalardan yola çıkılarak alt temalar meydana gelmiştir. Alt temalar oluşturulurken ana temaya ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda yer alan ifadelerle uygun olmasına dikkat edilmiştir. Daha sonra Sosyal Bilgiler Öğretim programlarında yer alan ifadeler

gerekli görülen temaların altına yerleştirilerek detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Şekil 3.1. Durum çalışması desenine ilişkin izlenen aşamaların süreci (Creswell, 2020: 102-103'ten uyarlanmıştır).

Şekil 3.1. incelendiğinde nitel araştırmalarda durum çalışması deseninde şu aşamalar izlenebilir (Creswell, 2020: 102-103):

- 1) Araştırmacı, durum çalışması desenine uygun bir araştırma problemi belirler.
- 2) Araştırmacı, durum veya durumları belirler.
- 3) Araştırmacı, gözlem, görüşme ve dokümanlar aracılığıyla durum çalışması verilerini toplar.
- 4) Araştırmacı, verilerin analizini konu içerisinde tanımlamalar yaparak genel

temaları özel temalar haline getirerek yapar.

5) Araştırmacı, durumun anlamını yorumlayarak raporlaştırılmıştır.

3.2. ARAŞTIRMANIN VERİ TOPLAMA ARACI

Veri toplama; ortaya çıkan araştırma problemlerine cevap verebilmek amacıyla nitelikli bilgiler toplamayı gerektiren, birbiri ile ilişkili bir dizi faaliyet olarak tanımlanabilir (Creswel, 2020:148). 1968'den günümüze Sosyal Bilgiler öğretim programlarında kimlik inşasının incelendiği bu araştırmada, konuya ilişkin verilerin toplanması çalışmada veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi kullanılarak sağlanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2018:189). Doküman incelemesi, belirli zaman dilimi içerisinde üretilen gazete, dergi ve örgütsel dokümanlar gibi uzun süreli materyaller veya ilgili konuda birden fazla kaynak tarafından değişik aralıklarla üretilmiş anılar, kitaplar ve benzeri dokümanlar, bir araştırma problemi hakkında geniş bir zaman dilimine dayalı analizi olanaklı kılar (Yıldırım ve Şimşek, 2018:191). Bu doğrultuda doküman incelemesi, araştırmacıya geniş bir örneklem oluşturmasını olanak tanımaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018:192).

Araştırmada doküman incelemesi tekniği kapsamında incelenmesi amaçlanan Sosyal Bilgiler ve Vatandaşlık Öğretim programları belirlenmiştir. Belirlenen Sosyal Bilgiler ve Vatandaşlık Öğretim programlarına, ilgili alan yazın taramasının ardından ulaşılmıştır. Kimi öğretim programları dijital ortamdan elde edilirken kimileri ise esas kaynaklarından elde edilmiştir.

3.2.1.VERİ KAYNAKLARI

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmanın veri kaynaklarına yönelik bilgilere yer verilmiştir.

Bu araştırmanın veri kaynaklarını, 1968 yılında Sosyal Bilgiler adını aldığı ve günümüze kadar olan süreçte son halini alan Sosyal Bilgiler ve Vatandaşlık programları oluşturmaktadır. Vatandaşlık öğretim programlarının hazırlanması ve ayrı bir ders olarak okutulması dönemlere göre farklılık gösterebilmektedir. Vatandaşlık dersi bazı dönemlerde bağımsız ayrı bir ders olarak okutulurken bazı dönemlerde ise Sosyal Bilgiler öğretim programına entegre bir şekilde verilmiştir. Vatandaşlık dersi Sosyal Bilgiler ile iç içe olması nedeniyle bu araştırmada veri kaynakları içerisine dâhil edilmiştir. Bu kapsamda;

Tablo 3.2. *Veri Kaynaklarını Oluşturan Sosyal Bilgiler ve Vatandaşlık Öğretim Programları**

Yıllar	Öğretim Programının Adı	Kaynak
1968	Sosyal Bilgiler Öğretim Programı (İlkokul 4,5.Sınıf)	Milli Eğitim Basım Evi
1973	Sosyal Bilgiler Öğretim Programı (Ortaokul 1,2,3.Sınıf)	Milli Eğitim Basım Evi
1985	Milli Tarih (İlkokul), Coğrafya (İlkokul) ve Vatandaşlık (Ortaokul 8.Sınıf)	Milli Eğitim Basım Evi
1998	Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlköğretim 4,5,6,7.Sınıf)	MEB Yayınları
2005	Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlköğretim 4,5,6,7.Sınıf)	MEB
2010	Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Öğretim Programı (İlköğretim 8.Sınıf)	MEB
2015	Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul 4.Sınıf ve Ortaokul 5,6,7.Sınıf), İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı (İlkokul 4.Sınıf)	MEB
2018	Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul 4.Sınıf ve Ortaokul 5,6,7.Sınıf), İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi Öğretim Programı (İlkokul 4.Sınıf)	MEB

**Paksoy, 2021: Vatandaşlık aktarımı açısından geçmişten günümüze Sosyal Bilgiler ders kitaplarının incelenmesi yüksek lisans tezinden uyarlanmıştır.*

Araştırmacı, Tablo 3.2.'de yer alan dokümanlara ulaşmak için literatür taraması yapmıştır. Bu taramanın sonucu olarak istenilen dokümanlara, veri tabanlarından ve danışman yardımıyla ilgili literatürden araştırmalar yaparak elde edilmiştir. Kısacası Sosyal Bilgilerin tarih sahnesine çıkışı olarak kabul edilen 1968 yılı ve günümüze kadar şekillenen Sosyal Bilgiler ve Vatandaşlık öğretim programlarına ve dokümanlara araştırmacının alanda yaptığı çalışmalarla ulaşılmıştır. Elde edilen dokümanlar tarihsel süreç göz önüne alınarak ayırt edilmiş ve sıraya konulmuştur. Araştırmacı, ulaştığı dokümanları birincil asıl kaynaklardan elde ederek orijinalliğini uzman görüşü yardımıyla kontrol etmiştir.

Doküman incelemesi, tarihsel olay, olgu, kültür veya geleneklere ilişkin dokümanlar kadar, yaşadığımız zamana ait dokümanlar, kaynağı belli olmayan anonim dokümanlar veya kaynağı belli olan ancak ilgili zaman diliminde ulaşılamayacak öznelerin ürettikleri dokümanlar nitel araştırmalarda zengin bir veri kaynağı oluşturur (Yıldırım ve Şimşek, 2018:191). Bu araştırmanın veri kaynakları ise 1968 yılından günümüze kadar gelen Sosyal Bilgiler öğretim programlarıdır. Burada nitel araştırmacı bizzat alanda zaman harcayan, araştırma kapsamındaki kişilerle doğrudan görüşen ve gerektiğinde bu kişilerin deneyimlerini yaşayan, alanda kazandığı bakış açısını ve deneyimleri, toplanan verilerin analizinde kullanan kişidir. Veri kaynaklarına yakın olma, ilgili bireylerle konuşma, gözlemler yapma, ilgili dokümanları inceleme, araştırılan konuyu yakından tanıma ve anlama nitel araştırmada oldukça önemli bir yer tutar (Yıldırım ve Şimşek, 2018:44). Bu sebeple araştırmacı bütün süreçlere hâkim ve dâhildir. Araştırmacı, 1968'den günümüze Sosyal Bilgiler öğretim programlarında kimlik inşasını incelediği bu çalışmada dokümanlara ulaşip orijinalliğini kontrol ettikten sonra verileri anlamaya ve analiz etme sürecine geçmiştir.

3.3. VERİLERİN ANALİZİ

Bu araştırmada kullanılan öğretim programları içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. İçerik analizinin temel amacı, elde edilen verileri açıklayıcı kavramlara ve ilişkilere ulaşarak açıklamaktır. Kavramlar sonucu temalar oluşur ve temalar sayesinde araştırma durumları bir düzen içerisinde sınıflandırılarak anlaşılması kolay hale getirilir (Yılmaz ve Şimşek, 2018:242) Aynı zamanda içerik analizi, belirli kurallar dâhilinde bir metinde yer alan sözcüklerin kodlanarak küçük birimlere ayrıldığı sistematik bir teknik olarak tanımlanır. Araştırmacılar bu kelimeler ve kavramlar arasındaki anlamları ve

ilişkileri belirleyip analiz ederek metinden çıkarılması gereken esas mesajlara ulaşırlar (Büyüköztürk ve Diğlerleri, 2017:93). Başka bir ifadeyle nitel araştırmada resmin tümünü aktarmak esas amaçtır (Punch, 2005: 133,183). İçerik analizi yöntemiyle derinlerde kalmış, satır aralarına saklanmış gizli içerik ve imaları ortaya çıkarmak mümkündür (Kuş, 2003:78,83). Nitel araştırmada veriler, verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması şeklinde sistematik olarak dört aşamada analiz edilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 243):

Şekil 3.3. Nitel araştırma verilerinin içerik analizi aşamaları (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 243'ten uyarlanmıştır).

- 1) Araştırmacı içerik analizinin ilk adımında, elde edilen verileri analiz ederek anlamlı parçalara ayırır. Aynı zamanda her bölümün kavramsal olarak ne ifade ettiğini bulmaya çalışır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 243). Araştırmacı anlamlı parçalardan hareketle kodlar oluşturur. Araştırmacı bu kodlara yoğun bir okuma yaparak ulaşır. Kodlama işlemi verileri kategorileştirerek ayırt etme durumunu ifade eder (Creswell, 2020: 186).
- 2) Araştırmacı içerik analizinin ikinci adımında kodları bir bütün halinde inceler ve kodlar arası ortak noktaları tespit ederek ana temaları oluşturur. Verilerin kodlar ile sınıflandırılması tematik kodlama olarak adlandırılır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 249,250).
- 3) İçerik analizinin üçüncü adımında Araştırmacı, elde edilen verileri düzenleyerek açık bir dille tanımlar ya da açıklar. Bunu yaparken araştırmacı kendi görüş ve yorumlarına yer vermez, toplanan verileri işlenmiş şekilde okuyucuya sunar (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 251).
- 4) Araştırmacı, içerik analizinin son adımında elde ettiği bulgular dâhilinde sonuçlar çıkarır. Aynı zamanda araştırmacı, topladığı verilere anlam kazandırır, bulgular

arasındaki ilişkileri açıklar, neden sonuç ilişkileri kurar, bulgulardan birtakım sonuçlar çıkarır ve elde edilen sonuçların önemine ilişkin açıklamalar yapar (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 251,252).

Araştırmacı, çalışmada toplanan verilerin analizini yukarıda bahsedildiği gibi dört aşamada gerçekleştirmiştir. Araştırma konusunu kapsayan dönem içerisindeki Sosyal Bilgiler öğretim programlarından elde edilen veriler incelenerek anlamlı bölümlere ayrılmış ve her bölümün kavramsal olarak ne anlama geldiği bulunmaya çalışılmıştır. Bu bölümler bazen bir sözcük, bazen bir cümle ya da paragraf, bazen de bir sayfalık veri olabilmektedir. Kendi içinde anlamlı bir bütün oluşturan bu bölümler araştırmacı tarafından araştırmacının kavramsal çerçevesi doğrultusunda kodlanmıştır. Tüm veriler kodlandıktan sonra elde edilen kod listesi bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Bilgisayar ortamındaki kod listesine ilişkin veri seti tekrar tekrar incelenerek birbiriyle ilişkili olan kodlar sınıflandırılarak bir araya getirilmeye çalışılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2018:243). Araştırma kapsamında ortaya çıkan kodların benzerlik ve farklılıkları saptanarak birbiriyle ilişkili kodlar bir araya getirilmiş ve temalar oluşturulmuştur.

Araştırmacı, 1968'den günümüze Sosyal Bilgiler öğretim programlarında kimlik inşasını incelediği bu çalışmanın temel çerçevesini “Milli Kimlik”, “Toplumsal Kimlik”, “Politik Kimlik”, “Bireysel Kimlik”, “Dini Kimlik”, “Küresel Kimlik”, “Çevreci Kimlik”, “Dijital Kimlik”, temalarını oluşturarak belirlemiştir. Elde edilen veriler uygun temalar altında bulgular bölümünde sunularak yorumlanmış ve sonuçlar çıkarılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 249,250). Araştırmacı, veri tabanlarından ve ilgili literatürden birincil veri kaynaklarına ulaştıktan sonra elde edilen verileri tekrar tekrar okumuştur. Araştırmaya dâhil olan süreçteki Sosyal Bilgiler öğretim programları ve Vatandaşlık öğretim programlarında yer alan her bir sözcük, cümle, paragraf araştırmacı tarafından anlamlı bölümlere, kavramlara ayrılmıştır. Benzer bölümler ve kavramlar bir araya getirilerek kodlama işlemi gerçekleştirilmiştir. Veri kodlamanın bir sonucu olarak birbiriyle bağlantılı kategorilerden bir çerçeve oluşmuştur (Glesne, 2012:270).

Araştırma da yer alan içerik analizinin kapsamını oluşturan ana temalar araştırmacı tarafından Tablo 3.3.'e göre belirlenmiştir.

Tablo 3.3. 1968'den Günümüze Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Kimlik İnşası İçerik Analizi Ana Temaları*

<i>Ana Tema</i>	<i>Tanım</i>
Milli Kimlik	Modernin ürünü olarak biz kategorisinde egemen kültürün ortaklıkları üzerinden inşa edilen kimliktir. Egemen kültürün dışında kalan bireyleri ötekileştirir.
Toplumsal Kimlik	Geçmiş veya şu anda anne babalarımızın bize gösterdikleri sözlü olarak aktardıkları sosyal olarak toplumda yaşanılanlardan oluşur.
Politik Kimlik	Bireyin siyasal tercihleri, dünya görüşü ve ideolojisi onun politik kimliğini oluşturur.
Bireysel Kimlik	Farklı bağlamda, farklı bir olay karşısında bireyin yeniden konumlanmasıdır.
Dini Kimlik	Teolojik düşünce olarak sosyal gerçekliğin bireyler tarafından yeniden üretilmesinde simgesel/sembolik dünyaya ait düşünüş biçiminin davranışlar hâline getirilmesiyle ortaya çıkan kimliktir.
Küresel Kimlik	Sadece kendi ailemizi, ülkemizi değil dünyayı algılamamızı sağlayan, farklı insanların ve sosyal grupların varlığını kabul ederek bütüncül bir toplum yapısını ifade eder.
Çevreci Kimlik	Ekolojizm ideolojisi temelinde gelişen çevreci kimlik toplumsal alanda ve doğada meydana gelen çevre sorunlarına ve doğayı korumaya, çevresel sorunlara çözüm üretmeye, mekânı algılamaya ve bu gibi sorunların ekonomik ve sosyal boyutlarını ele alarak çözüm üretmeye katkıda bulunur.
Dijital Kimlik	Sanal ortamlar bireylere, bir benlik inşası, benlik sunumu ve benlik paylaşımı imkânı vermektedir.

*Pamuk, 2017: *Kimlik ve Tarih Kimliğinin İnşasında Tarihin Kullanımı* eserinden uyarlanmıştır.

Tablo 3.3.'te görüldüğü üzere veri tabanları ve literatürden birincil veri kaynaklarına ulaşıp elde edilen veriler ışığında bir taslak oluşturmuştur. Araştırma sürecinde dâhil olan Sosyal Bilgiler Öğretim Programları ve Vatandaşlık programlarında yer alan her bir kelime, cümle ve paragraf araştırmacı tarafından analiz edilerek anlamlı kavramlar elde edilmiştir. Aynı içeriğe sahip bölümler ve kavramlar tek bir çatı altında birleştirilerek kodlama adımına geçilmiştir. Kodlama sonucunda, veri için gerekli olan birbiriyle bağlantılı kategorilerden bir çerçeve oluşturulmuştur (Glesne, 2015:270).

Tablo 3.3.1. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Örnek Veri Çözümlemesi ve Kodlar

İfadeler	Kodlar
<ul style="list-style-type: none">• <i>Komşuluk ilişkilerinin toplum için taşıdığı önemi kavrayabilme</i>	Komşuluk İlişkisi Toplum
<ul style="list-style-type: none">• <i>Okulun ve okul eşyasının korunmasının önemini kavrayabilme</i>	Koruma Sorumluluk
<ul style="list-style-type: none">• <i>Toplum hayatını düzenleyen kurallar bilgisi</i>• <i>Demokrasinin önemini kavrayabilme</i>	Kurallar Demokrasi
<ul style="list-style-type: none">• <i>Kıtaları tanıyabilme</i>• <i>Türkiye'nin üyesi olduğu uluslararası kuruluşlar</i>	Kıtalar Dünya Uluslararası Kuruluşlar
<ul style="list-style-type: none">• <i>Ormanları korumanın önemini kavrayabilme</i>	Orman Doğa
<ul style="list-style-type: none">• <i>Hz. Muhammed'in hayatı bilgisi</i>	İslamiyet Peygamber
<ul style="list-style-type: none">• <i>Zararlı yayınların çocuklara etkisi</i>	Yayın Sanal Ortam
<ul style="list-style-type: none">• <i>Çocuk hakları bilgisi</i>	Hak Çocuk Hakları
<ul style="list-style-type: none">• <i>Malazgirt Meydan Muharebesi'nin önemini kavrayabilme</i>• <i>Vatan sevgisinin önemini kavrayabilme</i>	Malazgirt Savaşı Yurt Sevgisi

Araştırmacı, verilerin kodlanmasını Tablo 3.3.1.'de 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Örnek Veri Çözümleme örneğinde gösterildiği gibi yapmıştır. Kodlar, araştırmanın ana problemi dâhilinde oluşturulan kavramsal çerçeve doğrultusunda ortaya çıkarılmıştır. Araştırmacı tarafından kodlar sınıflandırılmış ve birleştirilerek son hali verilmiştir.

Tablo 3.3.2. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Örnek Veri Çözümlemesi Temalar ve Alt Temalar

İfadeler	Kodlar	Alt Tema	Ana Tema
• <i>Vatan sevgisinin önemini kavrayabilme</i>	Yurt Sevgisi	Milli Değerler	Milli Kimlik
• <i>Malazgirt Muharebesi'nin önemini kavrayabilme</i>	Malazgirt Savaşı	Milli Tarih	
• <i>Komşuluk ilişkilerinin toplum için taşıdığı önemi kavrayabilme</i>	Komşuluk İlişkisi Toplum	Toplumsal Yaşam	Toplumsal Kimlik
• <i>Okulun ve okul eşyasının korunmasının önemini kavrayabilme</i>	Koruma	Görev ve Sorumluluk	
• <i>Toplum hayatını düzenleyen kurallar bilgisi</i>	Kurallar	Anayasa	Politik Kimlik
• <i>Demokrasinin önemini kavrayabilme</i>	Demokrasi	Demokrasi	
• <i>Çocuk hakları bilgisi</i>	Hak Çocuk Hakları	Bireysel Hak ve Hürriyetler	Bireysel Kimlik
• <i>Hz. Muhammed'in hayatı bilgisi</i>	İslamiyet Peygamber	İslam Tarihi	Dini Kimlik
• <i>Kıtaları tanıyabilme</i>	Kıtalar Dünya	Dünya Coğrafyası	Küresel Kimlik
• <i>Türkiye'nin üyesi olduğu uluslararası kuruluşlar</i>	Uluslararası Kuruluşlar	Uluslararası İlişkiler	
• <i>Ormanları korumanın önemini kavrayabilme</i>	Orman Doğa	Duyarlılık ve Koruma	Çevreci Kimlik
• <i>Zararlı yayınların çocuklara etkisi</i>	Yayın Sanal Ortam	Dijital Okuryazarlık	Dijital Kimlik

Tablo 3.3.2'de görüldüğü üzere verileri alt tema ve ana tema başlıkları altında birleştirerek derinlemesine ve kapsamlı bir uygulama gerçekleştirmiştir. Ayrıca araştırmacı, araştırmanın kapsamını oluşturan problem durumu ve kavramsal çerçeve

etrafında şekillendirerek sosyal bilgiler ve vatandaşlık programları verilerinin çözümlenmesine göre ana temaları ortaya çıkarmıştır. Alt temaları ise ana temaları oluştururken birbiriyle bağlantılı olan kodlar oluşturmuştur.

Tablo 3.3.3. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Verilerin Tanımlanması

İfadeler	Tanımlama	Ana Tema- Alt Tema
<ul style="list-style-type: none"> Vatan sevgisinin önemini kavrayabilme Malazgirt Meydan Muharebesi'nin önemini kavrayabilme 	Türk tarihin de meydana gelen olaylar ve olguların yurt sevgisini şekillendirmedeki yeri ve önemi.	<p>Milli Kimlik</p> <p>Milli Değerler</p> <p>Milli Tarih</p>
<ul style="list-style-type: none"> Komşuluk ilişkilerinin toplum için taşıdığı önemi kavrayabilme Okulun ve okul eşyasının korunmasının önemini kavrayabilme 	Bireyler toplumsal yaşam içerisinde görev ve sorumluluklarını bilmeli ve bireyler arası ilişkilerin toplum hayatı için önemini fark etmelidir.	<p>Toplumsal Kimlik</p> <p>Toplumsal Yaşam</p> <p>Görev ve Sorumluluk</p>
<ul style="list-style-type: none"> Toplum hayatını düzenleyen kurallar bilgisi Demokrasinin önemini kavrayabilme 	Kurallar demokrasi çerçevesinde oluşarak toplumsal hayatı düzenlerler.	<p>Politik Kimlik</p> <p>Anayasa</p> <p>Demokrasi</p>
<ul style="list-style-type: none"> Çocuk hakları bilgisi 	Birey sahip olduğu hakların bilincinde olmalı ve her bireyin kendine özel haklarının olduğunu bilmelidir.	<p>Bireysel Kimlik</p> <p>Bireysel Hak ve Hürriyetler</p>
<ul style="list-style-type: none"> Hz. Muhammed'in hayatı bilgisi 	İslamiyet'in doğuşuyla başlayan süreç içerisinde gerçekleşen olay ve olgular.	<p>Dini Kimlik</p> <p>İslam Tarihi</p>
<ul style="list-style-type: none"> Kıtalari tanıyabilme Türkiye'nin üyesi olduğu uluslararası kuruluşlar 	Birey dünyayı keşfederek varlığını uluslararası kuruluşlarla yapılan ilişkiler sonucu dünyaya kanıtlar.	<p>Küresel Kimlik</p> <p>Dünya Coğrafyası</p> <p>Uluslararası İlişkiler</p>
<ul style="list-style-type: none"> Ormanları korumanın önemini kavrayabilme 	Doğaya ve ormanlara karşı duyarlı ve korumacı bir üslup taşımamızdır.	<p>Çevreci Kimlik</p> <p>Duyarlılık ve Koruma</p>
<ul style="list-style-type: none"> Zararlı yayınların çocuklara etkisi 	Bireyin dijital ortamlardan sağlayacağı zarar ve yaralar dijital okuryazarlık etrafında şekillenir.	<p>Dijital Kimlik</p> <p>Dijital Okuryazarlık</p>

1968'den günümüze Sosyal Bilgiler Öğretim programlarında kimlik inşasının incelediği bu çalışmada araştırmacı, sosyal bilgiler öğretim programlarından elde edilen verileri kendi görüş ve düşüncelerine yer vermeden düzenlemiş ve tanımlamasını Tablo 3.3.3.'te görüldüğü gibi yapmıştır. Araştırmacı veriler sonucu oluşturduğu tanımları birbiriyle bağlantısına göre bütünleştirerek raporlaştırmıştır. Bu süreçte dikkate alınan durumlar araştırmanın temel problemi ve kavramsal çerçevesidir.

Araştırmacı tarafından detaylı bir şekilde tanımlanan ve sunulan bulgular yorumlanarak verileri anlamlı hale getirmek adına bulgular arası neden sonuç ilişkisi tanımlanarak tartışılmıştır. Araştırmacının ve literatür görüşleri doğrultusunda bulgular yorumlanıp tartışılmıştır. Aynı zamanda bulguların yorumlanıp ve tartışılması araştırmanın sonucunu da ortaya çıkarmıştır.

3.4. GEÇERLİLİK ve GÜVENİRLİK

Araştırmacı nitel verilerin sonuçlarını kanıtlamak amacıyla geçerlilik ve güvenilirlik yöntemlerini uygulamıştır. Geçerlilik bulguların doğruluğunu değerlendirme amaçlı bir çalışmadır (Creswell, 2020:251). Geçerlilik nitel araştırma da, araştırılan konunun araştırmacı tarafından yanlı olarak gözlenmemesi ve toplanan veriler ile araştırma sonuçlarının tutarlı olması gerektiğidir (Yıldırım ve Şimşek, 2018:269). Nitel araştırmalarda güvenilirlik ise veri setlerinin birden fazla kodlayıcının cevaplarındaki kararlılığıdır (Creswell, 2020).

Araştırmacı geçerliliği sağlamak için 1968'den günümüze Sosyal Bilgiler öğretim programları birincil kaynaklarını veri tabanlarından araştırması sonucu ve danışmanı yardımıyla elde etmiştir. Araştırmanın güvenirliliği, Sosyal Bilgiler öğretim programlarının araştırmacı tarafından süreç içerisinde okunması, kodlanması, temaların oluşturulması, temaların düzenlenmesi aşamalarında alan uzmanı incelemesi ve değerlendirmesi yapılarak sağlanmıştır.

Araştırmacının güvenirlikle ilgili kullandığı ölçütler; uzun süreli etkileşim, derinlik odaklı veri toplama ve uzman incelemesidir. Araştırma süreci boyunca araştırmacı sosyal bilgiler öğretim programlarıyla etkileşimde bulunmuştur. Ayrıca araştırmacı, araştırmanın problemi doğrultusunda Sosyal Bilgiler öğretim programlarını derinlemesine incelemiş ve ana temaları ortaya çıkarmıştır. Araştırma sürecinde konu alanı uzmanı ile temalar değerlendirilmiştir.

Nitel verilerin tutarlılığının sağlanması amacıyla araştırmacı, tutarlılık incelemesi tekniğini kullanmıştır. Alt ve ana temalar alan uzmanı tarafından kodlanarak oluşturulmuştur. Araştırmanın veri analizi ile alan uzmanının analizi karşılaştırılarak farklı ve benzer alt temalar ve ana temalar üzerinde tartışılarak dzenleme gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı, toplanan nitel verilerin teyit incelemesini Sosyal Bilgiler eğitimi alanında bir uzmana başvurarak onun değerlendirmesi doğrultusunda yapmıştır. Araştırmacı, araştırma temel problemi ve kavramsal çerçevesine ilişkin Sosyal Bilgiler oğretim programlarına veri tabanlarından ve literatürde yer alan birincil kaynaklardan ulaşmıştır. Araştırma planı doğrultusunda dokümanlar araştırmacı tarafından defalarca okunarak; araştırmacı tarafından analiz edilmiştir.

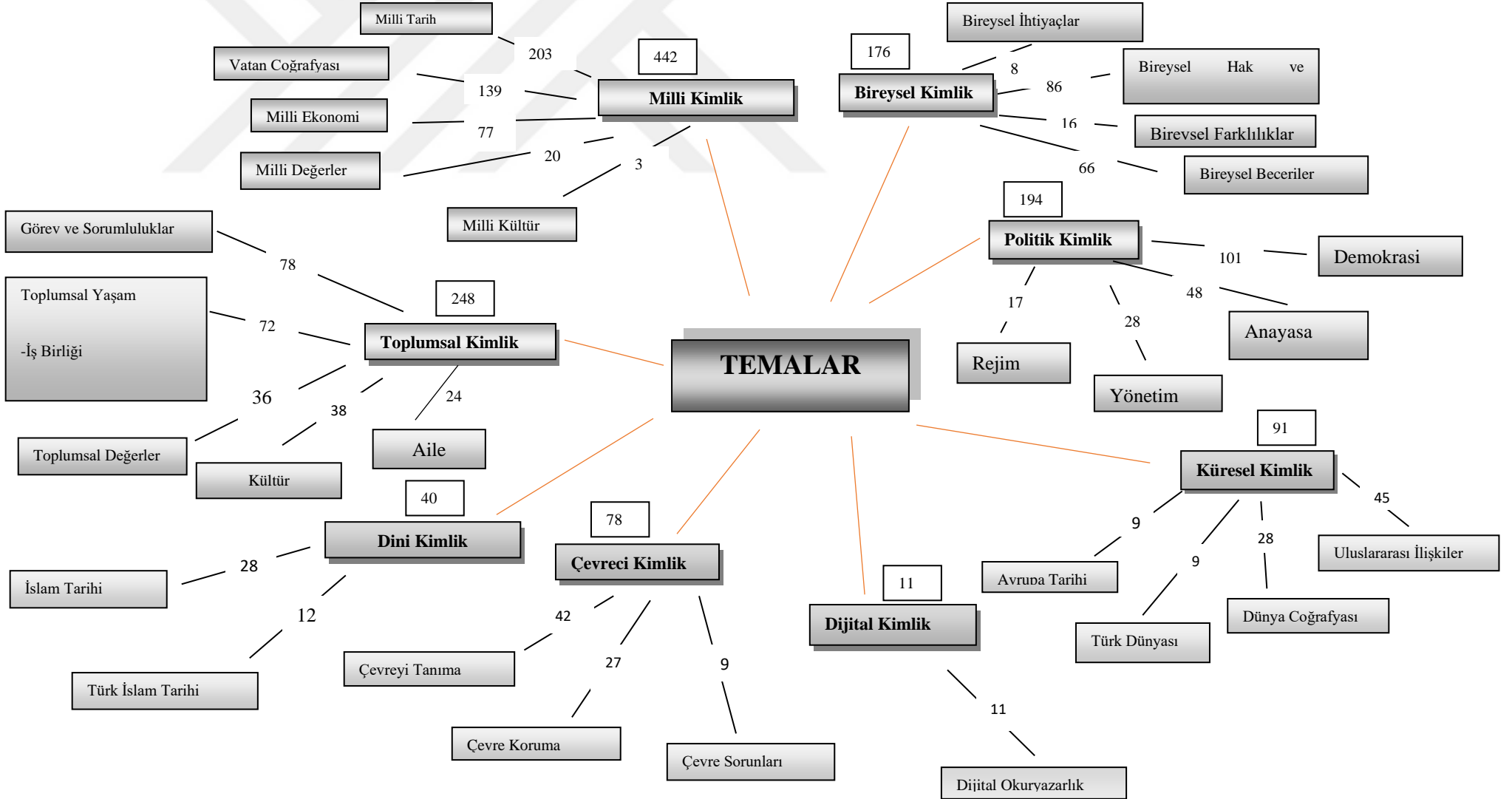

BÖLÜM IV

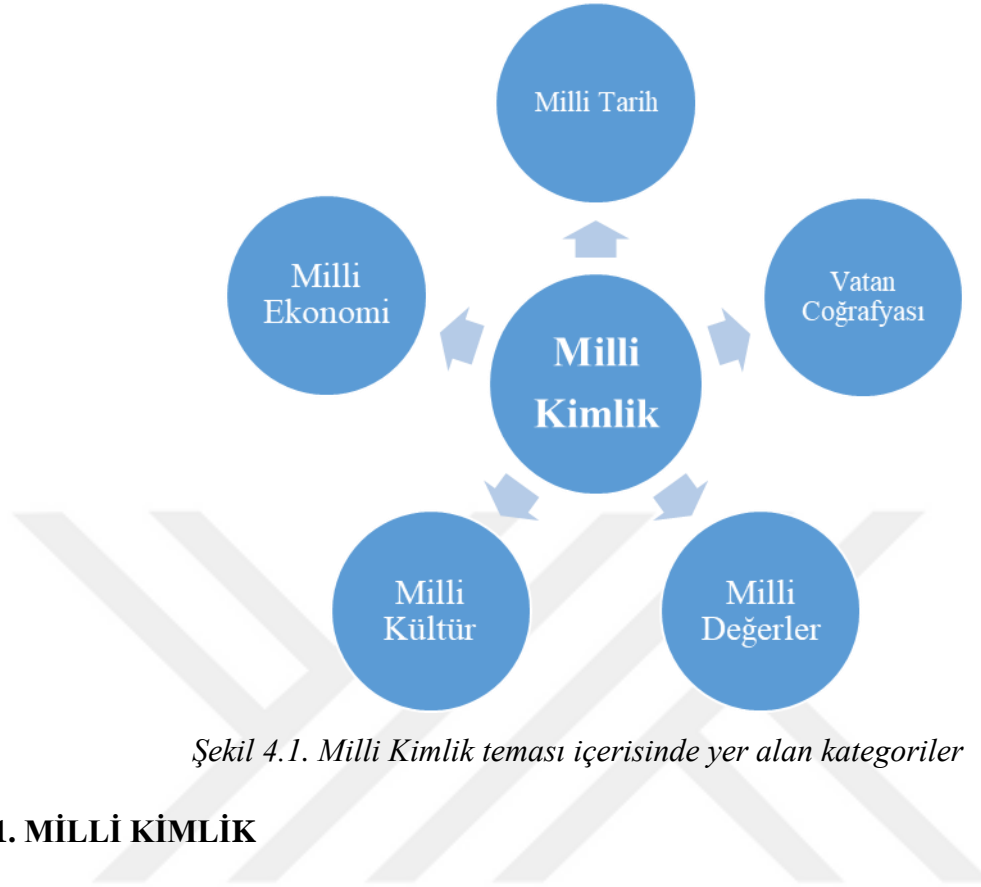
4. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde Şekil 4'te yer alan kimlikler ve alt temaları üzerinden 1968'den günümüze Sosyal Bilgiler öğretim programlarına ilişkin bulgular incelenecektir. Şekil 4'e göre kimlikler Sosyal Bilgiler öğretim programları içerisinde en çok ifade edilen kimlikten en az ifade edilen kimliğe doğru sıralandığı görülmektedir. Aynı şekilde kimliklere ait alt kategorilerin de en çok ifade edilenden en az ifade edilene doğru sıralandığı ifade edilmektedir. Buradan hareketle bulgular oluşarak son halini almıştır.

Bulgularda yer alan ana temaların sıralanışı şu şekildedir: Milli Kimlik, Toplumsal Kimlik, Politik Kimlik, Bireysel Kimlik, Küresel Kimlik, Çevreci Kimlik, Dini Kimlik ve Dijital Kimliktir. Kimliklerin Sosyal Bilgiler öğretim programlarında ifade edilme şekilleri bu sıralamayı doğrulamıştır. Şekil 4'te ise kimliklerin ifade edilmiş biçimi sayısal olarak desteklenmiştir.

Şekil 4. Sosyal Bilgiler ve Vatandaşlık Öğretim Programlarından Elde Edilen Temalar

Şekil 4.1. Milli Kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler

4.1. MİLLİ KİMLİK

4.1.1.1968 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı

1968 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı milli kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında en fazla olarak *milli tarih* ve *vatan coğrafyası* kategorileri vurgusu yer almaktadır. 1968 öğretim programı milli tarih kategorisi içerisinde Türkiye'ye nereden geldiği, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu devletleri, Osmanlı devletinin kuruluşu, Osmanlı imparatorluğunun yükselme, gerileme ve dağılma devri, Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya savaşları, Birinci Dünya savaşından sonra Osmanlı'nın durumu ve Mondros mütarekesine ilişkin ifadeler yer almaktadır. Ayrıca kurtuluş savaşı hazırlıkları, Mudanya mütarekesi ve Lozan anlaşması, Cumhuriyet'in ilanı, devrimler, Türkiye'de çok partili hayata geçiş ve demokrasi gibi ifadeler de yer alarak bu ifadeler kronolojik sırayla verilmektedir.

Kurtuluş savaşı hazırlıkları (Erzurum, Sivas kongreleri, son Osmanlı mebuslar meclisi, milli misak, İstanbul'un işgali, TBMM'nin açılışı) (1968 SBÖP s.79).

Vatan coğrafyası kategorisi içerisinde ülkemizin doğal ve beşeri coğrafyasına ilişkin ifadeler yer almaktadır. Bu ifadeler Türkiye haritasında ilimiz ve bölgemizin

bulunması, ilimiz, bölgemiz ve yurdumuzun doğal durumu (yer şekilleri, akarsular, hava durumu, turistik yerleri ve bitki örtüsü), nüfus dağılışı ve genel nüfus sayımı gibi ifadeleri kapsamaktadır. Ayrıca Türkiye hangi yarımkürede, hangi paralel ve meridyen daireleri içerisinde yer aldığı ve Türkiye'nin Asya ve Avrupa arasındaki yeri ve önemine de yer verilmiştir.

İlimiz ve bölgemizin vatanımızın neresine düştüğünü nasıl biliriz ?(1968 SBÖP s.71).

Milli kimlik teması içerisinde *milli ekonomiye* yönelik ifadeler de yer almaktadır. Milli ekonomi kategorisi içerisinde, milli kalkınmada ekonomin önemi, milli gelir kaynaklarımızın korunması ve geliştirilmesi, yurdumuzun kaynaklarına (tarım, hayvancılık, madenler, sanayinin dağılışı, ticaret ve turizm) ilişkin ifadeler yer almaktadır.

Türk halkının en önemli geçim kaynakları ve çalışma alanları nelerdir?(1968 SBÖP s.72).

1968 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı milli kimlik teması içerisinde aynı zamanda *milli değerler* kategorisi yer almaktadır. Milli değerler olarak Türk milletinin sahip olduğu değerleri içerisinde barındırmaktadır. Bu değerler cesurluk, konukseverlik, hoşgörü gibi değerler olup; ayrıca Türkleri birbirine bağlayan somut değerlerin Tarih, Yurt, Kültür, Bayrak Sevgisi olduğuna ve 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramına ilişkin ifadelere yer verilmiştir.

Türklerin Özellikleri (Cesurluk, Konukseverlik, Temizlik, Hoşgörülülük vs.)(1968 SBÖP s.76).

19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı(1968 SBÖP s.75).

4.1.2. 1973 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı

1973 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı milli kimlik teması içerisinde sıklıkla *milli tarih, milli ekonomi ve vatan coğrafyası* kategorilerine ilişkin ifadelerin yer aldığı tespit edilmiştir. Milli tarih kategorisi içerisinde Türk tarihi kronolojik olarak Orta Asya Türk devletleri, ilk Türk -İslam devletleri, Türklerin Anadolu'ya gelişi ve Büyük Selçuklu devleti, Anadolu'da beylikler dönemi ve Anadolu Selçuklu devleti gibi Anadolu tarihini barındıran ifadeler yer almaktadır. Ayrıca Osmanlı devleti (Osman Gazi, Orhan Gazi, Birinci Murat, Yıldırım Beyazıt, Çelebi Mehmet, İkinci Murat, İkinci Mehmet, İkinci Beyazıt, Yavuz Sultan Selim, Kanuni ve Sokullu Dönemleri), kurtuluş savaşı ve kurtuluş savaşı sonrasında yaşanan olaylara da yer verilmiştir.

Aynı zamanda milli tarih içerisinde yakın çevremizdeki tarih ve onun

kalıntılarında oluşan ifadeler de yer verilmiştir. Bu ifadeler mahallemizde ve köyümüzde eski eserler varsa bunların ne zaman ve kim tarafından yapılmış olduğu, yakın çevrede mahalli sanat eserleri, tarihi kalıntıların varlığı ve çevremizde yaşanmış geçmiş tarihi olaylar şeklinde ifade edilmektedir.

Osmanlı devletinin kuruluşu ve siyasi olaylar (1973 SBÖP s.45).

Kurtuluş savaşı (Türk milletinin uyanmaya başlaması ve çabaları, İzmir işgali)(1973 OÖP s.53).

Çevremizde bizden önce kimlerin varlığı ve nasıl yaşadığı (1973 SBÖP s.29).

Milli ekonomi kategorisi içerisinde Türkiye'ye gelir sağlayan değerleri, ürünleri ve pazarlanması, Türkiye'nin önemli gelir kaynakları(tarım, hayvancılık, ticaret ve ulaşım, turizm, sanayi madenler ve enerji kaynakları) ve ülkemize bölgesel bağlamda gelir sağlayan önemli ürünlere yer verilmiştir.

Türkiye'ye gelir sağlayan değerleri, ürünleri ve pazarlanması (1973 SBÖP s.40).

Vatan coğrafyası kategorisi içerisinde ise Türkiye'nin yeryüzü şekilleri, turistik değer taşıyan mekânları, ülkemizde bölgesel bağlamda yer alan ovalara, boğazlara, platolara ve turistik değerlerine ayrıca Türkiye'de yer alan nüfusun dağılışına ilişkin ifadeler yer verilmiştir.

Turistik değerler, kaplıcalar ve kula volkanizması (1973 SBÖP s.31).

1973 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı milli kimlik temasında aynı zamanda *milli değerler* kategorisi de yer almaktadır. Milli değerler kategorisi içerisinde milli sembollerimiz olan Türk bayrağı ve istiklal marşımıza, Türk milletinin özelliklerine(fedakârlık, cesurluk, hoşgörülü olma vs.) ilişkin ifadeler değinilmiştir.

Milli duygu, Türk milliyetçiliği ve milletimizin özellikleri (1973 SBÖP s.51).

1973 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı milli kimlik teması içerisinde ayrıca Atatürkçülük ideolojisini destekleyen ifadeler de yer verilmektedir. Bu ifadeler Atatürk'ün hayatına dair tarihi olayları barındırmaktadır.

Mustafa Kemal'in hayatı ve Samsun'a çıkışı (1973 SBÖP s.54).

4.1.3. 1985 Milli Tarih Öğretim Programı

1985 Milli Tarih öğretim programı içerisinde milli kimlik temasına yönelik, tamamen kronolojik olarak Türk tarihini kapsayan ifadeler yer verilmiştir. Bu ifadeler de *milli tarih* kategorisi içerisine girmekte olup Orta Asya'dan başlayarak Türk İslam devletleri, Anadolu'ya Türk göçleri, Anadolu beylikleri, Anadolu Selçuklu devleti ve Osmanlı devletine ilişkin ifadeler yer almaktadır. Bahsedilen bu ifadeler hakkında

kronolojik olarak önemli tarihi olaylardan bahsedilmektedir.

Türk medeniyetinin eski ve köklü bir medeniyet oluşu(1985 MTÖP s.187).

1985 Milli Tarih öğretim programı içerisinde milli kimlik teması içerisinde aynı zamanda *vatan coğrafyası* kategorisi de yer almaktadır. Bu kategori içerisinde Türkiye'nin jeopolitik konumu ve öneminden bahsedilmiştir.

Türkiye'nin jeopolitik önemi ve tehditler(1985 MTÖP s.194).

1985 Millî Tarih öğretim programı milli kimlik içerisinde ayrıca Atatürk'le ilgili olarak Atatürk'ün hayatı ve kişilik özelliklerini kapsayan ifadeler yer almaktadır.

Atatürk'ün kişisel özellikleri ve çeşitli yönleri(1985 MTÖP s.189).

4.1.4. 1985 Milli Coğrafya Öğretim Programı

1985 Milli Coğrafya öğretim programında milli kimlik teması altında özellikle *vatan coğrafyası* kategorisi yer almaktadır. Vatan coğrafyası kategorisi içerisinde Türkiye'nin coğrafi bölgeleri ve Türkiye'nin fiziki coğrafyası (yer şekilleri, iklim, bitki örtüsü, akarsular vs.), Türkiye'nin ekonomik coğrafyası, Türkiye'nin dünya üzerindeki yeri ve jeopolitik önemi gibi ifadelere yer verilmiştir.

Türklerin yerleşim birimleri, beşeri ve ekonomik durumları(1985 MCÖP s.200).

1985 Milli Coğrafya öğretim programı milli kimlik teması içerisinde ayrıca *milli ekonomi* kategorisine yönelik ifadeler de yer verilmiştir. Bu ifadeler milli ekonomiyle ilgili Türkiye'nin beşeri ve ekonomik faaliyetlerine ilişkin ifadelerdir.

Türkiye'nin ekonomik coğrafyası ve etkileyen faktörler(1985 MCÖP s202.).

4.1.5. 1985 Vatandaşlık Öğretim Programı

1985 vatandaşlık öğretim programında milli kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

4.1.6. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı milli kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında en fazla *vatan coğrafyası ve milli tarih* kategorileri yer almaktadır. Vatan coğrafyası kategorisi içerisinde illerimizin, bölgelerimizin ve yurdumuzun tanıtımı bağlamında yer şekilleri, akarsuları, bitki örtüsü, iklimi, nüfus dağılışı, nüfus artışı ve ekonomik hayatına dair ifadeler yer almaktadır. Ayrıca Türkiye'nin dünya üzerindeki yerini kavrayabilme, Türkiye haritasının üzerinde herhangi bir yerin coğrafi konumunu bulabilme, kırsal kesimden kentlere göçün sebepleri ve sonuçları, Türkiye'nin coğrafi

bölgeleri ile ilgili sınıflamalar ve yurdumuzun kara sınırlarını tanıyabilmenin öneminden bahsedilmektedir.

Türkiye'nin coğrafi bölgelerini oluşturan etmenler bilgisi(1998 SBÖP s.546).

Milli tarih kategorisinin de Türk tarihi kronolojik bir şekilde ifade edilmektedir. Bu ifadeler Türklerin ilk ana yurdu ve göçleri, Orta Asya ve Yakındoğu'da Kurulan Türk Devletlerini tanıyabilme, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu devletleri, Osmanlı devletinin kuruluş, yükselme, gerileme ve dağılma devri, İstanbulun fethi, Tanzimat ve Birinci Meşrutiyet devri, Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya savaşlarına ilişkin ifadeleri içermektedir. Ayrıca Birinci Dünya savaşından sonra Osmanlı'nın durumu ve Mondros mütarekesi, kurtuluş savaşı hazırlıkları, Mudanya mütarekesi ve Lozan anlaşması, cumhuriyetin ilanı, devrimler, Türk inkılabının önemi gibi ifadelere de yer verilmiştir.

Türklerin Anadolu'yu yurt edinmeleri ile ilgili olaylar(1998 SBÖP s.544).

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı milli kimlik teması içerisinde *milli ekonomiye* yönelik kategoriler de yer almaktadır. Milli ekonomi kategorisi içerisinde, milli gelir kaynaklarımızın korunması ve geliştirilmesi, yurdumuzun kaynakları (tarım, hayvancılık, madenler, ormancılık, sanayi ve turizm), nitelikli eleman yetiştirmenin ülke ekonomisine faydalarına yönelik ifadelere yer verilmiştir.

Turizmin ülke ekonomisine katkısını kavrayabilme(1998 SBÖP s.546).

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı milli kimlik teması içerisinde aynı zamanda *milli değerler* kategorisi yer almaktadır. Milli değer kategorisinde Türk milletinin özelliklerine ve Türk milletini oluşturan öğelere aynı zamanda vatanını seven ve ona sahip çıkan bireyler yetiştirmenin öneminden bahsedilmektedir.

Millet sevgisinin önemini kavrayabilme(1998 SBÖP s.542).

Vatan sevgisinin önemini kavrayabilme(1998 SBÖP s.542).

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı milli kimlik teması içerisinde ayrıca Atatürkçülüğü ifade eden ifadeler de yer almaktadır. Bu ifadeler *Atatürkçü düşünce sistemi ve Cumhuriyetimizin Kurucusu: Atatürk* şeklindedir(1998 SBÖP s.542).

4.1.7. 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı

2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı milli kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında en fazla *milli tarih ve vatan coğrafyası* kategorileri yer almaktadır. Milli tarih kategorisi içerisinde Türk tarihine dair ifadeler yer almaktadır. Bu ifadeler Orta Asya ilk Türk devletleri ve kültürel özellikleri, Türkiye Selçukluları dönemi ve Anadolu'nun Türkleşme sürecine katkıları, Osmanlı Devleti'nin siyasi güç olarak ortaya

çıkışı, 20. Yüzyılın başında Osmanlı Devleti ve Avrupa ülkelerinin siyasî ve ekonomik yapısı ve I. Dünya Savaşı'nın sebep ve sonuçlarına ilişkin ifadelerdir. Ayrıca millî mücadelenin kazanılması, Cumhuriyetin ilanı, Atatürk inkılâplarının günlük yaşama olan etkisi ve Büyük Millet Meclisi'nin açılışı gibi ifadelere de yer verilmiştir.

Destan, yazıt ve diğer belgelerden yararlanarak, Orta Asya ilk Türk devletlerinin siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur(2005 SBÖP, s.17).

Vatan coğrafyası kategorisi içerisinde yaşadığı yerin coğrafi özellikleri, Türkiye'nin kabartma haritası üzerinde yaşadığı bölgenin yüzey şekillerine, yaşadığı bölgede görülen iklimin, insan faaliyetlerine etkisi, yaşadığı bölgedeki insanların doğal ortama olan etkisi, yaşadığı bölgenin coğrafi özelliklerine ilişkin ifadeler yer almaktadır. Ayrıca ülkemizin coğrafi konumunu tanımlamaya, Türkiye'deki iklim tiplerinin dağılışında, konumun ve yeryüzü şekillerinin rolüne, ülkemiz nüfusunun özelliklerine ve nüfus dağılışına da yer verilmiştir.

Yaşadığı bölgedeki insanların yoğun olarak yaşadıkları yerlerle coğrafi özellikleri ilişkilendirir(2005 SBÖP, s.11).

2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı millî kimlik teması içerisinde ayrıca *millî ekonomi* kategorisi de yer almaktadır. Millî ekonomi kategorisi içerisinde, üretim, dağıtım ve tüketim ağına, üretime katkıda bulunmanın önemine, yaşadığı bölgedeki ekonomik faaliyetlerin ülke ekonomisindeki yerine, ülkemiz kaynaklarının ekonomik faaliyetlerle olan ilişkisine, yatırım ve pazarlama projelerine ve nitelikli insan gücünün Türk ekonomisine katkısına ilişkin ifadeler yer almaktadır.

Ülkemizin kaynaklarıyla ekonomik faaliyetlerini ilişkilendirerek, bunların ülke ekonomisindeki yerini ve önemini değerlendirir(2005 SBÖP, s.20).

2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı millî kimlik teması içerisinde aynı zamanda *millî kültür* kategorisi de yer almaktadır. Millî kültür kategorisi içerisinde ailesi ve çevresindeki millî kültürü yansıtan öğelere, Türk kültürü ve kültür öğelerine yer verilmiş olup seyahatnamelerdeki Türk kültürüne ait unsurlara değinilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Örnek incelemeler yoluyla kutlama ve törenlerimizdeki uygulamaların kültürümüzü oluşturan unsurlarla ilişkisini değişim ve süreklilik açısından değerlendirir(2005 SBÖP, s.19).

2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı millî kimlik teması içerisinde ayrıca Atatürk'ü içeren ifadeler de yer verilmektedir. Bu ifadeler Atatürk'ün iletişime verdiği önem, Millî Mücadele'nin kazanılmasında ve Cumhuriyetin ilânında Atatürk'ün rolü, *Atatürk'ün akılcılığa ve bilime verdiği önem* aynı zamanda *Atatürk'ün millî dış politika*

anlayışına ilişkin ifadeleri kapsamaktadır(2005 SBÖP s.23).

Atatürk'ün ülkemizde sosyal bilimlerin geliştirilmesi için yaptığı uygulamalara örnekler verir(2005 SBÖP s.17).

Atatürk'ün iletişime verdiği öneme kanıtlar gösterir(2005 SBÖP s.29).

Türk Cumhuriyetleri, komşu ve diğer ülkelerle olan kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilerimizi Atatürk'ün milli dış politika anlayışı açısından değerlendirilmesi (2005 SBÖP s.21).

4.1.8. 2010 Vatandaşlık Programı

2010 vatandaşlık öğretim programında milli kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

4.1.9. 2015 Sosyal Bilgiler Programı

2015 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı milli kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında en fazla *milli tarih ve vatan coğrafyası* kategorilerine ait ifadeler yer almaktadır. Milli Tarih kategorisi içerisinde Türk tarihi kronolojik sırayla ifadeler yer almaktadır. Bu ifadeler Orta Asya'da kurulan ilk Türk devletleri, Türklerin Anadolu'yu yurt edinme süreci, Malazgirt Savaşı ve ilk Türk beyliklerinin Anadolu'nun Türkleşme süreci, Türkiye Selçukluları döneminde siyasi ve kültürel faaliyetlerin Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecine katkılarına, Osmanlı Devleti'nin siyasi güç olarak ortaya çıkışına ilişkin ifadeler yer almaktadır.

Ayrıca Osmanlı Devleti'nin fetih siyaseti, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş döneminde demokrasinin gelişmesine katkıda bulunan olaylara ve sözlü tarih metoduyla yaşadığı çevrenin tarihine dair ifadeler de yer almaktadır.

Osmanlı toplumunda hoşgörü ve birlikte yaşama fikrinin önemini kanıtlarla açıklar(2015 SBÖP, s.25).

Vatan coğrafyası kategorisi içerisinde ise yaşadığı çevrenin yeryüzü şekillerine, coğrafi özelliklerine, iklim özelliklerine değinilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin konum özellikleri ve konumu bağlamında dünyada üstlendiği rollere, fiziki coğrafyası, iklim tipleri, yerleşim tipleri de değinilmiştir.

Türkiye'nin konum özelliklerinin ülkeye kattığı değeri önemser(2015 SBÖP, s.19).

2015 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı milli kimlik teması içerisinde ayrıca *milli ekonomi* kategorisi de yer almaktadır. Milli ekonomi kategorisine dair ülkemizdeki üretim,

tüketim ve dağıtım ağları aynı zamanda ülkemizde yer alan ithalat, ihracat ve uluslararası ekonomi gibi ifadeler yer almaktadır.

İhracat ve ithalatın Türkiye ekonomisindeki yerini araştırır(2015 SBÖP, s.20).

2015 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı milli kimlik teması içerisinde ayrıca Atatürkçülük ile ilgili ifadelere de yer verilmiştir. Bu ifadeler *Atatürk'ün akılcılığa ve bilime verdiği önem ve Atatürk'ün TBMM'ni oluşturması* olarak ifade etmek mümkündür (2015 SBÖP s.22).

4.1.10. 2015 Vatandaşlık Programı

2015 vatandaşlık öğretim programında milli kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

4.1.11. 2018 Sosyal Bilgiler Programı

2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı milli kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında en fazla *vatan coğrafyası ve milli tarih* kategorileri yer almaktadır. Vatan coğrafyası kategorisi içerisinde Türkiye'nin fiziki coğrafyası temelinde yer şekilleri, iklim özellikleri ve bitki örtüsüne değinilmiştir. Aynı zamanda Türkiye'nin mutlak ve göreceli konumuna, Türkiye'nin temel beşerî coğrafyasına dair özelliklere, Türkiye'de nüfusun dağılımını etkileyen faktörlerden hareketle Türkiye'nin demografik özelliklerine ve yurdun sadece bir mekân değil, yaşayış biçimi, ortak değerler ve kültür ile anlam bulduğuna dair konulara yer verilmiştir

Yaşadığı yer ve çevresindeki doğal özellikler ile beşerî özelliklerin nüfus ve yerleşme üzerindeki etkilerine örnekler verir (2018 SBÖP s.18).

Millî tarih kategorisi içerisinde Türk tarihi kronolojik olarak Orta Asya'da kurulan ilk Türk devletlerinin özelliklerine, Türklerin Anadolu'yu yurt edinme süreci, Osmanlı Devleti'nin siyasi güç olarak ortaya çıkış süreci, Osmanlı Devleti'nin fetih siyaseti, Avrupa'daki gelişmelerle bağlantılı olarak Osmanlı Devleti'ni değişime zorlayan süreçlere ilişkin ifadeler yer almaktadır. Ayrıca Millî Mücadele kahramanlarının hayatlarından hareketle Millî Mücadele'nin önemine, tarih boyunca Türklerde meslek edindirme ve meslek etiği kazandırmada rol oynayan kurumlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışı ile ulusal egemenlik ilişkisine dair ifadeler yer almaktadır. Aynı zamanda millî tarih içerisinde somut kalıntılarından yola çıkarak, çevresinde yer alan doğal varlıkları, tarihî mekânları ve eserleri tanımaya ilişkin ifadeler de yer almaktadır.

Yakın çevresinde yer alan bir müze, cami, türbe, köprü, medrese, kervansaray gibi tarihî bir mekân gezisi ya da sözlü tarih veya yerel tarih çalışmaları yapılır (2018 SBÖP s.14).

Osmanlı Devleti'nde ıslahat hareketleri sonucu ortaya çıkan kurumlardan hareketle toplumsal ve ekonomik değişim hakkında çıkarımlarda bulunur (2018 SBÖP s.23).

Milli kimlik teması içerisinde aynı zamanda *milli ekonomi* kategorisi de bulunmaktadır. Milli ekonomi kategorisinde ise ülkemizin kaynakları ve ekonomik faaliyetleri arasındaki ilişkiye, Türkiye'nin coğrafi özelliklerini dikkate alarak yatırım ve pazarlama proje önerilerine ve nitelikli insan gücüne ve üretimde toprağın önemine dair ifadeler yer almaktadır.

Nitelikli insan gücünün Türkiye ekonomisinin gelişimindeki yerini ve önemini analiz eder (2018 SBÖP s.22).

Milli kimlik teması içerisinde ayrıca *milli değerler* kategorisi de yer almaktadır. Milli değerler kategorisindeki ifadeler 15 Temmuz Demokrasi ve Milli Birlik günü, ülke bağımsızlığı ve bireyin ülke bağımsızlığı için üstleneceği roller, Türk milli kültürü, bağımsızlık ve egemenlik sembollerimiz olan istiklal marşı ve bayrağımıza dair ifadelerdir.

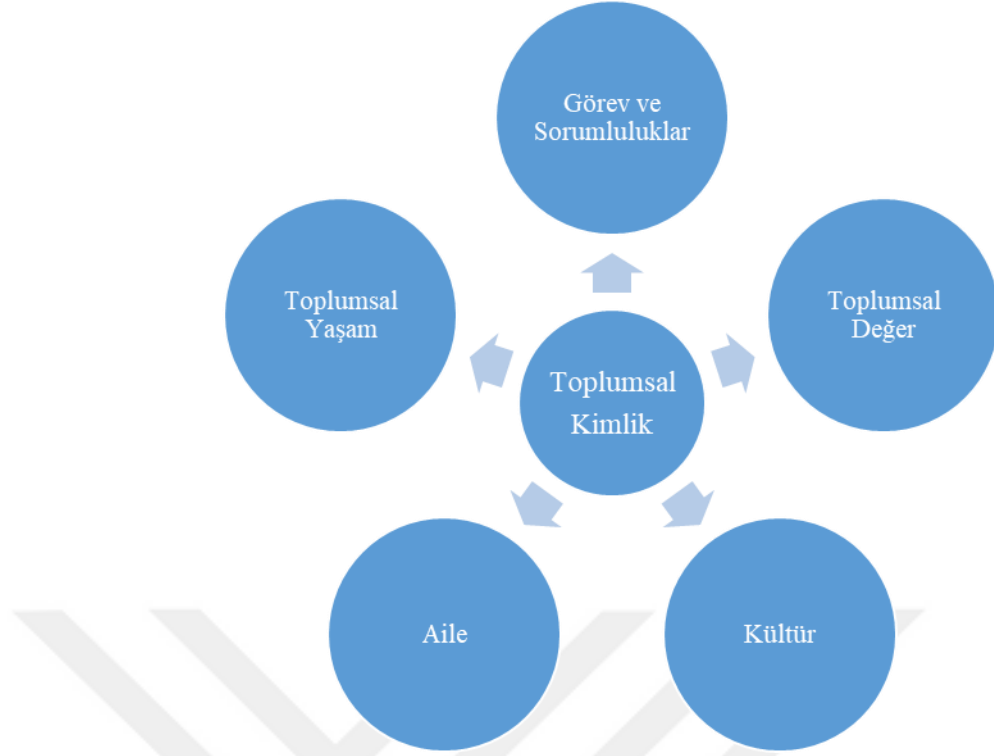
15 Temmuz Demokrasi ve Millî Birlik Günü'nün bireysel özgürlüğü ve ülkesinin bağımsızlığına katkısı üzerinde durulur (2018 SBÖP s.16).

Millî egemenlik ve bağımsızlık sembollerimizden Bayrağımıza ve İstiklâl Marşına değer verir (2018 SBÖP s.19).

Bir birey olarak ülkesinin bağımsızlığı için üstlenebileceği rollere örnekler verir (2018 SBÖP s.16).

4.1.12. 2018 Vatandaşlık Programı

2018 Vatandaşlık öğretim programında milli kimlik teması içerisinde vatan coğrafyası kategorisine ait ifadelere rastlanılmıştır. Bu ifadeler *birlikte yaşamak için bir yurda ihtiyaç olduğuna ve yurdun sadece bir mekân olmadığına; yaşayış biçimi, ortak değerler ve kültür ile anlam bulduğuna dair konulardır (2018 VP, s.15).*

Şekil 4.2. Toplumsal Kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler

4.2. TOPLUMSAL KİMLİK

4.2.1. 1968 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı

1968 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı toplumsal kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında en fazla olarak *görev ve sorumluluk* kategorisi yer almaktadır. Görev ve sorumluluk kategorisi içerisinde yurttaşların devlete, yönetim birimlerine karşı görevleri ve sorumluluklarına ilişkin ifadeler yer almaktadır.

Yurttaşların devlete karşı görev ve sorumlulukları (1968 SBÖP s.80).

Toplumsal kimlik teması içerisinde yer alan bir diğer kategori ise *toplumsal yaşam* kategorisi içerisinde *iş birliği* kategorisidir. İş birliği kategorisi temelinde hükümetin ve bakanlıklar arası işbölümü, köylünün, muhtar ve ihtiyar heyetiyle olan işbirliği yer almaktadır.

Köylünün muhtar ve ihtiyar heyetiyle işbirliği (1968 SBÖP s.73).

4.2.2. 1973 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı

1973 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı toplumsal kimlik teması içerisinde sıklıkla *görev ve sorumluluk* ve *toplumsal yaşam* kategorileri yer almaktadır. Görev ve sorumluluk kategorisi içerisindeki ifadeler okulu, sınıfı, çevreyi, toplumu ve aileyi koruma temelinde

şekillenmektedir. Ayrıca vergi çeşitleri ve verginin zamanında ödenmesine, mesleğe hazırlıkta ailenin ve devletin yardımlarına karşı sorumluluklarımıza da değinilmiştir.

Okulun, okul eşyasının, okul çevresindeki ağaçların ve çiçeklerin korunması(1973 SBÖP s.28).

Toplumsal yaşam kategorisi içerisinde ise toplumsal mekânlar içerisindeki insanlar ile iyi geçinme ve onlara saygı duymaya, mahallemizde ve köyümüzde komşuluk münasebetlerine yer verilmiştir. Ayrıca toplumsal hayatının sürekliliği, iş ve meslek hayatının varlığına da değinilmiştir.

Topluluk içinde sıraya girmek ve başkalarını rahatsız etmemek(1973 SBÖP s.27).

Toplumsal kimlik teması içerisinde aynı zamanda *aile* kategorisi de yer almaktadır. Aile kategorisi içerisinde aile bireylerinin kimlerden meydana geldiği, aile fertlerine duyulan saygı, aile hayatını düzenleyen kurallar olarak ifade edilmiştir. Ayrıca aile bütçesi oluşturma, aile içerisinde yer alan fertlerin birbirine karşı güveni ve aileyi koruyan kanunlara da yer verilmiştir.

Aile fertlerinin günlük işleri ve aile hayatının düzenlenmesi(1973 SBÖP s.26).

Toplumsal kimlik teması içerisinde toplumsal yaşam kategorisi temelinde *iş birliği* kategorisi de yer almaktadır. Bu kategori içerisinde okul ve aile işbirliği, okul etkinliklerinde ve çalışmalarında kurulan işbirliği, halkın belediye işlerine yardımına ilişkin ifadeler yer almaktadır.

Oyun ve çalışmada ahenk ve işbirliği(1973 SBÖP s.27).

1973 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı toplumsal kimlik teması içerisinde ayrıca toplumsal değer kategorisi de yer almaktadır. Toplumsal değer içerisindeki ifadeler dürüstlük teması etrafında şekillenmektedir. Bu ifadeler oyunda hile yapmamak ve millet hayatının sürekliliğinde ahlakın önemidir.

Millet hayatının sürekliliğinde ahlakın önemi(1973 SBÖP s.51).

4.2.3. 1985 Milli Tarih Öğretim Programı

1985 Milli Tarih öğretim programında toplumsal kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

4.2.4. 1985 Milli Coğrafya Öğretim Programı

1985 Milli Coğrafya öğretim programında toplumsal kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

4.2.5. 1985 Milli Vatandaşlık Öğretim Programı

1985 Milli Vatandaşlık öğretim programı toplumsal kimlik teması içerisinde sıklıkla *aile* kategorisi yer almaktadır. Aile kategorisine içerisinde Türklerde aile anlayışı ve aile kavramına, ailede iş bölümü, nüfus planlaması ve eğitime ilişkin ifadeler yer almaktadır. Ayrıca aile itibarının korunması ve fertlerin aile bütçesine katkısı, toplum içerisinde ailenin yerine ve önemine de yer verilmiştir.

Aile itibarının korunması(1985 MVÖP, s.210).

1985 Milli Vatandaşlık öğretim programı toplumsal kimlik teması içerisinde ayrıca *toplumsal değer ve toplumsal yaşam* kategorileri de yer almaktadır. Toplumsal değer kategorisi içerisinde yer alan ifadeler saygı teması etrafında şekillenmektedir. Bu ifadeler düşüncelere ve kanaatlere saygı ayrıca meslek hayatına saygı şeklinde ifade edilmektedir.

Düşünce ve kanaatlere saygı(1985 MVÖP, s. 210).

Toplumsal yaşam kategorisi içerisinde ise toplum içerisinde bir arada yaşama zorunluluğu ve toplum içerisinde yaşayan insanlar arası ilişkiye dair ifadeler yer almaktadır. Ayrıca toplumsal hayat içerisinde meydana gelen keder ve sevinçlerin paylaşılması da ifade edilmektedir.

Toplum içinde yaşama zorunluluğu(1985 MVÖP, s.210).

4.2.6. 1998 Sosyal Bilgiler Programı

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı toplumsal kimlik teması içerisinde *görev ve sorumluluk, aile ve toplumsal yaşam* kategorileri yer almaktadır. Görev ve sorumluluk kategorisi içerisinde bireyin okuldaki görev ve sorumluluklarına ilişkin ifadeler yer almaktadır. Ayrıca toplumsal hayat içerisinde bize düşen görevlere ve inkılapların korunmasındaki sorumluluklarımıza da yer verilmiştir.

Okuldaki görev ve sorumluluklarını yerine getirmede istekli oluş(1998 SBÖP s.539).

Aile kategorisi içerisinde aile yapısının tanımlanması ve aile yapısının önemine, aile içerisindeki demokratik hayata, aile hayatındaki sosyal güvenceye, aile bütçesi ve aile planlanmasına dair ifadeler yer verilmiştir.

Ailede demokratik hayatın oluşturulması(1998 SBÖP, s.539).

Toplumsal yaşam kategorisinde ise toplum içerisindeki dayanışmalara, meslek seçiminin birey ve toplum hayatına etkilerine, komşuluk ilişkilerinin toplum için taşıdığı öneme, toplum içerisindeki demokratik hayata, trafik kazalarının toplum yaşamına verdiği zararlara ve gençlik sorunlarına dair ifadeler yer almaktadır.

Dayanışmaların toplum hayatındaki önemi(1998 SBÖP, s.539).

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı toplumsal kimlik teması içerisinde aynı zamanda *toplumsal değer* kategorisi yer almaktadır. Toplumsal değer kategorisi içerisinde yer alan ifadeler saygı ve yardımseverlik temaları etrafında şekillenmekte olup farklı düşüncede olan insanları dinlemeye aynı zamanda toplumsal yardımlaşma ve başkalarına yardım etmede istekli olma gibi ifadeleri içermektedir.

Toplumsal yardımlaşmanın önemi(1998 SBÖP, s.540).

4.2.7. 2005 Sosyal Bilgiler Programı

2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı toplumsal kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında en fazla *kültür, toplumsal yaşam ve görev ve sorumluluklar* yer almaktadır. Kültür kategorisi içerisinde kültürümüzün sözlü ve yazılı öğelerine, kutlama ve törenlerdeki uygulamaların kültürümüzü oluşturan unsurlarla ilişkisine, ülkemizde yer alan farklı kültür bölgelerindeki benzerlik ve farklılıklara yer verilmiştir.

Kültür öğelerinin geçmişten bugüne değişerek taşındığına ilişkin yakın çevresinden kanıtlar gösterir(2005 SBÖP s.2).

Toplumsal yaşam kategorisi içerisinde çeşitlilik gösteren toplumların gündelik yaşantıları ve bu yaşantıların farklılıklarına, doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkisine, tıp alanındaki buluş ve gelişmelerle birlikte insan hayatı ve toplumsal yaşam arasındaki ilişkiye ilişkin ifadeler yer verilmiştir. 2005 Sosyal Bilgiler öğretim programında ayrıca toplumsal yaşam kategorisi temelinde ekonomik hayat kategorisi de yer almaktadır. Ekonomik hayat kategorisi içerisinde ise *üretim teknolojisindeki gelişmelerin sosyal ve ekonomik hayata etkisine* ilişkin ifade yer almaktadır (2005 SBÖP s.30).

Kültürümüzün sözlü ve yazılı öğelerinden yola çıkarak, doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklendirir(2005 SBÖP s.11).

Görev ve sorumluluklar kategorisinde insanlık sorumluluğu olarak düşünce, sanat ve edebiyat ürünlerinin, doğal varlıkların ve tarihi çevrelerin ortak miras ögesi olarak yaşatılmasına, ülke ekonomisine katkısı açısından vergi vermenin gereğine ilişkin ifadeler yer almaktadır.

Vatandaşlık sorumluluğu ve ülke ekonomisine katkısı açısından vergi vermenin gereğini ve önemini savunur(2005 SBÖP s.20).

2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda aynı zamanda toplumsal değer kategorisi de yer almaktadır. Toplumsal değer kategorisi içerisinde yer alan ifadeler saygı ve bilimsellik temaları etrafında şekillenmektedir. Bu ifadeler olgu ve görüş kavramları, bilimsel araştırma basamaklarını kullanarak araştırma yapma, tıp alanındaki buluş ve gelişmelerle insan hayatına etkisine ilişkin ifadelerdir.

Tıp alanındaki buluş ve gelişmelerle insan hayatı ve toplumsal dayanışma arasındaki ilişkiyi fark eder (2005 SBÖP s.25).

4.2.8. 2010 Vatandaşlık Öğretim Programı

2010 Vatandaşlık Öğretim programı toplumsal kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında en fazla *görev ve sorumluluk* kategorisi yer almaktadır. Görev ve sorumluluk kategorisi içerisinde bireyin konumuna uygun sorumluluklarına, bireyin içinde yaşadığı topluma ve insanlığa karşı sorumluluklarına ayrıca toplum yaşamını düzenleyen kurallara uymanın sorumluluğuna dair ifadeler yer verilmiştir.

Kendisinin ve toplumun yaşam kalitesinin yükseltilmesi için sorumluluk üstlenmenin önemini fark eder(2010 VÖP, s.19).

2010 Vatandaşlık Öğretim programı toplumsal kimlik teması içerisinde aynı zamanda *toplumsal yaşam ve toplumsal değer* kategorileri de bulunmaktadır. Toplumsal yaşam kategorisi içerisinde birlikte yaşama kültürü için diyalog ve etkili iletişimin önemine, farklı görüş, düşünce, inanç, anlayış ve kültürel değerlerin toplumsal yaşamı zenginleştirdiğine ve toplumsal sorunlar hakkında uygun çözüm önerileri bulmaya dair ifadeler yer almaktadır.

Farklı görüş, düşünce, inanç, anlayış ve kültürel değerlerin toplumsal yaşamı zenginleştirdiğini kavrar(2010 VÖP, s.14).

Birlikte yaşama kültürü için diyalog ve etkili iletişimin önemini fark eder(2010 VÖP, s.15).

Toplumsal değer kategorisi içerisinde ise toplumun birlik ve beraberliğini sağlayan değerleri koruma ve geliştirmeye, engelli, yaşlı vb. bireylerle empati yaparak onların rahat bir yaşam sürdürebilmelerini sağlamaya, ayrımcılığın çeşitli biçimlerini sorgulayarak ayrımcılık yapmama konusunda duyarlılık göstermeye ayrıca kendisine ve çevresindeki kişilere değer vermeye, insanlığın insanî değerlerle korunup geliştirileceğine, her insanın değerli ve onurlu olduğuna dair ifadeler yer almaktadır.

İnsanlığın insanî değerlerle korunup geliştirileceğini kabul eder(2010 VP s.12).

4.2.9. 2015 Vatandaşlık Öğretim Programı

2015 Vatandaşlık Öğretim programı toplumsal kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında en fazla *görev ve sorumluluk ve toplumsal yaşam* kategorileri yer almaktadır. Görev ve sorumluluk kategorisi içerisinde insanın kendine, ailesine, başka insanlara, doğal çevreye, hayvanlara ve insanlığın ortak miraslarına karşı sorumluluklarına, hak ve özgürlüklerin ihlal edildiği veya kısıtlandığı durumlara karşı sorumluluklarına ayrıca toplumun ortak mallarını koruma sorumluluğuna dair ifadeler yer verilmiştir.

İnsanın kendine, ailesine, başka insanlara, doğal çevreye, hayvanlara ve insanlığın ortak mirasına karşı sorumluluklarına yer verilmelidir (2015 VÖP, s.9).

Toplumsal yaşam kategorisi içerisinde hak ve özgürlüklerin kullanılmasının birlikte yaşama kültürüne etkisine, toplum içerisinde birlikte yaşamın paylaşmayı gerektirdiğine bireylerin toplum içerisindeki konumlarına (çocuk- yetişkin ayrımı) dair ifadeler yer verilmektedir.

Birlikte yaşamın paylaşmayı gerektirdiğine ve paylaşılmanın üzerinde herkesin hakkı olduğuna vurgu yapılmalıdır (2015 VÖP, s.13).

2015 Vatandaşlık Öğretim programı toplumsal kimlik teması içerisinde aynı zamanda *toplumsal değer* kategorisi de yer almaktadır. Toplumsal değer kategorisi içerisinde yer alan ifadeler saygı, sevgi ve duyarlılık temaları etrafında şekillenmektedir. Bu ifadeler birey hak ve özgürlüklerini savunurken saygı, sevgi, hoşgörü çerçevesinde yapmalı ve bunu yaparken de karşısındaki insanın da aynı şekilde davranmasını beklemesine, anlaşmazlıkların çözümü için uzlaşma yolları aramaya ilişkin ifadelerdir.

Kendi hak ve özgürlüklerine gösterilmesini beklediği saygıyı, kendisinin de başkalarının hak ve özgürlüklerine göstermesi gerektiği vurgulanmalıdır(2015 VÖP, s.10)

4.2.10. 2015 Sosyal Bilgiler Programı

2015 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı toplumsal kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında en fazla *kültür ve toplumsal yaşam* kategorileri yer almaktadır. Kültür kategorisi içerisinde ülkemizin çeşitli kültürel özelliklerinin benzerlik ve farklılıklarına, kültürel unsurların korunmasına, geleneksel çocuk oyunlarının günümüzdeki oyunlardan farkına, kültürel mirasın korunarak gelecek nesillere aktarılması gerektiğine, kültür ve popüler kültür kavramlarına ilişkin ifadeler yer almaktadır. Ayrıca popüler kültürün kültürel davranış kalıplarımıza etkisine ilişkin ifadeler de değerlendirilmiştir.

Kültürel mirasın korunarak gelecek nesillere aktarılması gerektiğini savunur (2015 SBÖP, s.26).

Toplumsal yaşam kategorisi içerisinde toplum içerisinde meydana gelen sosyal sorunların çözümünün de grupların oynadığı rollere, bireyin gelişiminde ve toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal, kültürel ve tarihî bağların önemine ayrıca toplum içerisinde bir arada yaşamının birey açısından önemine ilişkin ifadeler yer verilmiştir. Aynı zamanda toplumsal yaşam kategorisi temelinde yer alan *Ekonomik hayat* kategorisi içerisinde ise temel ekonomi kavramlarını kullanarak ailesinin ve yakın çevresindeki insanların ekonomik faaliyetlerine, ekonomik faaliyetlerin çevresindeki insanların sosyal hayatlarına etkisine, yakın çevresindeki ekonomik faaliyetlerin verimliliği için kaynakların verimli kullanılması gerektiğine ve üretimin temel faktörlerine ilişkin ifadeler yer verilmiştir.

Ekonomik faaliyetlerin çevresindeki insanların sosyal hayatlarına etkisini araştırır (2015 SBÖP, s.16).

Bireyin gelişiminde ve toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal, kültürel ve tarihî bağların önemini fark eder (2015 SBÖP, s.18).

2015 Sosyal Bilgiler öğretim programı toplumsal kimlik teması içerisinde aynı zamanda *toplumsal değer, ekonomik hayat ve görev ve sorumluluklar* kategorileri de yer almaktadır. Toplumsal değer kategorisi içerisinde yer alan ifadeler dayanışma ve saygı temaları etrafında şekillenmiştir. Bu ifadeler toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklı cinsiyetlere, sosyoekonomik ve kültürel gruplara karşı saygı duymaya, toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya, insan olmanın niteliklerine, açık fikirlilik, hoş görülü olma, sabırlı olma, güven, empati vb. değerlerin önemine, anlaşmazlık durumlarında karşılıklı olarak hak ve özgürlüklere saygıya ilişkin ifadeler yer almaktadır. Ayrıca bilimsellik teması etrafında şekillenmiş ifadeler de yer almakta olup bilimsel bilginin üretilmesinde izlenen aşamalara, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin gelecekteki yaşam üzerine etkilerine, düşünme, sorgulama ve akıl yürütmenin bilimsel gelişmelere katkısına şeklinde ifade edilmektedir.

Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekler (2015 SBÖP, s.18).

Görev ve sorumluluk kategorisi içerisinde bireyin aile ve okul yaşamındaki sorumluluklarına ilişkin ifadeler yer almaktadır.

Aile ve okul yaşamındaki sorumluluklarını yerine getirir (2015 SBÖP, s.10).

4.2.11. 2018 Vatandaşlık Programı

2018 Vatandaşlık Öğretim programı toplumsal kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında en fazla *toplumsal yaşam ve toplumsal değer* kategorileri yer almaktadır. Toplumsal yaşam kategorisi içerisinde kurallara uymanın toplumsal ahenge ve birlikte yaşamaya olan katkısına, birlikte yaşayabilmek için düzenleyici bir kuruma ihtiyaç olduğuna, birlikte yaşama kültürünün günlük hayattaki yansımalarına ayrıca toplumsal yaşamın sağlanabilmesi için bireyler arası uzlaşının sağlanması gerektiğine dair ifadeler yer verilmiştir.

Birlikte yaşama kültürünün günlük hayattaki yansımalarına örnekler verir (2018 VP s.15).

Toplumsal değer kategorisi içerisinde yer alan ifadeler ise saygı, sevgi ve duyarlılık temaları etrafında şekillenmektedir. Bu ifadeler birey uzlaşısı içerisinde olurken saygı, sevgi, hoşgörü, empati, güven, sabır ve açık fikirlilik çerçevesinde yapmalı ve bunu yaparken de karşısındaki insanın da aynı şekilde davranmasını beklemesine ilişkin ifadelerdir.

Kişilerin görüş, düşünce ve hislerine duyarlı olunmadığında neden olabilecek sorunlara değinilir(2018 VP s.12).

Görev ve sorumluluk kategorisi içerisinde insanın kendine, ailesine, arkadaşlarına, diğer insanlara, doğaya, çevreye, hayvanlara ve insanlığın ortak mirasına karşı sorumluluklarına, hak ve özgürlüklerin ihlal edildiği veya kısıtlandığı durumların çözümünde ne tür sorumluluklar üstlenebileceğine ilişkin ifadeler yer verilmiştir.

İnsanın kendine, ailesine, arkadaşlarına, diğer insanlara, doğaya, çevreye, hayvanlara ve insanlığın ortak mirasına karşı sorumluluklarına yer verilir (2018 VP s.12).

4.2.12. 2018 Sosyal Bilgiler Programı

2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı toplumsal kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında en fazla *kültür, toplumsal yaşam ve toplumsal değer* kategorileri yer almaktadır. Kültür kategorisi içerisinde ülkemizde çeşitlilik gösteren kültürel özelliklere ve yaşadığı çevredeki kültürel özellikler arasındaki farka, farklı ülkelere ait kültürel unsurlarla ülkemizin sahip olduğu kültürel unsurların karşılaştırılmasına, kültürel unsurların tarihî gelişimine, geleneksel çocuk oyunlarını günümüzdeki oyunlarla karşılaştırılmasına ayrıca kültürel öğelerin insanların bir arada yaşamasındaki rolüne ilişkin ifadeler yer verilmiştir.

Gündelik hayatta yerleşmiş kültürel unsurların sürekliliği ve değişimi üzerinde durulur (2018 SBÖP, s.17).

Toplumsal yaşam kategorisi içerisinde sosyal, kültürel ve tarihî bağların toplumsal birlikteliğin oluşmasındaki yeri ve önemine ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel niteliklerinin toplumsal hayattaki rolüne şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca toplumsal yaşam kategorisi temelinde *ekonomik hayat ve iş birliği* kategorileri de yer almaktadır. Ekonomik hayat kategorisi içerisinde bireyin aile ve yakın çevresinde yer alan ekonomik faaliyetlere ve bu ekonomik faaliyetlere bağlı olarak gelişen mesleklere ayrıca ekonomik faaliyetlerin sosyal hayat üzerindeki etkisine ilişkin ifadeler yer verilmektedir.

Yaşadığı yer ve çevresindeki ekonomik faaliyetlere bağlı olarak gelişen meslekleri tanıır (2018 SBÖP, s.18).

İş birliği kategorisi içerisinde ise iş birliği yaparak üretim, dağıtım ve tüketime dayalı yeni fikirler üretmeye şeklinde ifade edilmektedir (2018 SBÖP s.18).

Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır(2018 SBÖP, s.20).

Toplumsal değer kategorisine ilişkin ifadeler dürüstlük, saygı ve duyarlılık temaları etrafında şekillenmiştir. Bu ifadeler farklı kültürlerle saygı, kurallara uymayanları uyarmanın doğru bir davranış olduğu, uzlaşma gerektiren durumların değer, ilgi, inanç ve beklentilerle ilgili olduğu; insanı insan yapan değerlere, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılıma, toplumsal hayatta kadına verilen değere, insan olma sorumluluğunu taşımanın yollarına şeklinde ifade edilmektedir. Aynı zamanda bilimsellik teması çerçevesinde teknolojik ürünlerin mucitlerini ve bu ürünlerin zaman içerisindeki gelişimine, buluş yapanların ve bilim insanlarının ortak özelliklerine, yaptığı çalışmalarda bilimsel etiğe, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin gelecekteki yaşam üzerine etkilerine, bilimsel araştırma basamaklarını kullanarak araştırma yapmaya, özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısına da yer verilmiştir.

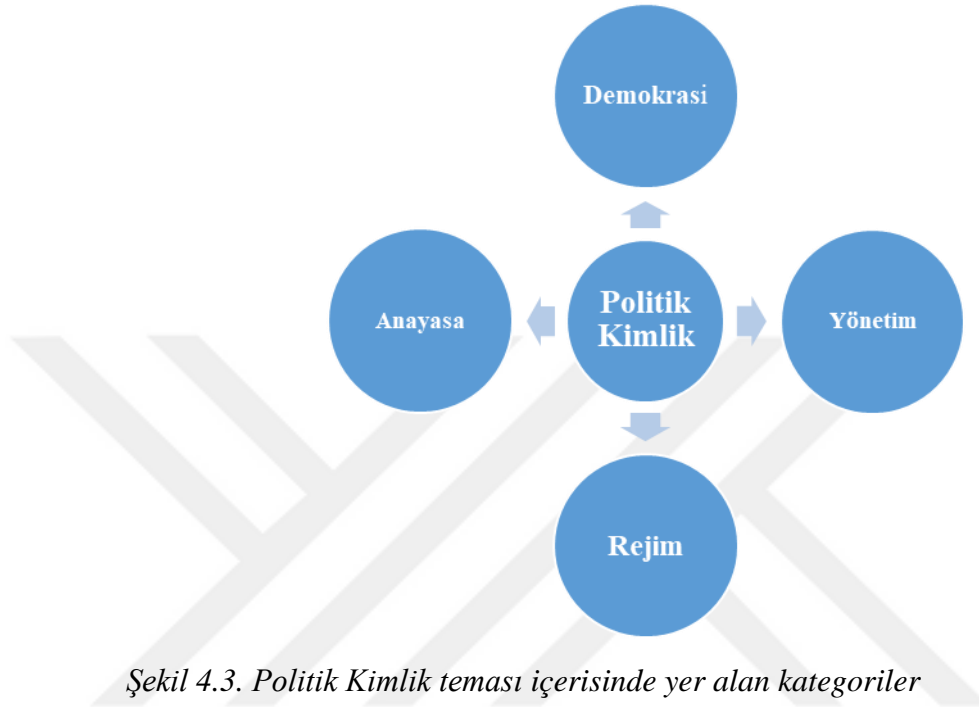
Çeşitli kültürlerle yönelik kalıp yargıları sorgular (2018 SBÖP, s.25).

Verilen örneklerin saygı, sorumluluk alma, iş birliği ve paylaşım, kararlara katılma, kurallara uyma, diyalog ve iletişimi içermesi sağlanır (2018 SBÖP s.19).

2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı toplumsal kimlik teması içerisinde aynı zamanda *görev ve sorumluluk, ekonomik hayat ve iş birliği* kategorileri de yer almaktadır. Görev ve sorumluluk kategorisi içerisinde bir birey olarak sahip olduğu ve katıldığı gruplarda aldığı rollerin gerektirdiği görev ve sorumluluklara, görev ve sorumlulukları yerine getirirken planlı çalışmanın önemine, vergi vermenin gereğini ve önemine ayrıca

aile ve okul yaşamındaki söz ve eylemlerinin sorumluluğunu almaya ilişkin ifadeler yer almaktadır.

Görev ve sorumlulukları yerine getirirken planlı çalışmanın önemi üzerinde durulur(2018 SBÖP, s.17).

Şekil 4.3. Politik Kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler

4.3. POLİTİK KİMLİK

4.3.1. 1968 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı

1968 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı politik kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında en fazla *yönetim ve demokrasi* kategorileri yer almaktadır. Yönetim kategorisi içerisinde yer alan ifadeler yerel yönetimleri içine alarak ilçe yönetimi ve ilçenin örgütlenmesini, belediyenin görev ve yetkilerini, ilin başında devletin ve hükümetin temsilcisi olarak valinin görevlerini, köyde muhtarın ve ihtiyar heyetinin görevlerini barındırmaktadır. Ayrıca yönetim kategorisi içerisinde ise idari yönetim çerçevesinde hükümetin kuruluşu ve görevleri, bakanlıklar ve millet meclisi, senatonun kuruluşu ve görevlerine ilişkin ifadeler yer almaktadır.

Hükümetin görevleri ve Bakanlıklar arası işbölümü (1968 SBÖP s.80).

İlin başında devletin ve hükümetin temsilcisi olarak valinin görevleri (1968 SBÖP s.72).

Demokrasi kategorisinde seçim ve sosyal katılım temaları etrafında şekillenen ifadeler yer almaktadır. Bu ifadeler seçim ve büyük millet meclisinin kuruluşu, sivil toplum kuruluşlarının görevleri ve amaçları, yurttaşın bu kurumların çalışmalarına katılması ve amaçlarına saygı göstermesi şeklinde ifade edilmektedir. Ayrıca vatandaşların il yönetimine katılması ve Türkiye’de çok partili hayata geçiş ifadeleri de yer almaktadır.

Yurttaşın bu kurumların çalışmalarına katılması, amaçları ve saygı göstermesi (1968 SBÖP s.72).

1968 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı politik kimlik teması içerisinde aynı zamanda *anayasa ve rejim* kategorileri de yer almaktadır. Anayasa kategorisi içerisinde yeni anayasamızın rejimimize getirdiği yeni kuruluşlar, meşrutiyet ve ilk anayasa, 27 Mayıs ve yeni anayasamıza ilişkin ifadeler yer almaktadır.

Yeni anayasamızın rejimimize getirdiği yeni kuruluşlar (1968 SBÖP s.80).

Rejim kategorisi içerisindeki ifadeler Cumhuriyete nasıl kavuştuk? , Cumhuriyetin ilanı, Cumhuriyet idaresinin anlamı ve önemi olarak ifade edilmektedir.

Cumhuriyet idaresinin anlamı ve önemi (1968 SBÖP s.75).

4.3.2. 1973 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı

1973 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı politik kimlik teması içerisinde en fazla yer alan kategoriler *demokrasi ve anayasa* kategorileridir. Demokrasi kategorisinde yer alan ifadeler seçme-seçilme hakkı, temel hak ve hürriyetler temaları etrafında şekillenmektedir. Bu ifadeler sınıf mümessilinin seçilmesi, mahallemizde ve köyümüzde muhtar ve ihtiyar heyetinin seçimi, belediye başkanı, belediye meclisi başkan ve üyelerinin seçimi olarak ifade edilmektedir. Ayrıca seçmen olma şartları, seçim şekilleri, hukuk ve kadın hakları, yurttaş hakları ve bu haklara saygı, hak ve hürriyetlerin devlet tarafından korunması, halk yararına çalışan kurumlar ve bağışlar, medeni hukuk gibi ifadelere yer verilmiştir.

Seçim şekilleri ve seçmenlik şartları (1973 SBÖP s.51).

Anayasa kategorisi içerisinde ise anayasa ve anayasa değişiklikleri, Türk anayasasının değişmez maddeleri, kanunların nasıl yapıldığına ve 1961 anayasasının özelliklerine dair ifadeler yer almaktadır.

Anayasa ve anayasa değişiklikleri (1973 SBÖP s.52).

1973 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı politik kimlik teması içerisinde aynı zamanda *yönetim ve rejim* kategorileri de yer almaktadır. Yönetim kategorisi içerisinde idari yönetim ve yerel yönetimler çerçevesinde devlet merkezi olarak Ankara, yürütme ve yargı organlarının görevleri, belediye örgütünde yer alan görevliler ve bulunduğumuz

yerde yönetim örgütlerine(köy, bucak, ilçe, il) dair ifadeler yer almaktadır.

Yasama, yürütme ve yargının görevleri(1973 SBÖP s.52).

Bulduğumuz yerdeki yönetim örgütleri(köy, bucak, ilçe, il) (1973 SBÖP s.52).

Rejim kategorisi içerisinde *devlet şekilleri ve saltanatın kaldırılmasına* ilişkin ifadeler yer almaktadır(1973 SBÖP s.53).

4.3.3. 1985 Milli Tarih Öğretim Programı

1985 Milli Tarih öğretim programında politik kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

4.3.4. 1985 Milli Coğrafya Öğretim Programı

1985 Milli Coğrafya öğretim programında politik kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

4.3.5. 1985 Milli Vatandaşlık Öğretim Programı

1985 Milli Vatandaşlık öğretim programı politik kimlik teması içerisinde en fazla *anayasa* kategorisi yer almaktadır. Anayasa kategorisi içerisinde toplum yaşayışını düzenleyen kurallar (örf ve adetler, görgü, ahlak, din ve hukuk kuralları), okulda uyulması gereken kurallar, anayasamızın temel ilkeleri ve genel esasları, anayasanın değiştirilmeyecek hükümleri, yeni anayasanın hazırlanması, anayasanın halkoyuna sunulması ve anayasanın başka kanunlardan farkına ilişkin ifadeler yer almaktadır.

Toplum yaşayışını düzenleyen kuralların gerekliliği (1985 MV s.210).

Anayasanın genel esasları ve temel esasları (1985 MV s.212).

1985 Milli Vatandaşlık öğretim programı politik kimlik teması içerisinde aynı zamanda *rejim, demokrasi ve yönetim* kategorileri de yer almaktadır. Rejim kategorisi içerisinde yer alan ifadeler devlet kavramı ve yapılarına göre devlet şekilleri, hâkimiyetin kaynağına göre devlet şekilleri ve totaliter rejimlerdir.

Hâkimiyetin kaynağına göre devlet şekilleri (1985 MV s.211).

Demokrasi kategorisi içerisinde demokrasinin tarihçesi, demokrasi ve çeşitleri ve hürriyetçi demokrasiye ilişkin ifadeler yer almaktadır.

Demokrasi ve demokrasi çeşitleri (1985 MV s.211).

Yönetim kategorisi içerisinde yer alan ifadeler ise *devletin yasama, yürütme ve yargı görevlerini* oluşturmaktadır(1985 MV s.212).

4.3.6. 1998 Sosyal Bilgiler Programı

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı politik kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında en fazla *demokrasi ve anayasa* kategorileri yer almaktadır. Demokrasi içerisinde yer alan ifadeler demokrasinin önemini kavrayabilme, demokrasinin temel ilkelerini kavrayabilme, okuldaki demokrasi hayatının önemi, devletin temel amaçları ve devletin vatandaşa karşı görevleri, eğitim ve demokrasi ilişkisi, okulda demokrasi hayatının gereklerine dair ifadelerdir.

Demokrasinin önemi ve demokrasinin temel ilkeleri (1998 SBÖP s.543).

Devletin vatandaşa karşı görevleri (1998 SBÖP s.543).

Anayasa kategorisi içerisinde ise okulda uyulması gereken kurallar ve önemi, toplum hayatını düzenleyen kurallara ilişkin ifadeler yer almaktadır.

Okulda uyulması gereken kuralların önemini açıklayabilme (1998 SBÖP s.539).

4.3.7. 2005 Sosyal Bilgiler Programı

2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı politik kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında en fazla *demokrasi* kategorisi yer almaktadır. Demokrasi kategorisi içerisinde yer alan ifadeler demokrasi ve sosyal katılım temaları çerçevesinde oluşmuştur. Bu ifadeler devletin, vatandaş haklarının kullanılmasına karşı sorumlulukları, demokratik yönetim birimleri, demokratik yönetim anlayışının tarihsel gelişimi şeklindedir. Ayrıca demokratik yönetimlerde yaşama hakkı, kişi dokunulmazlığı hakkı, din ve vicdan özgürlüğü, demokrasinin temel ilkeleri de yer almaktadır. Sosyal katılım ve siyasi partiler temaları bağlamında oluşan demokrasiye dair ifadeler ise sivil toplum örgütleri, resmî kurum ve gruplar, sivil toplum kuruluşlarının etkinlik alanlarına, siyasî partilerin, sivil toplum örgütlerinin, medyanın ve bireylerin gündeme ve yönetime olan etkileri, vakıfların çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rolüne ilişkin ifadeler de yer almaktadır.

İnsanların belli bir amaç çerçevesinde oluşturdukları sosyal örgüt, resmî kurum ve grupları fark eder (2005 SBÖP s.6).

2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı politik kimlik teması içerisinde aynı zamanda *yönetim ve rejim* kategorileri de yer almaktadır. Yönetim kategorisi içerisindeki ifadeler yerel yönetim ve idari yönetim temaları kapsamında olup yaşadığı yerin yerel yönetim birimlerini tanımaya, kamu hizmetlerinin yürütülmesinde yerel yönetimlerin rolüne ve kamuoyunun yerel yönetimlere olan etkisine şeklinde ifade edilmektedir. Ayrıca yaşadığı yerdeki merkeze bağlı yönetim birimleri ile bu birimlerin temel görevleri, merkezî yönetim birimlerinin temel görevleri, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yönetim yapısını

yasama, yürütme ve yargı kavramlarına da yer verilmiştir.

Kamu hizmetlerinin yürütülmesinde yerel yönetimlerin rolünü açıklar (2005 SBÖP s.7).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yönetim yapısını yasama, yürütme ve yargı kavramları çerçevesinde analiz eder (2005 SBÖP s.34).

Rejim kategorisi içerisinde ise Türk devletlerindeki yönetim şekli ve egemenlik anlayışlarına ve yönetimde toprağın önemine dair ifadeler yer verilmiştir.

Tarihsel süreçte Türk devletlerinde yönetim şekli ve egemenlik anlayışındaki değişim ve sürekliliği fark eder (2005 SBÖP s.34).

4.3.8. 2010 Vatandaşlık Programı

2010 Vatandaşlık programı politik kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında çoğunluk olarak *demokrasi* kategorisi yer almaktadır. Demokrasi kategorisi içerisinde demokratik bireyin ve demokrasinin özellikleri, yaşam biçimi olarak demokrasiye, demokratik ortamların gerekliliğine, hak ve özgürlüklerin ihlâl edildiği durumlara ilişkin demokratik çözüm önerilerine aynı zamanda demokratik bir vatandaş olmanın gereklerine, insanın varlığının ve onurunun korunmasında insan haklarının ve demokrasinin önemine ilişkin ifadeler yer almaktadır. Ayrıca hukukun üstünlüğü ve sosyal katılım temaları bağlamında devletin vatandaşlarına karşı görev ve sorumluluklarına, hukukun üstünlüğüne, demokratik toplumlarda sivil toplum kuruluşlarına katılımın önemine ve karar verme süreçlerine katılmanın önemini bilir ve kendi konumuna uygun sorumluluklara gibi ifadeler de yer verilmiştir.

Demokrasinin insana ve insan iradesine verdiği önemi fark ederek onu bir yaşam biçimi olarak benimser (2010 VP s.13).

Hak ve özgürlüklerin ihlâl edildiği durumlara ilişkin demokratik çözüm önerileri geliştirir (2010 VP s.16).

Vatandaşlık görevlerini yerine getirmenin önemini kavrar (2010 VP s.21).

4.3.9. 2015 Sosyal Bilgiler Programı

2015 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı politik kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında en fazla *demokrasi* kategorisi yer almaktadır. Demokrasi kategorisi içerisinde demokrasinin önemi, demokrasinin temel ilkeleri, demokrasi tarihi, demokratik yönetim, demokratik davranışlar, çatışmalara demokratik ve barışçıl çözümlere, toplumsal hayatımızda demokrasinin önemine, demokrasiyi ve gelişim evrelere, farklı yönetim

biçimlerinin demokratik temel ilkelere dair ifadelere yer verilmiştir. Ayrıca demokratik kurumlar ve sosyal katılım temaları etrafında yurttaşın hem diğer yurttaşlara hem de devlete karşı olan sorumluluklarına, çevresindeki resmî kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine de yer verilmiştir.

Bir yaşam biçimi olarak demokratik tutumu benimser (2015 SBÖP s.24).

2015 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı politik kimlik teması içerisinde aynı zamanda *yönetim ve anayasa* kategorileri de yer almaktadır. Yönetim kategorisi içerisinde idari yönetim teması etrafında şekillenerek kuvvetler ayrılığı ilkesi ile yasama, yürütme ve yargı gücünün kendine has yetki ve sorumluluklarının olduğu aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti devletinde yasama, yürütme ve yargı güçleri arasındaki ilişkiye dair ifadeler yer almaktadır.

Kuvvetler ayrılığı ilkesi ile yasama, yürütme ve yargı gücünün her birinin kendine has yetki ve sorumluluklarının olduğu üzerinde durulacaktır (2015 SBÖP s.18).

Anayasa kategorisi içerisinde ise anayasa ve yasa kavramları, 1921 anayasası, toplumsal ahenk için kurallara uyulması gerektiğine ve 1924 anayasasına dair ifadeler yer almaktadır.

Anayasa ve yasa kavramları açıklanarak bireyin hak ve sorumlulukları anayasa ve yasalar çerçevesinde ele alınacaktır (2015 SBÖP s.18).

4.3.10. 2015 Vatandaşlık Programı

2015 Vatandaşlık programı politik kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında en fazla *demokrasi* kategorisi yer almaktadır. Demokrasi kategorisindeki ifadeler demokratik değerler, demokratik kurumlar ve sosyal katılım temaları etrafında şekillenmektedir. Bu ifadeler adalet ve eşitlik kavramların birbirlerinden ayırt etme, hak, özgürlük ve sorumluluk kavramlarından yararlanma, adaletin ya da eşitliğin sağlandığı/sağlanmadığı durumlara, adalet ve eşitlik bağlamında pozitif ayrımcılığa, başkalarının demokratik hak ve özgürlüklerine saygı, insanların hak ve özgürlükler bakımından eşit olduğuna şeklinde ifade edilmektedir. Ayrıca sosyal katılım bağlamında kamu kurum ve kuruluşlarının yurttaşların haklarını koruması, yurttaşlarına hizmet etmesi, onların ihtiyaçlarını ve güvenliğini karşılamak için var olduğu, devlet, kamu ve sivil toplum kuruluşları ile bunların işlevlerine, aktif yurttaşlık kavramına, yurttaş olmanın sorumluluklarına da yer verilmiştir.

Üyesi olduğu gruplarda karşılaştığı çatışmalara demokratik ve barışçıl çözümler üretir (2015 VP s.10).

2015 Vatandaşlık programı politik kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında *anayasa* kategorisi de yer almaktadır. Anayasa kategorisi içerisinde kural kavramı ve kural çeşitleri(yazılı veya yazısız), kurallara uyulmadığında uygulanacak yaptırımlar, birey, toplum, devlet ilişkisinin kurallarla düzenlendiği, eşitliğin kurallar ve yasalar ile güvence altına alındığına ilişkin ifadelerden oluşmaktadır.

Birey, toplum, devlet ilişkisinin kurallarla düzenlendiğine ve bunun hukukun üstünlüğü ile olan ilişkisine değinilmelidir (2015 VP s.12).

4.3.11. 2018 Sosyal Bilgiler Programı

2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı politik kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında en fazla *demokrasi* kategorisi yer almaktadır. Demokrasi kategorisi içerisindeki ifadeler demokratik kurumlar ve sosyal katılım temaları etrafında şekillenmiştir. Demokratik kurumlar teması içerisinde yer alan ifadeler bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiği, kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları ve rolleri, bireysel ve toplumsal ihtiyaçların karşılanması için hizmet veren kurumlar şeklinde ifade edilmektedir. Sosyal katılım teması içerisinde yer alan ifadeler ise bireyin okulunda veya yakın çevresindeki eğitsel sosyal etkinliklere katılımına sosyalleşmeye katkıda bulunan gruplar ve okul gibi kurumlara katılımıdır.

Hak, özgürlük ve sorumluluk arasındaki ilişkiyi fark eder (2018 SBÖP s.16).

Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemini açıklar (2018 SBÖP s.22).

2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı politik kimlik teması içerisinde ayrıca *yönetim* kategorisi de yer almaktadır. Yönetim kategorisi içerisindeki ifadeler idari yönetim teması çerçevesinde şekillenmiş olup kuvvetler ayrılığı ilkesi ile yasama, yürütme ve yargı gücünün kendine has yetki ve sorumluluklarının olduğuna ayrıca Türkiye Cumhuriyeti devletinde yasama, yürütme ve yargı güçleri arasındaki ilişkiye değinilmiştir.

Kuvvetler ayrılığı ilkesi ile yasama, yürütme ve yargı güçlerinin her birinin kendine has yetki ve sorumluluklarının olduğu üzerinde durulur (2018 SBÖP s.22).

4.3.12. 2018 Vatandaşlık Programı

2018 Vatandaşlık programı politik kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında en fazla *anayasa ve demokrasi* kategorileri yer almaktadır. Anayasa kategorisi içerisinde kural kavramı ve çeşitleri, kuralların neden var olduğu, kim ve ya kimler tarafından nasıl konulduğu, kuralların zaman içerisinde değişebileceğine dair ifadelerdir. Ayrıca kurallara uymanın toplumsal ahenge ve birlikte yaşamaya olan katkısı, kurallara

uyulmadığında ortaya çıkabilecek sorunlar ve yaptırımlar, kurallara uymanın yurttaşlık görevi olduğu ve birey, toplum, devlet ilişkisinin kurallarla düzenlendiği ifadeleri de yer almaktadır.

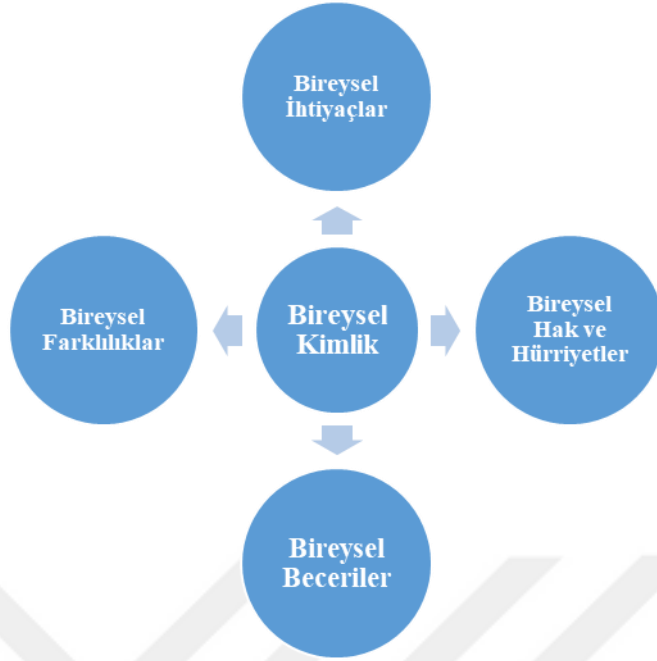
Kurallara uymanın toplumsal ahenge ve birlikte yaşamaya olan katkısını değerlendirir (2018 VP s.15).

Demokrasi kategorisindeki ifadeler demokratik değerler, demokratik kurumlar ve aktif vatandaşlık temaları etrafında şekillenmiştir. Bu ifadeler eşitliğin kurallar ve yasalar ile güvence altına alındığı, adalet ve eşitlik kavramlarını birbiriyle ilişkisi, anlaşmazlıkların çözümü için uzlaşma yolları aramak ve bu uzlaşma yollarını demokratik tutum çerçevesinde gerçekleştirmek şeklinde ifade edilmektedir. Ayrıca adalet ve eşitlik bağlamında cinsiyet eşitliği, pozitif ayrımcılık konuları insanların hak ve özgürlükler bakımından eşit olduğu, yurttaş olmanın sorumluluklarına, kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları ile bunların işlevlerine, yurttaşın hem diğer yurttaşlara hem de devlete karşı sorumluluklarına aynı zamanda aktif yurttaşlık kavramına da yer verilmiştir.

Sorunların çözümü için izlenecek yollar ile başvurulacak kurum ve kuruluşlara [okul meclisleri, il ve ilçe insan hakları kurulları, Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık) vb.] değinilir (2018 VP s.13).

Yurttaş olmanın sorumluluklarını açıklar (2018 VP, s.15).

2018 Vatandaşlık programı politik kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında rejim kategorisi de yer almaktadır. Bu kategori içerisinde ise *Cumhuriyet'in ve değerlerinin birlikte yaşama kültürüne katkısına ilişkin ifade yer almaktadır (2018 VP s.13).*

Şekil 4.4. Bireysel Kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler

4.4. BİREYSEL KİMLİK

4.4.1. 1968 Sosyal Bilgiler Programı

1968 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında bireysel kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

4.4.2. 1973 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı

1973 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı bireysel kimlik teması içerisinde *bireysel hak ve hürriyetlere ve bireysel ihtiyaçlara* vurgu yapılmıştır. Bireysel hak ve hürriyetler içerisinde, hak ve hürriyetlerimizin korunmasına, hürriyet ve hürriyet şekillerine, mektup, telgraf, radyo ve televizyon, gazete ve dergi gibi haberleşme hürriyetlerine ilişkin ifadeler yer verilmiştir.

Hak ve hürriyetlerimizin korunması (1973 SBÖP s.51).

Bireysel ihtiyaçlar ile ilgili olarak ise besin, giyim ve barınma ihtiyaçlarımızı karşılayan ürünlere ve eşya ihtiyacımızı karşılayan araçların önemine değinilmiştir.

Giyim ihtiyaçlarımızı karşılayan ürünlerimiz (1973 SBÖP s.56).

4.4.3. 1985 Milli Tarih Öğretim Programı

1985 Milli Tarih öğretim programında bireysel kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

4.4.4. 1985 Milli Coğrafya Öğretim Programı

1985 Milli Coğrafya öğretim programında bireysel kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

4.4.5. 1985 Milli Vatandaşlık Öğretim Programı

1985 Milli Vatandaşlık öğretim programı bireysel kimlik teması içerisinde en fazla *bireysel hak ve hürriyetler* kategorisi yer almaktadır. Bireysel hak ve hürriyetler kategorisine ilişkin ifadeler temel hak ve özgürlükler etrafında şekillenmiştir. Bu ifadeler kişi hürriyet ve güvenliği, özel hayatın gizliliği ve korunması, kişi dokunulmazlığı, yerleşme ve seyahat hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti, düşünce ve kanaat hürriyeti şeklinde ifade edilmektedir. Ayrıca bilim ve sanat hürriyeti, basın ve yayın hürriyeti, mülkiyet hakkı, eğitim ve öğretim hakkı, çalışma hakkı, sendika kurma hakkı, grev ve lokavt hakkı, konut hakkı, sosyal güvenlik hakkı, eğitim ve öğretim hakkı, okul eğitimi ve halk eğitimi gibi kişisel ve sosyal haklara da yer verilmiştir.

Toplantı ve hak hürriyeti (1985 MVÖP s.213).

Özel hayatın gizliliği ve korunması (1985 MVÖP s.213).

Eğitim kavramı ve eğitimde süreklilik (1985 MVÖP s.210).

4.4.6. 1998 Sosyal Bilgiler Programı

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı bireysel kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında en fazla *bireysel hak ve hürriyetler* kategorisi yer almaktadır. Bireysel hak ve hürriyetler kategorisi içerisinde eğitim hakkı ve eğitimin bir toplumun sağlıklı gelişmesindeki yeri ve önemi, çocuk hakları ve çocukların korunmasının önemine ilişkin ifadeler yer verilmiştir.

Çocukların korunmasının önemini kavrayabilme (1998 SBÖP s.543).

4.4.7. 2005 Sosyal Bilgiler Programı

2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı bireysel kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında çoğunluk olarak *bireysel beceriler* kategorisi yer almaktadır. Bu kategoriye dair ifadeler iletişim ve girişimcilik temaları etrafında şekillenmiştir. Aynı

zamanda bu ifadeler iletişimi olumlu-olumsuz etkileyen tutum ve davranışlar, insanlar arasında kurulan olumlu ilişkilerde iletişimin önemi şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca ilgi duyduğu mesleklerin gerektirdiği eğitim, beceri ve kişilik özellikleri, eğitimin meslek edindirme hedefini kavrayarak ilgi ve yetenekleri doğrultusunda meslekî tercihlerine yönelik planlama yapabilme, farklı durumlara ait duygu ve düşüncelerini ifade etmeye dair ifadeleri de içermektedir.

Duyguları ve düşünceleri arasındaki ilişkiyi fark eder (2005 SBÖP s.1).

İlgi duyduğu mesleklerin gerektirdiği eğitim, beceri ve kişilik özelliklerini araştırır (2005 SBÖP s.20).

2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı bireysel kimlik teması içerisinde aynı zamanda *bireysel ihtiyaçlar ve bireysel hak ve hürriyetler* kategorileri de yer almaktadır. Bireysel ihtiyaçlar kategorisinde istek ve ihtiyaçlarını ayırt etmeye, ihtiyaçlarından hareket ederek insanların bireysel ihtiyaçları hakkında çıkarımlara, toplumun bireysel ihtiyaçlarıyla bu ihtiyaçlara hizmet eden kurumlara, çevresindeki ihtiyaçlardan yola çıkarak kendine özgü ürünler tasarlamaya, mevcut kaynaklarla ihtiyaçlarını ilişkilendirmeye ve ihtiyaçlarla meslekleri ilişkilendirmeye dair ifadelere yer verilmiştir.

İhtiyaçlarından hareket ederek insanların Bireysel İhtiyaçları hakkında çıkarımlarda bulunur (2005 SBÖP s.4).

Bireysel hak ve hürriyetler kategorisine ilişkin ifadeler bireysel ve çocuk hakları kapsamında gelişmektedir. Bu ifadeler eğitim ve çalışma hakkının kullanılması, devletin ve vatandaşın hakların kullandaki sorumlulukları, bilinçli bir tüketici olarak haklarını kullanma, çocuk olarak haklarını fark etme, doğru bilgi alma hakkı şeklinde ifade edilmektedir. Ayrıca tarihsel süreçte düşünceleri ifade etme özgürlüğünün gelişimi, bulunduğu çeşitli grup ve kurumlar içindeki yeri, katıldığı gruplarda aldığı roller ile rollerin gerektirdiği hak ve sorumluluklara, tarihsel belgelerden yola çıkarak insan haklarının gelişim sürecine ve Türk tarihinde kadın haklarının gelişimine de yer verilmiştir.

Bilinçli bir tüketici olarak haklarını kullanır(2005 SBÖP s.4).

Tarihsel belgelerden yola çıkarak insan haklarının gelişim sürecini analiz eder (2005 SBÖP s.22).

4.4.8. 2010 Vatandaşlık Programı

2010 Vatandaşlık programı bireysel kimlik teması içerisinde *bireysel hak ve özgürlükler* kategorisi yer almaktadır. Bireysel hak ve özgürlükler kategorisi içerisinde hak, özgürlük ve sorumluluk arasındaki ilişki, insan haklarının ve özgürlüklerinin herkes

için doğuştan ve vazgeçilmez olduğu ve insan hakları ile ilgili gelişmeleri takip etmeye ilişkin ifadeler yer almaktadır.

İnsan haklarının ve özgürlüklerinin herkes için doğuştan ve vazgeçilmez olduğunu kavrar (2010 VP s.16).

2010 Vatandaşlık programı bireysel kimlik teması içerisinde ayrıca *bireysel farklılıklar* kategorisi de yer almaktadır. Bireysel farklılıklar kategorisi içerisinde ise her bireyin kendine has özelliklerinin olduğu, bireysel farklılıkları tanımaya ve kendi bireysel farklarının topluma neler katabileceğine dair ifadeleri içermektedir.

Kendi bireysel farklarının topluma neler katabileceğine ilişkin çıkarımlarda bulunur (2010 VP s.11).

4.4.9. 2015 Sosyal Bilgiler Programı

2015 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı bireysel kimlik teması belirgin bir şekilde *bireysel hak ve hürriyetler* kategorisi yer almaktadır. Bireysel hak ve hürriyetler kategorisine ilişkin ifadeler hak ve özgürlükler temelinde ele alınmıştır. Bu ifadeler yaşama hakkı, can ve mal dokunulmazlığı, beslenme, eğitim vb. daha çok öğrencilerin kendi yaşamlarıyla ilgili haklar şeklindedir. Ayrıca süreç içerisinde çocuk hakları ve insan haklarının değişimine, bireyin temel haklarına, hak ve özgürlüklerin kullanılmasının birlikte yaşama kültürüne etkisine, katıldığı gruplarda aldığı roller ile bu rollerin gerektirdiği hak ve sorumluluklarına, toplumda yaşanan sosyal sorunların çözümünde grupların oynadığı rollere ilişkin ifadeler de yer verilmiştir.

Temel haklarından katılım ve düşünce özgürlüğü hakkını kullanır (2015 SBÖP s.15).

2015 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı bireysel kimlik teması içerisinde ayrıca *bireysel beceri* kategorisi de yer almaktadır. Bu kategori içerisinde eleştirel düşünme becerisini destekleyen bilimsel verilere, kanıtlara ve dayalı bilgi ile kişisel görüş, yorum ve yargıları ayırt etmeye ilişkin ifadeler yer almaktadır.

Bilimsel verilere ve kanıtlara ve dayalı bilgi ile kişisel görüş, yorum ve yargıları ayırt eder (2015 SBÖP s.22).

4.4.10. 2015 Vatandaşlık Programı

2015 Vatandaşlık öğretim programında bireysel kimlik temasında yer alan kategori *bireysel hak ve hürriyetlerdir*. Bu kategori içerisinde insanın doğuştan gelen temel ve vazgeçilmez haklarına, hak, özgürlük ve sorumluluk arasındaki ilişkiye, hak ve

özgürlüklerini kullanabilen ve kullanamayan çocukların yaşantılarına, hak ve özgürlüklere saygıya ilişkin ifadeler yer almaktadır. Ayrıca hak ve özgürlüklerin kullanılmasının birlikte yaşama kültürüne etkisine, insanların hak ve özgürlükler bakımından eşit olduğuna, hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiği veya kısıtlandığı durumlarda hissettiklerine dair ifadelere de yer verilmiştir.

Hak ve özgürlüklerin ihlal edildiği veya kısıtlandığı durumları örneklendirerek bunların çözümüne ilişkin sorumluluk üstlenir (2015 VP s.10).

4.4.11. 2018 Sosyal Bilgiler Programı

2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı bireysel kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında en fazla *bireysel beceri, bireysel hak ve hürriyetler ve bireysel ihtiyaçlar* kategorileri yer almaktadır. Bireysel beceri kategorisi içerisinde toplumsal ilgi ve ihtiyaçları karşılamaya yönelik yenilikçi fikirler üretme, ilgi duyduğu mesleklerin gerektirdiği kişilik özelliklerine, dünyadaki gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan yeni meslekleri dikkate alarak mesleki tercihlerine yönelik planlama yapmaya ilişkin ifadeler yer almaktadır. Ayrıca birey olarak bilinçli tüketici davranışlarını sergilemeye, empati teması etrafında hak ve özgürlükleri ihlal edilen kişilerin duygularına duyarlı olmanın önemine, kişilerin görüş, düşünce ve hislerine duyarlı olunmadığında neden olabilecek sorunlara da değinilmiştir.

Farklı alanlarda yeni fikirler geliştiren başarılı girişimcilerin çalışmalarından örnekler verilerek öğrenciler yeni fikirler üretmeye teşvik edilir (2018 SBÖP s.18).

Bireysel hak ve hürriyetler kategorisinde ise temel haklar ve kullanımı, iletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanmaya, insanın doğuştan gelen temel ve vazgeçilmez hakları olduğuna, birey olarak katıldığı gruplarda aldığı rollerin sorumluluklarına, hak ve özgürlüklere saygıya, yaşı ilerledikçe hak, özgürlük ve sorumluluklarının nasıl farklılaştığına ilişkin ifadeler yer almaktadır. Bu bağlamda çocuk hakları ve insan haklarına, pozitif ayrımcılık, ekonomik, siyasal ve toplumsal temsil gibi olumlu, kadına şiddet ve cinsiyet ayrımcılığı gibi olumsuz konulara, bilinçli bir tüketici olarak haklarını kullanma, farklılıkların kimi zaman farklı haklara (çocuk hakları, kadın hakları, engelli hakları vb.) sahip olmayı gerektirdiğine de yer verilmiştir.

Çocuk olarak sahip olduğu haklara örnekler verir (2018 SBÖP s.16).

Bireysel ihtiyaçlar kategorisi içerisinde çevresindeki ihtiyaçlardan yola çıkarak kendine özgü ürünler tasarlamaya yönelik fikirlere, istek ve ihtiyaçlarını ayırt ederek ikisi arasında bilinçli seçimler yapmaya ilişkin ifadeler yer almaktadır.

İstek ve ihtiyaçlarını ayırt ederek ikisi arasında bilinçli seçimler yapar (2018 SBÖP s.15).

2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı içerisinde *bireysel farklılıklar* kategorisine ilişkin ifadeler de yer almaktadır. Bu ifadeler bireysel ilgi, ihtiyaç ve yeteneklerini tanıyarak farklılıklarını keşfetmeye, diğer bireylerin farklı özelliklerini saygı, toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargılarına, insanın diğer canlılarla ortak ve farklı yanlarına saygı göstermeye şeklindedir.

İnsanların farklılıklarına saygı gösterir (2018 SBÖP s.14).

4.4.12. 2018 Vatandaşlık Programı

2018 Vatandaşlık öğretim programında bireysel kimlik temasında yer alan kategori *bireysel hak ve hürriyetlerdir*. Bu kategori içerisinde insanın doğuştan gelen temel ve vazgeçilmez haklarına, hak, özgürlük ve sorumluluk arasındaki ilişkiye, hak ve özgürlüklerini kullanabilen ve kullanamayan çocukların yaşantılarına, hak ve özgürlüklere saygıya ilişkin ifadeler yer verilmiştir. Ayrıca hak ve özgürlüklerin kullanılmasının birlikte yaşama kültürüne etkisine, insanların hak ve özgürlükler bakımından eşit olduğuna, hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiği veya kısıtlandığı durumlarda hissettiklerine dair ifadeler de yer verilmiştir.

Hak ve özgürlüklerini kullanabilen ve kullanamayan çocukların yaşantılarını karşılaştırır (2018 VP s.12).

Şekil 4.5. Küresel Kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler

4.5. KÜRESEL KİMLİK

4.5.1. 1968 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı

1968 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı küresel kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında en fazla olarak *uluslararası ilişkiler* kategorisi yer almaktadır. Uluslararası ilişkiler kategorisi içerisinde Türkiye'nin diğer ülkelerle olan ekonomik ve kültürel ilişkisini konu alan ifadelere yer verilmiştir. Bu ifadeler Türkiye'nin komşuları, Türkiye'nin alışveriş yaptığı ülkeler (ABD, Birleşik Krallık, Almanya, Fransa, İtalya, İsveç), Türkiye'nin iç ve dış turizmi ve ülkelerarası spor karşılaşmaları şeklinde ifade edilmektedir.

Güney komşularımız olan Arap ülkeleri (1968 SBÖP s.79).

4.5.2. 1973 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı

1973 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı küresel kimlik teması içerisinde sıklıkla yer alan kategori *dünya coğrafyası* kategorisidir. Dünya coğrafyası kategorisi içerisinde dünya üzerinde yer alan kıtalara ilişkin ifadeler yer almaktadır. Bu ifadeler Avrupa'nın büyük ve önemli bölgelerini, Avrupa ve Avrupa'da yer alan ülkeleri, Asya kıtası ve önemini içermektedir. Ayrıca Amerika kıtası ve kısa tarihine, kutuplar ve keşif seyahatlerine de yer verilmiştir.

Balkan yarımadasındaki komşularımız(Bulgaristan ve Yunanistan) (1973 SBÖP s.50).

1973 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı küresel kimlik teması içerisinde aynı zamanda *uluslararası ilişkiler* kategorisi de yer almaktadır. Uluslararası ilişkiler kategorisi içerisinde Ön Asya'daki Komşularımız: İran, Irak, Suriye ve Filistin, Türkiye'de iç ve dış ticarete ilişkin ifadeler yer almaktadır.

Türkiye'de iç ve dış ticaret (1973 SBÖP s.59).

4.5.3. 1985 Milli Tarih Öğretim Programı

1985 Milli Tarih öğretim programında küresel kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

4.5.4. 1985 Milli Coğrafya Öğretim Programı

1985 Milli Coğrafya öğretim programında küresel kimlik teması içerisinde sıklıkla bahsedilen kategori *dünya coğrafyası* kategorisidir. Dünya coğrafyası kategorisinde dünya

üzerinde yer alan kıtalar ve okyanuslara ilişkin ifadeler yer almaktadır. Bu ifadeler Avrupa kıtası ve Avrupa ülkeleri, Asya kıtası ve ülkeleri şeklinde ifade edilmektedir.

Dünyamız, kıtalar ve okyanuslar (1985 MCÖP s.199).

1985 Milli Coğrafya öğretim programında küresel kimlik teması içerisinde ayrıca *Türk dünyası* kategorisi de yer almaktadır. Türk dünyası kategorisinde Avrupa'da yer alan Türk işçiler ve Asya'da Türklerin yaşadığı ülkelere ilişkin ifadeler yer verilmiştir.

Asya'da Türklerin yaşadığı ülkeler (1985 MCÖP s.200).

4.5.5. 1985 Milli Vatandaşlık Öğretim Programı

1985 Milli Vatandaşlık öğretim programında küresel kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

4.5.6. 1998 Sosyal Bilgiler Programı

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı küresel kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında en fazla *dünya coğrafyası ve uluslararası ilişkiler* kategorileri yer almaktadır. Dünya coğrafyası kategorisine ilişkin ifadeler dünya üzerinde yer alan kıtalar ve okyanuslar bağlamında şekillenmektedir. Bu ifadeler dünya üzerinde yer alan herhangi bir yerin coğrafi, matematiksel ve özel konumunu açıklayabilme, dünyanın hareketlerinin sonuçlarını açıklayabilme olarak ifade edilmektedir.

Kıtaları tanıyabilme ve kıtaların özellikleri bilgisi (1998 SBÖP s.544).

Uluslararası ilişkiler kategorisi içerisinde Türklerin komşu olduğu ülkelerle olan sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkisi, Avrupa'da yaşayan Türklerin ülkeleriyle olan sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkisi, uluslararası kuruluşlar ve Türkiye'nin üyesi olduğu uluslararası kuruluşlara ilişkin ifadeler yer almaktadır.

Uluslararası kuruluşlar ile Türkiye arasındaki ilişkiyi kavrayış (1998 SBÖP s.549).

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı küresel kimlik teması içerisinde aynı zamanda *Türk dünyası* ve *Avrupa tarihi* kategorilerine de yer verilmiştir. Türk dünyası kategorisine ilişkin ifadeler Türkiye dışında yaşayan vatandaşlarımızın yaşadığı ülkeleri tanıyabilme bağlamında şekillenmektedir.

Türkiye dışında yaşayan vatandaşlarımızın yaşadığı ülkeleri tanıyabilme(1998 SBÖP s.549).

Avrupa tarihi kategorisine ilişkin ifadeler ise Avrupa'daki yenilikler ve gelişmeler, Fransız İhtilalinin sebep olduğu olgular şeklinde ifade edilmektedir.

Avrupa'daki gelişmelerin önemini kavrayabilme(1998 SBÖP s.548).

4.5.7. 2005 Sosyal Bilgiler Programı

2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı küresel kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında en fazla *uluslararası ilişkiler* kategorisi yer almaktadır. Uluslararası ilişkiler kategorisi içerisinde ülkeler arasında gerçekleşen ekonomik alışverişlere, turizmin uluslararası ilişkilerdeki yerine, uluslararası kültür, sanat, fuar ve spor etkinliklerinin toplumlar arası etkileşimdeki rolüne ilişkin ifadeler yer almaktadır. Ayrıca ülkemizin diğer ülkelerle doğal afetler ve çevre sorunlarında işbirliği içinde olmasına, küresel sorunların çözümlerinin yaşama geçirilmesinde bireyin kişisel sorumluluğuna ve uluslararası kuruluşların kuruluş amaçlarına da yer verilmiştir.

Ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerde iletişim ve ulaşım teknolojisinin etkisini tartışır (2005 SBÖP s.16).

2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı küresel kimlik teması içerisinde aynı zamanda *dünya coğrafyası* kategorisi de yer almaktadır. Bu kategori içerisinde dünya çocukları ve ülkemiz çocukları arasında benzerlik ve farklılıklara, dünya üzerinde yaşayan toplumlar arasında ortak kutlanan özel günlere ilişkin ifadeler yer almaktadır.

Dünya çocuklarının ortak yönlerini ve ilgi alanlarını fark eder (2005 SBÖP s.17).

2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı küresel kimlik teması içerisinde ayrıca *Avrupa tarihi* kategorisi de yer almaktadır. Bu kategoriye ilişkin ifade ise *Rönesans ve reformla birlikte Avrupa'da başlayan gelişmelerin günümüz bilimsel birikiminin oluşmasına etkisi* şeklindedir (2005 SBÖP s.10).

4.5.8. 2010 Vatandaşlık Programı

2010 Vatandaşlık programında küresel kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

4.5.9. 2015 Vatandaşlık Programı

2015 Vatandaşlık programında küresel kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

4.5.10. 2015 Sosyal Bilgiler Programı

2015 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı küresel kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında en fazla *uluslararası ilişkiler* kategorisi yer almaktadır. Uluslararası ilişkiler kategorisi içerisinde küresel rekabette nitelikli insan gücünün Türkiye ekonomisi açısından önemine, ihracat ve ithalatın Türkiye ekonomisindeki önemine ilişkin ifadeler

yer almaktadır. Ayrıca Türkiye'nin çeşitli ülkelerle olan sosyal ve kültürel etkileşimine, Türkiye'nin üyesi olduğu uluslararası kurumlara da yer verilmiştir.

Türkiye'nin ilişkide olduğu ekonomik bölge ve kurumları tanır (2015 SBÖP s.26).

2015 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı küresel kimlik teması içerisinde ayrıca *dünya coğrafyası ve Avrupa tarihi* kategorileri de yer almaktadır. Dünya coğrafyası kategorisinde dünyanın gelişmişlik düzeyleri farklı olan bölgelerini coğrafi açıdan karşılaştırması, dünyanın farklı doğal ortamlarındaki insan yaşantılarından yola çıkarak o ortamların iklim özellikleri, dünya üzerindeki çeşitli ülkelerin özellikleri ve küresel sorunlara ilişkin ifadeler yer almaktadır. Ayrıca dünya üzerindeki farklı toplumlara ait kültürel unsurlarla kendi kültürümüzü karşılaştırmasına dair ifadeler de yer verilmiştir.

Dünyanın farklı doğal ortamlarındaki insan yaşantılarından yola çıkarak o ortamların iklim özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunur(2015 SBÖP s.13).

Avrupa tarihi kategorisine ilişkin ifadeler ise Avrupa'daki gelişmelere paralel olarak Osmanlı Devleti'ni değişime zorlayan süreçlere(Coğrafi keşifler, Rönesans, Reform, Fransız İhtilali, Sanayi İnkılâbı, sömürgecilik) ve Orta Çağ Avrupa'sındaki uygulamalar şeklinde ifade edilmektedir.

Coğrafi keşifler, Rönesans, Reform, Fransız İhtilali, Sanayi İnkılâbı, sömürgecilik konularına da değinilecektir(2015 SBÖP s.26).

4.5.11. 2018 Sosyal Bilgiler Programı

2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı küresel kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında en fazla *uluslararası ilişkiler* kategorisi yer almaktadır. Uluslararası ilişkiler kategorisi içerisinde ülkemiz ile diğer ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiye, ülkemizin uluslararası alanda üstlendiği role, turizmin uluslararası ilişkilerdeki önemine, ülkemizin Türk cumhuriyetleri ve komşu devletlerle olan ilişkisine ilişkin ifadeler yer almaktadır. Ayrıca farklı ülke toplumlarının birbirini daha yakından tanımaya, küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerilerine ve Türkiye'nin üyesi olduğu uluslararası kuruluşlara da yer verilmektedir.

Türkiye'nin ilişkide olduğu ekonomik bölge ve kuruluşları tanır (2018 SBÖP s.25).

2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı küresel kimlik teması içerisinde aynı zamanda *dünya coğrafyası ve Avrupa tarihi* kategorileri de yer almaktadır. Dünya coğrafyası kategorisine ilişkin ifadeler kıtaların, okyanusların ve ülkemizin coğrafi konumu bağlamında şekillenmektedir. Ayrıca dünyanın farklı doğal ortamlarındaki insan yaşantılarından yola çıkarak farklı iklim özelliklerine ve dünya üzerindeki çeşitli ülkelere

de yer verilmiştir.

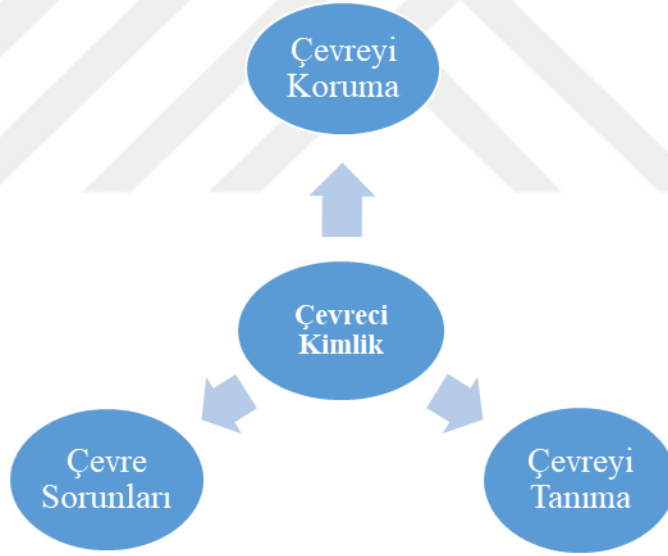
Konum ile ilgili kavramları kullanarak kıtaların, okyanusların ve ülkemizin coğrafi konumunu tanımlar(2018 SBÖP s.21).

Avrupa tarihi kategorisine ilişkin ifadeler ise Coğrafi keşifler, Rönesans, Aydınlanma Çağı, Reform, Fransız İhtilali, Sanayi İnkılâbı, sömürgecilik gibi dünyayı derinden etkileyen olguları kapsamaktadır. Ayrıca XV-XX. yüzyıllar arasında Avrupa’da yaşanan gelişmelerin günümüz bilimsel birikiminin oluşmasına etkisine de yer verilmiştir.

Coğrafi keşifler, Rönesans, Aydınlanma Çağı, Reform, Fransız İhtilali, Sanayi İnkılâbı, sömürgecilik ve bunların neden olduğu karmaşa ile insan hakları ihlallerine değinilir(2018 SBÖP s.23).

4.5.12. 2018 Vatandaşlık Programı

2018 Vatandaşlık programında küresel kimliğe dair herhangi bir bulguya rastlanılmamaktadır.

Şekil 4.6. Çevreci Kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler

4.6. ÇEVRECI KİMLİK

4.6.1. 1968 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı

1968 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı çevreci kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında sıklıkla *çevreyi koruma* kategorisi yer almaktadır. *Çevreyi koruma* kategorisinde ormanların faydası ve ormanlara duyarlı olmaya ilişkin ifadeler yer almaktadır.

Ormanların faydası ve ormanların korunması (1968 SBÖP s.72).

4.6.2. 1973 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı

1973 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı çevreci kimlik teması içerisinde *çevreyi koruma* kategorisine sıklıkla yer almaktadır. Çevreyi koruma kategorisinde çevresindeki ağaç ve çiçeklerin korunmasına, ormanları korumaya, tabiat güzelliklerine, ağacın yeri ve önemine ilişkin ifadeler yer verilmektedir.

Ağacın yeri ve önemi (1973 SBÖP s.33).

4.6.3. 1985 Milli Tarih Öğretim Programı

1985 Milli Tarih öğretim programında çevreci kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

4.6.4. 1985 Milli Coğrafya Öğretim Programı

1985 Milli Coğrafya öğretim programında çevreci kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

4.6.5. 1985 Milli Vatandaşlık Öğretim Programı

1985 Milli Vatandaşlık öğretim programında çevreci kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

4.6.6. 1998 Sosyal Bilgiler Programı

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı çevreci kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında en fazla *çevreyi tanıma ve çevreyi koruma* kategorileri yer almaktadır. *Çevreyi tanıma* kategorisi içerisinde yer alan ifadeler daha çok mekân algılama ve harita okuryazarlığı becerileri çerçevesinde şekillenmiştir. Bu ifadeler harita bilgisi, harita okuma teknikleri ile çevreyi tanıma ve anlama ile ilgilidir. Bunun yanı sıra haritadan yararlanmanın önemi, atlas kullanımı ve önemi, adres bilgisi ve adres bilgisini kullanabilmeye, yön bilgisi ve yön bulma yöntemlerine, kroki bilgisi ve kroki yararlarına, model küre üzerinde kıta ve okyanusların yerini gözlemlemeye ilişkin ifadeler yer almaktadır.

Türkiye’de coğrafi bölgeleri gösteren haritayı okuyabilme (1998 SBÖP s.547).

Çevreyi koruma kategorisi içerisinde ise; ormanların yurdumuz için önemine, ağaç dikme çalışmalarına gönüllü olmaya, okulumuz, ilimiz ve bölgemizde bulunan çevrenin korunması ve güzelleştirilmesine ilişkin ifadeler ağırlıktadır. Ayrıca doğal çevrenin

önemine de yer verilmiştir.

Ormanların yurdumuz için önemini kavrayabilme (1998 SBÖP s.542).

İnsan sağlığı ve çevre temizliği için suyu yeterince kullanmanın önemini kavrayış (1998 SBÖP s.539).

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı çevreci kimlik teması içerisinde ayrıca Çevre sorunları kategorisi de yer almaktadır. Çevre sorunları içerisinde çevre sorunlarının doğurduğu sorunlar, doğal afetlerden korunma yolları, doğal afetlerin ülkemize verdiği zararlar, çevre sorunlarının çözümünde alınacak önlemlere ilişkin ifadeler yer almaktadır. Ayrıca çevre sorunlarının çözümünde bireylerin üzerine düşen görevlere, yurdumuzdaki yerleşim yerleriyle ilgili sorunların giderilmesiyle ilgili çözüm önerilerine de yer verilmiştir.

Çevre sorunlarının çözümünde alınacak önlemleri açıklayabilme (1998 SBÖP s.542).

Çevre sorunlarının çözümünde devlete düşen görevler (1998 SBÖP s.542).

4.6.7. 2005 Sosyal Bilgiler Programı

2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı çevreci kimlik teması içerisinde *çevreyi tanıma* kategorisi belirgin bir şekilde yer almaktadır. Bu kategori içerisinde, çevresinde gördüğü doğal ve beşerî unsurları ayırt etme, çevresindeki bir yerin krokisini çizme, çeşitli yöntemlerle çevresindeki herhangi bir nesnenin kendisine göre bulunduğu yönünü bulma, çevresinde meydana gelen hava olaylarını gözlemlemeye ilişkin ifadeler yer almaktadır.

Çevresindeki bir yerin krokisini çizer (2005 SBÖP s.3).

4.6.8. 2010 Vatandaşlık Programı

2010 Vatandaşlık öğretim programında çevreci kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

4.6.9. 2015 Sosyal Bilgiler Programı

2015 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı çevreci kimlik teması içerisinde en fazla *çevreyi koruma* kategorisi yer almaktadır. Bu kategori içerisinde doğal çevrenin korunmasına yönelik faaliyetler, yaşadığı yerdeki doğal çevrenin ve kültürel unsurların korunmasının önemine, dünyadaki doğal kaynakların bilinçli kullanılmasının gerekliliğine,

çevresindeki kaynakları israf etmeden kullanmaya ve sürdürülebilirlik kavramına ilişkin ifadeler yer almaktadır.

Yakın çevresindeki ekonomik faaliyetlerin verimliliği için kaynakların verimli kullanılması gerektiğini fark eder (2015 SBÖP s.16).

2015 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı çevreci kimlik teması içerisinde aynı zamanda *çevreyi tanıma ve çevre sorunları* kategorileri de yer almaktadır. Çevreyi tanıma kategorisi içerisinde evinin ve okulunun konumu, coğrafi koordinat sistemini kullanarak ülkeleri konum özellikleri açısından sınıflandırma ve iki yer/nokta arasındaki güzergâhın krokisini çizmeye ilişkin ifadeler yer almaktadır.

Coğrafi koordinat sistemini kullanarak ülkeleri konum özellikleri açısından sınıflandırır (2015 SBÖP s.24).

Çevre sorunları kategorisi içerisinde ise Türkiye’de ve yaşadığı çevrede görülen doğal afetlere, çevre sorunlarının nedenleri ve sonuçlarına, küresel iklim değişikliklerinin neden olduğu doğal afetlere ve çevre sorunlarına dair ifadeler yer almaktadır.

Türkiye’de görülen doğal afetler ve çevre sorunlarının neden ve sonuçlarını değerlendirir (2015 SBÖP s.19).

4.6.10. 2015 Vatandaşlık Programı

2015 Vatandaşlık öğretim programında çevreci kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

4.6.11. 2018 Sosyal Bilgiler Programı

2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı çevreci kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında en fazla *çevreyi koruma ve çevreyi tanıma* kategorileri yer almaktadır. Çevreye koruma kategorisi içerisinde kaynakların bilinçsizce tüketilmesinin canlı yaşamına etkilerine, çevresindeki kaynakları israf etmeden kullanmaya ilişkin ifadeler yer almaktadır.

Kaynakların bilinçsizce tüketilmesinin canlı yaşamına etkilerini analiz eder (2018 SBÖP s.21).

Çevreyi tanıma kategorisine ilişkin ifadeler ise mekân algılama ve harita okuryazarlığı becerileri etrafında şekillenmiştir. Bu ifadeler yaşadığı çevredeki doğal ve beşerî unsurları ayırt etme, çevresindeki herhangi bir yerin konumu ve günlük yaşamında kullandığı mekânların krokisini çizme şeklinde yer almaktadır.

Çevresindeki herhangi bir yerin konumu ile ilgili çıkarımlarda bulunur (2018

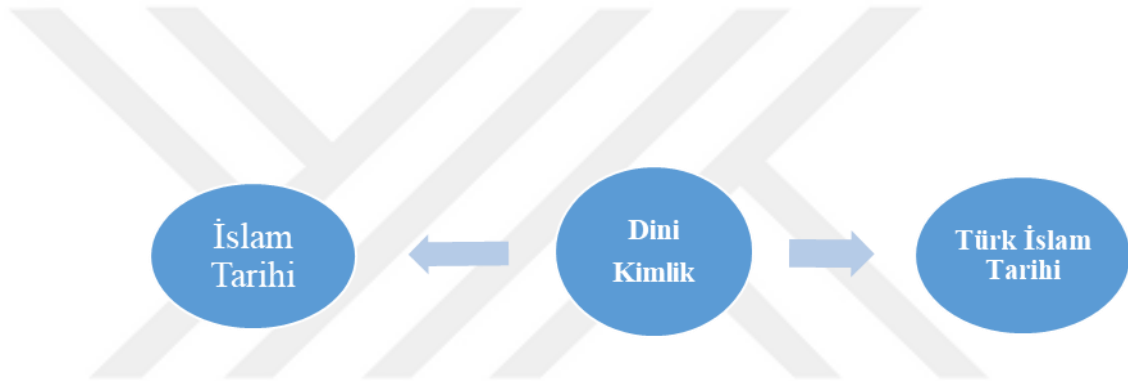
SBÖP s.14).

2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı çevreci kimlik teması içerisinde ayrıca *çevre sorunları* kategorisi de yer almaktadır. Bu kategori içerisinde yaşadığı çevredeki afetlerin ve çevre sorunlarının oluşum nedenlerini ve sonuçlarını sorgulama, doğal afetlere yönelik gerekli hazırlıkları yapmaya ilişkin ifadeler yer almaktadır.

Yaşadığı çevredeki afetlerin ve çevre sorunlarının oluşum nedenlerini sorgular (2018 SBÖP s.18).

4.6.12. 2018 Vatandaşlık Programı

2018 Vatandaşlık öğretim programında çevreci kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

Şekil 4.7. Dini Kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler

4.7. DİNİ KİMLİK

4.7.1. 1968 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı

1968 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı dini kimlik teması içerisinde herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

4.7.2. 1973 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı

1973 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı dini kimlik teması içerisinde sıklıkla yer alan kategori *İslam tarihi* kategorisidir. İslam tarihi kategorisi içerisinde İslamiyet'in doğuşu ve yayılışı, Dört halife dönemi: Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Emevi devleti, Abbasi devleti, Endülüs Emevi devleti ve Avrupa'ya etkileri ne ilişkin

ifadeler yer almaktadır. Ayrıca haclı seferlerinin İslamiyet'e olan etkisi ve Halifeliğin kaldırılması gibi ifadelere de yer verilmiştir.

İslamlık nerede ve ne zaman doğdu, nerelere ve nasıl yayıldı? (1973 SBÖP s.43).

1973 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı dini kimlik teması içerisinde aynı zaman da *Türk İslam tarihi* kategorisi de yer almaktadır. Türk-İslam tarihi kategorisi ye ilişkin ifadeler ise Türklerin Abbasi İmparatorluğu döneminde oynadığı rollere, Karahanlı ve Gazneli devletlerinin Türk kültürüne olan hizmetlerine şeklinde ifade edilmektedir.

Türklerin Abbasi İmparatorluğu döneminde oynadığı roller ve önemi (1973 SBÖP s.44).

4.7.3. 1985 Milli Tarih Öğretim Programı

1985 Milli Tarih öğretim programı dini kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında en fazla *İslam tarihi* kategorisi yer almaktadır. İslam tarihi kategorisi içerisinde İslamiyet'in doğuşu ve yayılması, İslamiyet'ten önce Arabistan'ın durumu, Hz. Muhammed'in hayatı ve peygamberliği, Hicret ve dört halife dönemi, Emeviler ve Abbasilerin başlıca önemli olaylarına ilişkin ifadeler yer almaktadır.

İslamiyet'in doğuşu ve yayılması (1985 MTÖP s.188).

1985 Milli Tarih öğretim programı dini kimlik teması içerisinde aynı zamanda *Türk İslam tarihi* kategorisi de yer almaktadır. Bu kategori ye ilişkin ifadeler ise Türk İslam devletleri, Türklerin İslamiyet'e geçişi ve kabul etmeleridir.

Türklerin İslamiyet'e geçişi ve kabul etmeleri(1985 MTÖP s.188).

4.7.4. 1985 Milli Coğrafya Öğretim Programı

1985 Milli Coğrafya programında dini kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

4.7.5. 1985 Milli Vatandaşlık Öğretim Programı

1985 Milli Vatandaşlık programında dini kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

4.7.6. 1998 Sosyal Bilgiler Programı

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı dini kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında en fazla *İslam tarihi* kategorisi yer almaktadır. İslam tarihi kategorisi içerisinde İslamiyet'in doğuşu ve yayılışı, İslamiyet'ten önce Arapların yaşayış özellikleri,

Hız. Muhammed'in hayatına ilişkin ifadeler yer almaktadır.

İslamiyet'ten önce Arapların yaşayış özellikleri bilgisi (1998 SBÖP s.542).

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı dini kimlik teması içerisinde ayrıca *Türk İslam tarihi* kategorisi yer almaktadır. Bu kategoriye ilişkin ifadeler ise İslamiyet'ten önce Türklerin yaşayış özellikleri, Türklerin İslamiyet'i kabulü ve Türklerin İslamiyet'e olan hizmetleridir.

Türklerin İslamiyet'i kabulünü açıklayabilme (1998 SBÖP s.543).

4.7.7. 2005 Sosyal Bilgiler Programı

2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı dini kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında çoğunluk olarak *İslam tarihi* kategorisi yer almaktadır. İslam tarihi kategorisi içerisinde İslamiyet'in ortaya çıkışı ve yayılışı, Türklerin İslamiyet'i kabulüne ilişkin ifadeler yer almaktadır.

Türklerin İslamiyet'i kabulleri ile birlikte siyasî, sosyal ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimleri fark eder (2005 SBÖP s.19).

2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı dini kimlik teması içerisinde ayrıca *Türk İslam tarihi* kategorisi de yer almaktadır. Bu kategori içerisinde *Türk ve İslam devletlerinde yetişen bilginlerin tanıtımı ve bilimsel gelişme sürecine katkılarına* ilişkin ifadeler yer almaktadır (2005 SBÖP s.33).

4.7.8. 2010 Vatandaşlık Programı

2010 Vatandaşlık programında dini kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

4.7.9. 2015 Sosyal Bilgiler Programı

2015 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı dini kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler eşit olarak dağılım göstermekle birlikte bu kategoriler *İslam tarihi ve Türk İslam tarihi* kategorileridir. İslam tarihi kategorisi içerisinde İslamiyet'in ortaya çıkışı ve beraberinde getirdiği değişimlere ilişkin ifadeler yer almaktadır.

İslamiyet'in ortaya çıkışını ve beraberinde getirdiği değişimleri analiz eder (2015 SBÖP s.20).

2015 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı dini kimlik teması içerisinde ayrıca *Türk-İslam tarihi* kategorisi de yer almaktadır. Türklerde İslamiyet kategorisi içerisinde Türklerin İslamiyet'i kabulü, İslam'ın Türk hayatına etkilerine ilişkin ifadeler yer

almaktadır. Ayrıca Türk İslam devletlerinde yetişen bilginlerin tanıtımı ve bilimsel gelişme sürecine katkılarına, Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecine de yer verilmiştir.

Türklerin İslamiyet'i kabulleri ile birlikte siyasî, sosyal ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimleri sorgular (2015 SBÖP, s.20).

4.7.10. 2015 Vatandaşlık Programı

2015 Vatandaşlık programında dini kimlik teması içerisinde herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

4.7.11. 2018 Sosyal Bilgiler Programı

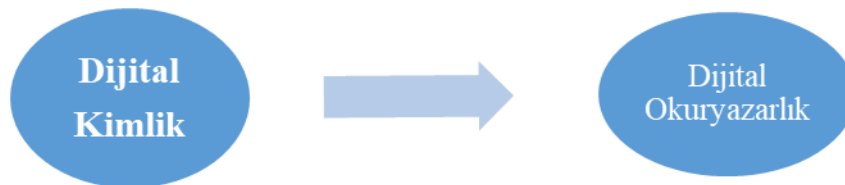
2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı dini kimlik teması içerisinde sıklıkla *Türk İslam tarihi* kategorisine yer verilmiştir. Türk İslam tarihi kategorisi içerisinde Gaza ve cihat anlayışı, İstimâlet politikası ve millet sistemi, Türk ve İslam devletlerinde yetişen bilginlerin bilimsel sürece ilişkin ifadeler yer almaktadır. Ayrıca Türklerin İslamiyet'i kabulleri ile birlikte siyasî, sosyal ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimlere de yer verilmiştir.

Türk ve İslam devletlerinde yetişen bilginlerin bilimsel gelişme sürecine katkılarını tartışır (2018 SBÖP s.24).

2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı dini kimlik teması içerisinde ayrıca *İslam tarihi* kategorisi de yer almaktadır. Bu kategoriye ilişkin ifade ise *İslamiyet'in ortaya çıkışını ve beraberinde getirdiği değişimlerdir (2018 SBÖP s.20).*

4.7.12. 2018 Vatandaşlık Programı

2018 Vatandaşlık programında dini kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

Şekil 4.8. Dijital Kimlik teması içerisinde yer alan kategori

4.8. DİJİTAL KİMLİK

4.8.1. 1968 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı

1968 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda dijital kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

4.8.2. 1973 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı

1973 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda dijital kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

4.8.3. 1985 Milli Tarih Öğretim Programı

1985 Milli Tarih öğretim programında dijital kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

4.8.4. 1985 Milli Coğrafya Öğretim Programı

1985 Milli Coğrafya öğretim programında dijital kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

4.8.5. 1985 Milli Vatandaşlık Öğretim Programı

1985 Milli Vatandaşlık öğretim programında dijital kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

4.8.6. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda dijital kimlik teması içerisinde *dijital okuryazarlık* kategorisi yer almaktadır. Bu kategori içerisinde zararlı yayınların çocuklara etkisi ve kendisine yararlı yayın seçebilmeye ilişkin ifadeler yer almaktadır.

Zararlı yayınların çocuklara etkisi (1998 SBÖP s.543).

4.8.7. 2005 Sosyal Bilgiler Programı

2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda dijital kimlik teması içerisinde *dijital okuryazarlık* kategorisi yer almaktadır. Bu kategoriye ilişkin ifadeler çevresindeki teknolojik ürünler ve kullanım alanlarına, insanlar arası etkileşimde kitle iletişim araçlarının rolüne ve teknolojik ürünlerin zaman içindeki gelişimi ve değişimi şeklinde ifade edilmektedir.

Teknolojik ürünlerin hayatımızda ve çevremizde yaptığı değişiklikleri dikkate

alarak geçmişle bugünü karşılaştırır (2005 SBÖP s.5)

4.8.8. 2010 Vatandaşlık Programı

2010 Vatandaşlık programında dijital kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

4.8.9. 2015 Sosyal Bilgiler Programı

2015 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı dijital kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında çoğunluk *dijital okuryazarlık* kategorisi yer almaktadır. Dijital okuryazarlık kategorisi içerisinde bilgi-iletişim teknolojilerini doğru ve güvenli kullanmanın önemi, bilim ve teknoloji ile ilgili düzeyine uygun süreli yayınlara, teknolojik ürünleri kendisine, başkalarına ve doğaya zarar vermeden kullanmaya ilişkin ifadeler yer almaktadır. Ayrıca teknolojik gelişmelerin sosyalleşme ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisine ve bilgi-iletişim teknolojilerini kullanarak çevresindeki bir probleme çözüm üretebilmeye de yer verilmiştir.

Çevresindeki teknolojik ürünleri kullanım alanlarına göre sınıflandırır (2015 SBÖP s.13).

Teknolojik gelişmelerin sosyalleşme ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini tartışır (2015 SBÖP s.17).

Bilim ve teknoloji ile ilgili düzeyine uygun süreli yayınları izler (2015 SBÖP s.17).

4.8.10. 2015 Vatandaşlık Programı

2015 Vatandaşlık programında dijital kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

4.8.11. 2018 Sosyal Bilgiler Programı

2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı dijital kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler arasında çoğunluk *dijital okuryazarlık* kategorisi yer almaktadır. Dijital okuryazarlık kategorisi içerisinde sanal ortamda ulaştığı bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğine, sanal ortamı kullanırken güvenlik kurallarına, dijital teknolojilerin üretim, dağıtım ve tüketim ağında meydana getirdiği değişimlere ilişkin ifadeler yer almaktadır. Ayrıca e-ticaret, e-devlet sistemi ve bu sistem üzerinden sağlanan hizmetlere, medyanın sosyal değişim ve etkileşimdeki rolüne de yer verilmiştir.

Dijital teknolojilerin üretim, dağıtım ve tüketim ağında meydana getirdiği

değişimleri analiz eder (2018 SBÖP s.25).

4.8.12. 2018 Vatandaşlık Programı

2018 Vatandaşlık programında dijital kimlik temasında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

BÖLÜM V

5. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

1968'den günümüze Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda kimlik inşasının araştırıldığı bu tez de süreç içerisinde yer alan tüm programlar incelenmiş ve *Milli, Toplumsal, Politik, Bireysel, Küresel, Çevreci, Dini ve Dijital Kimlik* olmak üzere sekiz farklı kimlik türü tespit edilmiştir. Tespit edilen kimlikler doğrultusunda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

5.1. SONUÇ ve TARTIŞMA

5.1.1. Milli Kimlik Temasını İlişkin Sonuç ve Tartışma

1968 SBÖ programından günümüze kadar geçen süreç içerisinde yer alan öğretim programları incelendiğinde en fazla milli kimlik temasına ilişkin içeriklerin yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Milli kimlik teması altında yer alan kategoriler ise *milli tarih, vatan coğrafyası, milli ekonomi, milli değerler ve milli kültürdür*. Kategorilerin yer aldığı programlar incelendiğinde ise en çok milli tarih ve vatan coğrafyası kategorilerine rastlanmaktadır. Milli tarih kategorisi içerisinde yer alan ifadelerin Orta Asya'dan başlayarak cumhuriyetin ilanına kadar geçen süreçte Türk Tarihinin kronolojik olarak ifade edildiği görülmektedir. Milli tarih kategorisinin yer aldığı programlar ise 1968 SBÖP, 1973 SBÖP, 1985 Milli Tarih, 1998 SBÖP, 2005 SBÖP, 2015 SBÖP ve 2018 SBÖP şeklinde sıralamak mümkündür. Bu programlardan hareketle milli kimlik inşasında milli tarih kategorisine dair ifadeler kronolojik olarak Türk tarihinden bahsedilmektedir.

Altuntaş ve Budak (2013) çalışmasında milli kimlik oluşumunda tarih kullanımının; Ulus-devlet aşamasına geçilmesi ile tarihin yeniden yazılmaya başlanması aşağı yukarı eş zamanlı olduğunu ve milli bir devlet ortaya konulurken tarihi süreçlerin kullanılmasını normal karşılamaktadır. Çapa (2012) çalışmasında ulus devlet bilincinin millileşme ile paralellik gösterdiğini vurgulamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin temel hedefi ırk birlikteliğinden ziyade kültür temelli bir birliktelik sağlamaktır. Bu hedefi gerçekleştirmek için de eğitimi araç olarak kullanmıştır. Bu suretle, milli bir devlet inşa edilirken tarih öğretiminin nasıl şekilleneceğini, hangi programların okutulacağına devlet karar verebilir (Tekeli, 2007).

Thompson (2008) Sosyal Bilgiler dersi ile vatandaşlığın, tarih ve kimlik eğitimi yoluyla kazandırılabilirliğini ifade etmektedir. Tamçelik (2009) çalışmasında ise devletlerin milli bir kimlik oluşturmak sürecinden tarihten yararlandığını; kimliğin meydana gelişinde geçmiş, gelecek ve bugün arasında bir ilişki olduğunu vurgulamıştır. Uluslaşma ve milli kimlik oluşumu için tarihin önemini vurgulayan Akgün (2015) topluluklara ve üzerinde yaşanan toprağa kimlik verilmesinin tarih sayesinde olduğunu belirtmektedir. Tarihin bilinen en eski işlevi, bir ulusa ortak bir geçmiş kazandırarak kolektif bir kimlik oluşturmaktır. Copeaux (2016) çalışmasında ise tarihin incelenmesi ulusal bilinç sağlar; bir gurur konusu olan kültür eskiliğini tanıtır. Ayrıca tarihin bir topluluğa ait olma bilinci, kimlik duygusu görev duygusunu aştığını vurgulamıştır. Balta ve Demir (2016) ulusal bilincin ve hafızanın kurulduğu temel alanlardan birisinin geçmiş bilgisi ve ulusal tarih olduğunu; kimliğin oluşumunda hafızanın önemi yani geçmişin önemini vurgulamıştır. Pamuk (2017) çalışmasında tarih, kolektif kimlik olan ulusal kimliğin ortak tarih anlatısını oluşturmak kullanılmakla birlikte öz ulusu oluşturmak için de ulusal kimliğin temel araçları olduğunu ifade etmektedir.

Milli kimlik teması içerisinde aynı zamanda *vatan coğrafyası* kategorisine ilişkin sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda öğretim programlarında yer alan vatan coğrafyasına ait ifadelerin kapsamı bireyin yakın çevresinin ve yaşadığı ülkenin coğrafi özelliklerini tanıma ve bu özelliklerin getirmiş olduğu durumları fark etme üzerine kurgulandığı tespit edilmiştir. Buradan anlaşılacağı üzere milli kimlik oluşumunun bir vatan tanımlaması gerektirdiği ve vatanın belli sınırlar dâhilinde oluştuğudur. Aksoy (2003) çalışmasında milli kimliğin oluşmasında vatan fikrinin önemli olduğunu, vatan sevgisinin gelişip kökleşmesinin coğrafya eğitimi ile mümkün olabileceğini belirterek “*vatan, coğrafyanın kendisidir*” şeklinde ifade etmiştir. Akınoğlu ve Sarı (2009) çalışmasında coğrafya eğitiminin bireylerde ülke ve milletine karşı sevgisini artıracığı sonucuna ulaşmıştır. Aynı zamanda yurt bilinci sayesinde bireyde vatandaş olma fikri oluştururken; birey kendini yaşadığı toplumun bir parçası olarak gördüğünü tespit etmiştir. Yörü (2007) çalışmasında vatan coğrafyası eğitiminin bireylere vatan sevgisi ve yurttaşlık bilinci kazandırdığı sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuçtan hareketle Okur (2013) çalışmasında Sosyal Bilgiler öğretiminde vatan coğrafyasının öğrenimi sayesinde Türkiye’nin dünya üzerindeki konumunu, yurduna sahip çıkma duygusunun oluşumu, doğal, tarihi ve kültürel mirasa sahip çıkmak gerektiğini, doğa ve insana ait değerleri gelecek kuşaklara aktarmayı, mekânı doğru ve etkili kullanmayı öğrenmelerinde etkili olduğunu tespit etmiştir.

Böylelikle coğrafya derslerinin öğrencilerde milli kimlik bilinci oluşturmada etkili bir ders olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Vatan coğrafyasının öğrenimi bireylere yaşadığı çevreyi ve ülkesini tanıma, vatan ve millet sevgisi kazandırmada önemli bir role sahip olduğu görülmektedir.

Karakılıç ve Müjdecı (2014) çalışmasında Vatanın, vatandaşlar için ortak bir ev olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kayaalp (2015) çalışmasında, Sosyal Bilgiler ders kitaplarını inceleyerek Anadolu coğrafyasının büyük çoğunluğunu meydana getiren Türk kimliğinin ön plana çıkarılıp Türklüğün bir yüceltme işlemine tabii tutulduğu sonucuna ulaşmıştır. Smith (2017) sonucuna göre ise milli kimliğin oluşabilmesi ve varlığını sürdürebilmesi için temel koşullardan biri “*Tarihî bir toprak/ülke ya da yurt*” olarak açıklamıştır. Bu toprakların, vatandaşlar tarafından bütün coğrafi özellikleriyle kavranması ve dünya üzerinde eşi benzeri olmadığına farkına varılması milli kimlik inşasında oldukça önemli bir yere sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca Ozan (2020) çalışmasında Meşrutiyetten Cumhuriyete Vatandaşlık Öğretim programlarında, milli bir kimlik inşa edilmek istendiği vatanın vatandaşlar tarafından korunması, Cumhuriyet yönetiminin kurumlarının bilinmesi ve sorumlulukların yerine getirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Vatan sevgisinin ülkenin birlik ve devamlılığı için önemli olduğu ifade edilmiştir.

Araştırmada ulaşılan bir diğer sonuç milli ekonomiye dair ifadelerdir. Bu ifadeler öğretim programlarında geniş yer tutmaktadır. Milli ekonomi ile ilgili olarak Türkiye'nin beşeri ve ekonomik faaliyetlerini tanıyarak milli gelir kaynaklarımızın öneminden bahsedilmektedir. Ayrıca yurdumuzun kaynaklarından hareketle nitelikli eleman yetiştirmenin önemine ilişkin ifadeler de tespit edilmiştir. Çiftçi (2007) çalışmasında milli kimliğin oluşum sürecini devletin varlığını sürdürebilmesi ve sonsuza dek yaşaması, çağın gereklerine ayak uyduracak modern bir devlet sistemi ile mümkün olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda, Karakoç ve Yıldırım (2021) modern devlet oluşumunu başta ekonomi, siyaset, eğitim, kültür, sanat ve tarım olmak üzere; diğer devletlerle rekabete girebilecek kalkınmışlıkta, çağa ayak uydurabilecek donanımda ve kendine yetebilecek kabiliyette bir devlet kurgusundan bahsederek uluslararası arenada güçlü ve bağımsız bir ekonomiyi vurgulamıştır. Kalambekova (2003) çalışmasında ulusal ekonominin mimari olan Atatürk'ün şu sözleriyle bu durumu desteklemiştir: *ekonomik hayat denince, tarım, ticaret, sanayi ve bayındırlık işlerinin bir bütün halinde yürütülmesi aklımıza gelmelidir. Asıl önemli olan ise ekonomik kalkınmanın sağlayacağı ve koruyacağı ulusal bağımsızlıktır; çünkü ekonomi, bağımsızlığın temelini oluşturur.*

Araştırmada ulaşılan bir diğer sonuç ise *milli değerlere* ilişkin ifadelerdir. Bu ifadeler Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda milli sembollerimiz ve onlara duyulan sevgiye ilişkin ifadelerin yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda Türk milletinin özelliklerinden bahsedilmesi ve milli günlere yer verilmesi, milli değerlerin milli kimlik oluşumu açısından önemli olduğu görülmüştür. Turan (2009) çalışmasında, millet inşa edenler; kitlelere heyecan vermek, millî duyguları uyandırmak ve milleti yüce bir amaç etrafında toplamak yani millete milli bir kimlik kazandırmak için milli sembolleri ders kitapları ve programlar içerisinde kullandığı sonucuna ulaşmıştır. Milli sembollerin (bayrak, milli marş, milli bayramlar, milli anıtlar, hanlar, köprüler vb.) bir vatana, ortak dile, ortak ideallere, geleneklere ve değerlere bağlanma duygusu olan milliyetçilik ile paralel gösterdiği bilinmektedir. Keskin (2013) çalışmasında Cumhuriyetin ilanından günümüze Sosyal Bilgiler dersinin çocuklara milli bilinç ve değerleri aşılama bir araç olduğu ve bunu yaparken de dönemlerinin ideolojilerinden hareketle milli kimlik oluşturmada katkı sağlayacağı sonucuna ulaşmıştır.

Çelikkaya ve Öztürk Demirbaş'ın (2013) çalışmasında öğretmen adaylarına “*Vatanseverlik nedir? Bu değer niçin öğretilmelidir?*” sorusu sorulmuştur. Öğretmen adayları vatanseverliğin koruma ve fedakârlık olduğunu; gerekçesini ise bilinçli olma, birlik ve bütünlük olarak açıklamışlardır. Durgun (2014) ise her ulusun, kurucu ataları; ulusun çağlara yayılan sürekliliğini sağlayan bir tarihi, milli değerleri şahsında somutlaştıran kahramanları; bir dili, kültürel ve tarihî abideleri, anı mekânları, tipik bir manzarası, bir folklor ve de giysi, damak zevki, sembolik hayvanlar gibi bazı temel ortak unsurları varlığını vurgulamıştır. Alabaş (2018) çalışmasında, Cumhuriyet'in ilk yıllarında vatana bağlılık ve milli değerlerin bilincinde olan bir vatandaş yetiştirmenin önemli görüldüğü vurgulanmıştır.

Araştırmada ulaşılan bir diğer sonuç ise *milli kültür* kategorisine aittir. Milli kültür kategorisi içerisinde Türk kültürünü etkileyen maddi ve manevi öğelere ilişkin ifadelerinin yer aldığı görülmektedir. Milli kültürün yer aldığı öğretim programı ise sadece 2005 sosyal bilgiler öğretim programı olduğu tespit edilmiştir. Geriye kalan programlar içerisinde milli kültür kategorisine ilişkin ifadeler rastlanılmamaktadır. Özen (2014) çalışmasında Milli değerler bir milletin içinde yüzyıllar boyunca gelişerek kültürünün temellerini oluşturan, yaşanan toplum içerisinde doğruluğu kabul edilmiş, toplumun faydasına olan, ekonomik, dini, sosyal, ırki, ilmi, siyasi, tarihi ve kültüre bağlı olan kural ve inançların tümüdür. Bu bakımdan Türk kültürünün evrenselleşmiş bir dili olan ve karakteri, milli değerlerimizin ve

milli kültürümüzün devamlılığı, gelecek nesillere aktarımı ve toplum içerisinde yaşatılması için ilköğretim ders programlarında Türk milletinin benliğini ve karakterini bulduğu bu değerlere de mutlaka yer verilmelidir. Türk'ün kendi kimliğini, özde ne olduğunu ve ne olması gerektiğini çözümlene açısından milli değerlere göre şekil alan karakterimiz sarsılmaz bir yapıya sahip olacaktır. Bireyin düzenli ve mutlu bir yaşam sürebilmesi ve toplum içinde bir yer kazanabilmesi, sağlıklı bir karakter gelişimi ile olanaklıdır. Kişiliği oluşturan faktörler temeli olarak ise milli ve manevi değerler ortaya çıkarmaktadır sonucuna ulaşmıştır.

Mumyalmaz (2008) ise çalışmasında devletin temel kaygısının, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasî sınırları içerisinde kültürce birbirine benzeyen, Türkçe konuşan, sadakatli bireyler yaratılmasının milli kimlik oluşum sürecini destekleyeceğini vurgulamıştır. Kayaalp (2015) çalışmasında, devletlerin resmî ideolojinin, türdeş bir toplum meydana getirmek, ulusal bir hafıza oluşturmak için Türklük temelinde bir ulus inşa etmek istemiş olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Cumhuriyet'in siyasal iktidarının farklı kimlikleri farklılıklarıyla bir arada yaşatmak yerine, Türk kimliği etrafında tek ulus olarak inşa etmeyi tercih ettiğini tespit etmiştir.

Ayrıca milli kimlik temasına ilişkin ifadelerde Atatürkçülük konularına değinildiği de tespit edilmiştir. Bu ifadelerin yer aldığı programlar 1973 SBÖP, 1985 Milli Tarih, 1998 SBÖP, 2005 SBÖP ve 2015 SBÖP şeklinde sıralamak mümkündür. Ancak 1968 SBÖP, 1985 Milli coğrafya ve vatandaşlık, 2010 VP, 2015 VP, 2018 SBÖP ve VP içerisinde Atatürkçülüğe dair herhangi bir ifadeye rastlanılmamıştır. Milli kimlik oluşumunda Atatürkçülük düşüncesi ve fikri vazgeçilmez bir ideoloji veya model olarak SBÖ programlarında yer almıştır. Ancak bu durum en son hazırlanan 2018 SBÖP için geçerli değildir. Çünkü zaman içerisinde Atatürkçülük konuları azalma göstererek yeni programlarda izine rastlamak oldukça güç hale gelmiştir. Keskin (2004) çalışmasında eğitim programları ve Sosyal Bilgiler dersi sayesinde Atatürkçü dünya görüşünün bireylere kazandırılması gerektiğine dair ifadeler yer vermiştir. Çünkü Atatürkçü dünya görüşü milli karakterlidir ve Türkiye Cumhuriyeti devletinin fikir olarak ortaya çıkması ve kuruluşu milliyetçilik düşüncesine dayanmakta olduğunu ifade ederek milli kimlik oluşumu için Atatürkçülük düşüncesinin önemini vurgulamıştır.

Kaplan (2013) çalışmasında, Mustafa Kemal'e göre, eğitimin amacı; yeni kuşakları Türk milletine ve devletine sadık olarak yetiştirmek ve onları Türk milleti ve devletine düşman olanlarla mücadeleye hazır hâle getirmek olduğunu vurgulamıştır. Öğretim

programları, öğrencilerin geleceğin vatandaşları olarak milli bir kimlik inşa edip vatanın savunması ve devletin vermiş olduğu diğer görevleri seve seve yapması gerektiğini vurguladığı görülmüştür. Ayrıca Durgun (2014) çalışmasında, Türk ulusal kimliğinin Kemalist inşasında cumhuriyetçi tanımın hâkim yönünü “vatandaşlık yoluyla Türkiye Cumhuriyeti’ne bağlı olan ve Türk dilini, kültürünü ve milli idealini benimseyen herkes Türk’tür” şeklindeki büyük ölçüde siyasi tanıma dayanan Türklük anlayışını oluşturmuştur. Yazıcı (2015) çalışmasında 2005 yılında meydana gelen kademeli olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programları’nda yaşanan dönüşüm Atatürkçülük konularının da öğretiminde değişikliklere sebep olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu değişiklikler sadece bilgi boyutunu içermemektedir. Aynı zamanda beceri ve değer boyutlarının da Sosyal Bilgilerde Atatürkçülük konularının öğretiminde dikkate alınarak yapılandırılmasına yol açmıştır.

Ozan (2020) çalışmasında Meşrutiyetten Cumhuriyete Vatandaşlık Öğretim Programları’nda, milli bir kimlik inşasını Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda gerçekleştirmeye çalışıldığı tespit edilmiştir. Öğretim programında Atatürk devrimlerine sıkı sıkıya bağlı milleti ve vatanı için her fedakârlığı yapacak, çalışkan, çağdaş ve mükemmel bir yurttaşın yetiştirilmesi milli kimlik inşasının hedefi olduğu görülmüştür. Buradan hareketle geçmişten günümüze inşa edilen milli kimlikler Atatürkçü düşünce sistemi etrafında şekillendiği ancak bu durumun geçmişte var olan öğretim programlarda daha baskın olduğu görülmüştür. Milli kimliğin oluşumu günümüzde Türk tarih ve vatan coğrafyası temelinde oluşurken Atatürkçü düşünce sistemine geçmişe nazaran daha az yer verildiği tespit edilmiştir.

Genel olarak; milli kimlik temasına ilişkin ifadelerin öğretim programlarında yoğun olarak yer aldığı ve bu ifadelerin ağırlıklı olarak *milli tarih ve vatan coğrafyasına* ait olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, Sosyal Bilgiler Öğretim Programları’nın milli tarih ve vatan bilgisi/ yurt sevgisi içeriğine yer vererek milli kimlik inşasında önemli bir araçsal rolü üstlendiğini göstermektedir. Ayrıca Aytaç (2011) çalışmasında; 2005 ilköğretim Sosyal Bilgiler dersinde ulusal amaçlara vurgunun zayıfladığını ve ulusal amaçlara ilişkin içeriğin yeterli olmadığını belirtmektedir. Ancak buna karşılık bu programda bireysel ifadelerin de arttığını ifade etmektedir. Araştırmada 2005 programında milli vurguların azaldığının tespit edilmesi programdaki demokratikleşme anlayışı ile ilişkilendirilmiştir. Vatan coğrafyası kategorisinde ise milli kimlik inşası sürecinde vatan bilincinin geliştirilmesi gerektiği görüşü ağırlık kazanmaktadır. Ayrıca 1968’den günümüze Sosyal Bilgiler Öğretim Programları içerisinde Atatürkçülüğe ilişkin bulguların 1968, 1998 ve 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları’nda ağırlıklı olduğu 2005

programından sonraki programlarda ise azalma gösterdiği tespit edilmiştir.

5.1.2. Toplumsal Kimlik Temasını İlişkin Sonuç ve Tartışma

Araştırma sonucuna göre SBÖ programlarında yer alan bir diğer kimlik toplumsal kimliktir. Toplumsal kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler *görev ve sorumluluk*, *toplumsal değer*, *toplumsal yaşam*, *aile* kategorileridir. Öğretim Programlarında yoğun olarak *görev ve sorumluluklara* ilişkin ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Bu görev ve sorumluluklar farklılık gösterebilmektedir. Örneğin bireyin kendisine, çevresine, ailesine ve devletine karşı ödevlerin yoğun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak en fazla devlete karşı görev ve sorumluluklara ilişkin ifadeler yer almıştır. Demirkaya Güler (2015) çalışmasında, Cumhuriyet rejiminin kurgulamak istediği birey ve toplumun özelliklerinden bir diğeri ise görev ve sorumluluklarının bilincinde olan bir toplumdur. Böyle bir toplumda herkes kendi görevini en iyi şekilde yapar ve Cumhuriyet'in kendine verdiği hak ve özgürlüklerden yararlanır sonucuna ulaşmıştır. Aynı zamanda iktidarın sorumluluklarının farkında olan bireylerden oluşan bir toplum kurgulamak çabasında olduğunu da vurgulamıştır. Bu durumda sağlanması için Üstel (2016) eserinde bahsettiği gibi bireysel çıkarlardan vazgeçip toplum çıkarları için görev ve sorumluluklarının bilincinde olan, yardımseverlik ve dayanışma ruhu içerisinde hareket eden bireylerin yetişmesi gerektiği vurgusu yapılmıştır. Ozan (2020) çalışmasında ise, bireylerin toplumun bir parçası olması ve ailesine, milletine ve devletine karşı sorumlulukları doğrultusunda toplumsal bütünleşmeyi gerçekleştirmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Araştırma sonucunda ulaşılan bir diğer sonuç, toplumsal kimlik teması içerisinde *değerlere* ilişkin çok sayıda ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Bu değerler ağırlıklı olarak saygı, duyarlılık, yardımseverlik, dürüstlük ve bilimsellik değerleridir. Bu değerlere ilişkin “2005 Öğretim Programı öncesinde” dolaylı ifadeler yer alırken, 2005 Sosyal Bilgiler öğretim programı ile birlikte doğrudan değerlerin ifade edildiği ve değer öğretiminin hedeflendiği, 2018 Öğretim programında ise değer sayısında artış olduğu görülmektedir. Göz (2014) çalışmasında toplumları ayakta tutan ve onların devamlılığını sağlayan en önemli unsurlardan biri değerlerdir ifadelerini kullanmıştır. Avcı ve İbret (2018) çalışmasında değerler bireylerin içinde yaşadıkları toplumla bütünleşmesini, sosyalleşmeyi ve kültürel anlamda aidiyet duymayı sağladığını vurgulamaktadır. Ayrıca toplumsal değerler, toplumsal devamlılık ve bütünlük için önem taşıırken toplumsal kimliğin bu değerler ile oluştuğu ve toplumlararası bütünlüşmeyi sağladığına dair ifadelere yer

verilmektedir.

Toplumsal kimlik kategorisi içerisinde *toplumsal yaşama* yönelik içeriklerinde yer aldığı tespit edilmiştir. Toplumsal yaşam ile ilgili olarak; bir arada yaşama zorunluluğuna, birlikte yaşama durumunun bireye olan etkisine ve toplum içerisinde dikkat edilmesi gereken hususlara değinildiği görülmektedir. Ayrıca toplum içerisinde işbirliği, işbirliğin önemine ilişkin ifadeler yer almaktadır. Bu ifadelerin yer aldığı programlar 1968 SBÖP, 1973 SBÖP ve 2018 SBÖP içerisinde yer aldığı tespit edilmiştir. Toplumsal yaşam ile ilgili ekonomik hayata ilişkin ifadelerin de yer aldığı görülmüştür. Ekonomik hayat ile ilgili olarak bireyin yakın çevresinde meydana gelen ekonomik faaliyetler ve bunların bireyin toplumsal yaşamı üzerine etkisine değinilmektedir. Bu ifadelerin yer aldığı programlar 2005 SBÖP, 2015 SBÖP ve 2018 SBÖP içerisinde yer aldığı tespit edilmiştir. Buradan hareketle ekonomik hayatın toplum üzerindeki etkisini göz önünde bulundurarak 2005 ve sonrasında meydana gelen atılımların, yenilenmiş Sosyal Bilgiler programlarının da bu yönde değişim ve gelişim gösterdiği görülmektedir.

Kayaalp (2015) çalışmasında, toplumu meydana getiren bireylerin birbirine bağlılığı ve toplumsal yararın öncelik hâline getirildiği zaman toplumsal bütünleşmenin sağlanacağı ve bu takdirde toplumsal yaşamın kolay hale geleceği vurgusu yapılmıştır. Üstel (2016) eserinde toplulukçu yurttaşlık anlayışı doğrultusunda yurttaşlar arasındaki sosyal bağların iyi yaşam anlayışına ve ortak yararı paylaşmaya dayandığını ifade etmiştir. Altındağ (2013) ise çalışmasında bireyin yaşadığı ortamlarla olan iş birliğinin birlik ve beraberlik oluşumu için toplumsal yaşam açısından önemine vurgu yapılmaktadır. Ozan (2020) çalışmasında siyasal iktidar toplumsal kimliğin inşasında ahlakın önemini belirterek toplumsal yaşamın gereği olan iş bölümü ile bireylerin üzerine düşen görevleri yapmasını ve ekonomik hayatın toplumsal faydayı sağlamaya çalıştığı sonucuna ulaşmıştır. Bu bağlamda araştırmada Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nın toplumsal kimliğin oluşumunda toplumu bir arada tutmak, toplumsal uyum ve bütünlüğü sağlamak açısından da önemlidir.

Öğretim programlarında, toplumsal kimlik teması içerisinde *aile* önemli bir yer tutmaktadır. Aile ile ilgili olarak aile kavramının içeriğine, ailenin önemine, aile içerisinde birlik ve görev dağılımına ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Karpat (2006) çalışmasında, toplumsal kimlik kazanmada ailenin toplumun temeli olduğu kadar kültürü koruyan ve kuşatan kuşağa aktaran en önemli kurum olduğunu ifade etmiştir. Öğretim programında da

ailenin toplumun inşasında önemli olduğu tespit edilmiştir. Üstel (2016) çalışmasında toplumsal kimliğin inşasının aile temel alınarak gerçekleşeceği ve buna bağlı olarak bireylerin karşılıklı sevgi, saygı ve yardımlaşma duygularıyla uyum içerisinde hareketler sergilemesi gerektiği vurgulanmıştır.

Genel olarak, toplumsal kimlik oluşumunda gözetilen durumun toplumun en küçük yapı taşı aileden başlayarak; birlik ve beraberlik içerisinde yaşamının vurgusuyla görev ve sorumluluklarımızın bilincinde olan bireylerin varlığıdır. Bu durumun Sosyal Bilgiler Öğretim Programları içerisinde doğrudan yer aldığı; 2005 ve sonrası dönemde toplumsal birliktelik vurgusunun artış gösterdiği tespit edilmiştir.

5.1.3. Politik Kimlik Temasını İlişkin Sonuç ve Tartışma

Araştırma sonucuna göre kimlik türleri içerisinde SBÖ programlarında yer alan bir diğer kimlik politik kimliktir. Politik kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler *demokrasi, anayasa, yönetim ve rejim* kategorileridir. Bu kategoriler arasında ise en çok *demokrasi* kategorisine ilişkin ifadeler yer aldığı tespit edilmiştir. Demokrasi kategorisinde demokratik ilkeler, demokratik değerler, demokratik kurumlar, demokratik yönetimler ve demokratik kavramlara ilişkin ifadelerin yer aldığı görülmüştür. Bu ifadelerin yer aldığı programlar 1968 SBÖP, 1973 SBÖP, 1985 Milli Vatandaşlık, 1998 SBÖP, 2005 SBÖP, 2010 VP, 2015 SBÖP ve VP, 2018 SBÖP ve Vatandaşlık Programlarıdır.

Koçoğlu (2012) çalışmasında demokrasi kavramının içeriği, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de sürekli olarak değişmekte ve kapsamı genişlemektedir. Bu nedenle günümüz dünyasında başarılı olabilecek olan bireyleri yetiştirme düşüncesi ancak demokrasiye sarılarak kendisini yetiştirmiş, diğer insanların haklarına saygıyı yitirmeyen bireylerden geçtiğini ve bunu yaparken de eğitim programlarının gelişiminin bu yönde olması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca Şimşek (2011) çalışmasında Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nın demokratik değerlerin kazandırılmasında etkisinin büyük olduğu ifade etmektedir. Gömleksiz, Kan ve Öner (2012) çalışmasında Vatandaşların gerek dünya görüşlerini gerekse birlikte yaşayışlarını çok boyutlu etkileyebileceği düşünülen demokrasinin bireyler tarafından içselleştirilmesi ve düşünce biçiminden öte yaşayış biçimi haline gelmesi gerektiğini vurgulayarak politik kimliğin temelini oluşturan düşüncenin demokrasiyi içselleştirmekten geçtiğini vurgulamaktadır.

Araştırma sonucuna göre politik kimlik teması içerisinde yer alan bir diğer kategori *anayasa* kategorisidir. Anayasa kategorisi içerisinde anayasaya dair birçok kavramdan hareketle Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasalarının neler olduğu ve özelliklerinden bahsedilmiştir. Aynı zamanda bu kategori içerisinde kural kavramından, kuralların yaptırımlarından ve kural çeşitlerinden bahsedildiği de görülmüştür. Bu ifadelerin yer aldığı programlar 1968 SBÖP, 1973 SBÖP, 1985 Milli Vatandaşlık, 1998 SBÖP, 2015 SBÖP ve VP, 2018 VP içerisinde yer alırken 1985 Milli Tarih ve Coğrafya, 2005 SBÖP, 2010 VP, 2018 SBÖ programları içerisinde yer almadığı sonucuna ulaşılmıştır. Gökdemir (2013) 1924'ten 2005'e kadar yapılan Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda hukuk ile ilgili konuların ve kavramların yer aldığını tespit etmiştir. Bu durum politik kimlik oluşumunun anayasal düzene uyum sağlamak ve kurallara uymanın vatandaşlık görevi olduğunun bilincinde bireylerin yetişmesi açısından Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nın düzenlendiğini göstermektedir. Bu durumu Karasu ve Avcı (2018) çalışmasında hukuk kurallarına uyum sağlamak ve vatandaşlık bilinci oluşturmak Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nın amaçları arasında politik kimlik oluşumunu destekler nitelikte olduğunu ifadesiyle desteklemektedir.

Araştırma sonucuna göre politik kimlik teması içerisinde yer alan bir diğer kategori *yönetim* kategorisidir. *Yönetim* kategorisi içerisinde yer alan ifadeler idari ve yerel yönetimler kapsamında bu yönetimlerin neler oldukları ve özellikleri etrafında şekillendiği tespit edilmiştir. Bu ifadelerin yer aldığı programlar 1968 SBÖP, 1973 SBÖP, 1985 Milli Vatandaşlık, 1998 SBÖP, 2005 SBÖP, 2015 SBÖP, 2018 SBÖ programlarıdır. Keskin (2002) çalışmasında Sosyal Bilgiler dersinin devletin resmi ideolojisinin çocuklara kazandırılmasında büyük etkiye sahip olduğunu belirterek bu amacı desteklemektedir. Thompson (2004) kimliğin oluşumuna devletlerin eğitim sistemleri aracılığıyla hizmet ettiğine dikkat çekmektedir. Bu sebeple bireylerin devletin kurum ve kuruluşlarına ilişkin düşüncelerini resmi ideolojisi doğrultusunda öğretim programlarına aktardığı tespit edilmiştir. Ayrıca Karasu ve Avcı (2018) devlet kurumunun bir toplumsal gruba aidiyet ve topluca yaşamaktan doğduğu, kolektif düşünceler ve kimlik oluşumunda rol oynadığı sonucuna ulaşılabilir. Bu anlamda bu çalışmada yer alan programlar içerisinde devlet bilinci oluştururken devletin organlarını bilen ve ona göre şekillenen bir politik kimlik oluşumuna zemin hazırlandığı tespit edilmiştir.

Araştırma sonucuna göre politik kimlik teması içerisinde yer alan bir diğer kategori *rejim* kategorisidir. Bu kategori içerisinde devlet ve yönetim şekillerinden hareketle cumhuriyet idaresine vurgu yapıldığı tespit edilmiştir. Bu ifadelerin yer aldığı programlar 1968 SBÖP, 1973 SBÖP, 1985 Milli Vatandaşlık, 2005 SBÖP, 2018 VP içerisinde yer alırken 1985 Milli Tarih ve Coğrafya, 1998 SBÖP, 2010 VP, 2015 SBÖP ve VP, 2018 SBÖ programları içerisinde yer almadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumdan hareketle politik kimlik oluşumunda cumhuriyet idaresinin vurgusu daha çok 2005 ve öncesinde yer alan Sosyal Bilgiler Öğretim Programları içerisinde yer aldığı tespit edilmiştir. Ozan (2020) çalışmasında Meşrutiyetten Cumhuriyete Vatandaşlık Öğretim Programlarında, geleceğin vatandaşları olarak görülen öğrencilerin politik kimlik inşasında siyasal iktidarın ve rejim ideolojisinin kendisi için kurguladığı kimliği benimsemesi amaçlanmıştır.

Genel olarak; politik kimlik temasına Sosyal Bilgiler Öğretim Programları içerisinde demokrasi alt kategorisi vurgusuyla yer aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca politik kimlik temasına ve alt kategorilerine ilişkin herhangi bir ifadeye rastlanamayan programlar ise 1985 Milli tarih ve coğrafya programlarıdır. 2018 Sosyal Bilgiler öğretim programıyla birlikte ortaya çıkan politik okuryazarlık becerisi de politik kimlik oluşumunu destekler niteliktedir. Ancak bu becerinin varlığına rağmen politik kimlik inşasında sadece bilgi temelli ifadelerin yer aldığı tespit edilmiştir. Görmez (2018) çalışmasında, Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda politik okuryazarlık becerisinin temelini oluşturan anayasa, yasa, insan hakları, özgürlük, bağımsızlık, sosyal katılım, farklılıklara saygı, katılım hakkı, düşünce özgürlüğü, iletişim özgürlüğü, vatandaşın görev ve sorumlulukları, vergi verme, bilinçli tüketici, çocuk hakkı, demokrasi, demokratik olan ve olmayan yönetim biçimleri vb. birçok konu ve kavrama yer verildiğini vurgulamıştır. Ayrıca politik okuryazarlık becerisinin kazanılmasında bu bilgiler kadar, bu bilgilerin uygulanmaya konmasına elverişli ortamların varlığı da oldukça önemlidir. Bireylerin siyasete katılımını arttırmak için politik eğitim alması şarttır. Politik eğitimde amaç temel politik bilgilerin öğrencilere verilmesi olmadığını vurgulamıştır.

5.1.4. Bireysel Kimlik Temasını İlişkin Sonuç ve Tartışma

İncelen Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda bireysel kimlik teması içerisinde, *bireysel hak ve hürriyetler, bireysel ihtiyaçlar, bireysel farklılıklar ve bireysel beceriler* kategorileri yer almıştır. Bu kategoriler içerisinde en fazla *bireysel hak ve hürriyetlere* ilişkin ifadelerin yer aldığı görülmüştür. Bireysel hak ve hürriyetler kategorisi içerisindeki

ifadeler temel hak ve özgürlükler etrafında şekillendiği tespit edilmiştir. Bu ifadeler 1973 SBÖP, 1985 Milli Vatandaşlık, 1998 SBÖP, 2005 SBÖP, 2010 VP, 2015 SBÖP ve VP, 2018 SBÖP ve Vatandaşlık programı içerisinde yer almaktadır. Buradan hareketle bireysel hak ve hürriyetlerin Sosyal Bilgiler programları içerisinde doğrudan yer aldığı ve zaman içerisinde öneminin arttığı tespit edilmiştir. Civan (2007) çalışmasında geçmişten günümüze bireysel hak ve özgürlüklerin değişimine bakıldığında cumhuriyet öncesinde ekonomik, siyasal ve sosyal yükümlülüklerin söz konusu olduğunu bireysellikten bahsedilmediğini vurgulamıştır. Bu durum günümüzde bireyselliğin gelişimiyle değişime uğrayarak artık hak ve özgürlüklerinden haberdar olan ve bunları kullanmasını bilen bireylerin yetişmesine önem verildiği tespit edilmiştir.

Ayrıca Ozan (2020) çalışmasında vatandaşların hakları ve özgürlükleri belirtilirken onlara daha çok sorumluluk yüklendiği, yerine getirmesi gereken görevlerin olduğunu vurgulamıştır. Bu sebeple Cumhuriyet'in ilanı öncesinde uygulanan öğretim programlarında hakların vatandaşlara verilmesinin bir halk talebi olarak halk tarafından alınmadığı aksine siyasal iktidar tarafından verildiği görülmüştür. Günümüze kadar geçen süreç içerisinde bireysellik vurgusunun arttığı ve bireyin hak ve özgürlüklerine doğuştan sahip olduğu görüşü hâkim olmaktadır. Bu durumun yansımaları bireysellik vurgusuyla 2005 ve sonrası Sosyal Bilgiler Öğretim Programları içerisinde bireysel bir kimliğin inşasında önem arz eden durumun bireylerin hak ve hürriyetlerinin bilincinde olan bireylerin varlığıdır.

Bireysel kimlik teması içerisinde *bireysel ihtiyaçlara* ilişkin ifadelerin yer aldığı tespit edilmiştir. Bu ifadelerin daha çok barınma, beslenme gibi bireyin temel ihtiyaçlarına yönelik olduğu tespit edilmiştir. Üstel (2016) çalışmasında çocukların, öğretim programı kazanımları doğrultusunda inşa etmesi gereken bireysel kimliğin; ahlaki, bedensel, akıl ve ruh olarak sağlıklı vatandaşlar olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu durum için gereken ise bireyin bireysel ihtiyaçlarının karşılanması ve nasıl karşılanması gerektiğinin farkında olması gerektiğidir.

Bireysel kimlik teması içerisinde yer alan bir diğer kategori *bireysel beceriler* kategorisidir. Bireysel beceriler ile ilgili ifadelerin iletişim ve girişimcilik becerileri etrafında şekillendiği görülmektedir. Bireysel becerilere ilişkin olarak özellikle 2005 ve sonrası öğretim programlarında doğrudan ifadelerin yer aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca Sosyal Bilgiler Öğretim Programları içerisinde en fazla beceriye sahip olan 2018 Sosyal

Bilgiler öğretim programdır. Bu program oluşturulurken beceri sayıları artırılarak nitelikli bireylerin yetiştirilmesi ve kimlik oluşumunu bu yönde şekillendirilmesi hedeflenmiştir. Çelik ve Kamış (2019) çalışmasında Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında, öğrenme alanlarında araştırma becerisinin en fazla yer aldığını ifade ederken yaratıcılık becerisinin hiç yer almadığı ve yaratıcılığın yenilikçilik olarak değiştiğini tespit etmiştir. Buradan hareketle Sosyal Bilgiler Öğretim Programları içerisinde becerilerin sayısında artış olduğu ve bu becerilerin dağılımlarının ve ya konulara hizmet etme şekillerinin farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu çalışmada ise bireysel kimlik oluşumunu desteklemek adına bireysel beceriler kategorisi altında iletişim ve girişimcilik becerilerinin ağırlıklı olarak verildiği görülmüştür.

Araştırma sonucuna göre bireysel kimlik temasında yer alan bir diğer kategori *bireysel farklılıklar* kategorisidir. Bu kategori içerisinde yer alan ifadeler bireyin diğer canlılarla olan ortak ve farklı yönlerinden yola çıkarak kendine has özelliklerini keşfetmeye dair ifadeler olduğu tespit edilmiştir. Bu ifadelerin yer aldığı programlar sadece 2010 VP ve 2018 SBÖ programıdır. Buradan hareketle bireysellik vurgusu son dönemlerde ortaya çıkan ve programlara konu olmaya başlayan bir konudur. Bireysel kimlik oluşumu da bu yönde gelişme göstermiştir. Pamuk (2017) çalışmasında birey bir taraftan kendi olmaya çalışırken bir taraftan toplumun istediği ‘ben’ olmak durumundadır ifadesiyle bireyin bireysel farklılıklarını keşfederken toplumun isteklerini de göz önünde bulundurması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca Ozan (2020) çalışmasında bireyin, bir vatandaş olarak kendi iradesi ile farklılıklarının farkında olması gerektiğinin öğretim programlarındaki bireysel kimlik inşasının amacı olduğunu ifade etmektedir.

Genel olarak; geçmişte yer alan Sosyal Bilgiler Öğretim Programları’nda bireysellikle ilgili ifadelere fazla değinilmediği tespit edilmiştir. Ayrıca bireysel kimlik temasına ve alt kategorilerine ilişkin herhangi bir ifadeye rastlanamayan programların 1968 SBÖP ile 1985 Milli Tarih ve Coğrafya programları olduğu görülmüştür. Bireysel kimliğe ait kategorilerin tamamını içeren program ise sadece 2018 SBÖ programıdır. Bu durum gösteriyor ki geçmişten günümüze ifade edilen Sosyal Bilgiler Öğretim Programları arasında yeni yapılan program için bireyselliğin ve bireysel becerilerin öneminin büyük olduğu ve bu durumun *bireysel hak ve hürriyetler* kategorisi etrafında şekillendiği görülmektedir. Devlet politikaları ve çağın getirmiş olduğu birtakım beceriler; bireyin bireysel anlamda donanımlı bir kimliğe sahip olması gerektiğine dair vurguların yer aldığı tespit edilmiştir.

5.1.5. Küresel Kimlik Temasına İlişkin Sonuç ve Tartışma

Bahsedilen kimlik türleri içerisinde SBÖ programlarında yer alan bir diğer kimlik küresel kimliktir. Küresel kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler *uluslararası ilişkiler, dünya coğrafyası, Türk dünyası ve Avrupa tarihi* kategorileridir. Bahsedilen kategoriler arasında en çok ifade edilen ise uluslararası ilişkiler kategorisidir. *Uluslararası ilişkiler* kategorisi içerisinde yer alan ifadeler ülkemizin diğer ülkelerle olan politik, kültürel ve ekonomik ilişkileri etrafında şekillendiği tespit edilmiştir. Bu ifadelerin yer aldığı programlar 1968 SBÖP, 1973 SBÖP, 1998 SBÖP, 2005 SBÖP, 2015 SBÖP ve 2018 SBÖP içerisinde yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bütün programlar içerisinde küresel kimliğe dair ifadeler yer alsa da esas olarak 2005 programının revize edilmesinden itibaren küresel kimlik SBÖP yerini alarak şu şekilde ifade edilmiştir:

Tüm dünyada bireysel, toplumsal ve ekonomik alanda yaşanmakta olan değişimi ve gelişimi; ülkemizde de demografik yapıda, ailenin niteliğinde, yaşam biçimlerinde, üretim ve tüketim kalıplarında, bilimsellik anlayışında, toplumsal cinsiyet alanında, bilgi teknolojisinde, iş ilişkileri ve iş gücünün niteliğinde, yerleşme ve küreselleşme süreçlerinde görmek mümkündür. Tüm bu değişim ve gelişimleri, eğitim sistemimize ve programlarımıza yansıtma bir zorunluluk haline gelmiştir. Hazırlanmış olan program, dünyada yaşanan tüm bu değişimler ve gelişmelerle birlikte, Avrupa Birliği normlarını ve eğitim anlayışını, mevcut programların değerlendirmelerine ilişkin sonuçları ve ihtiyaç analizlerini dikkate almaktadır (MEB, 2005).

Dolayısıyla programın genel amaçlarının içerisinde küresel kimlik kazanımlarına ilişkin izler bulmak mümkündür. Aytaç (2011) yaptığı çalışmada, 2005 Sosyal Bilgiler öğretim programında öne çıkan “*Küresel Bağlantılar*” yaklaşımı ile eğitim programlarını Avrupa Birliğine uyumlu hale getirme çabası içine girildiğini belirtmiştir. Öcal ve Yakar (2015) çalışmasında ise 2005 Sosyal Bilgiler dersinin amaçlarında coğrafi farkındalığa, küresel ekonomik ilişkilere ve sosyal-kültürel etkileşime kısacası uluslararası ilişkilere önem verildiği tespit edilmiştir. Çakmak ve Bulut (2019) çalışmasında 21. yy getirdiği gerçeklerle, bireyin küresel dünyada etkin olması, dünyayı anlamlandırması, aktif ve küresel bir vatandaş olarak uluslararası bir kimlik kazandırabilecek bilgi, beceri, tutum ve davranışları edinmesi kısacası küresel okuryazar olabilmesi hedeflendiğini ifade etmektedir. Böylelikle küreselleşmenin etkisiyle hem ulusal düzeyde vatandaş hem de dünya vatandaşı yetiştirme konusunda Sosyal Bilgiler eğitiminin önemi artar hale gelmiştir.

Araştırma sonucuna göre küresel kimlik teması içerisinde yer alan bir diğer kategori *dünya coğrafyası* kategorisidir. *Dünya coğrafyası* kategorisi içerisinde dünya üzerinde yer alan kıtalar ve okyanuslar etrafında şekillenerek küresel sorunlara ve bu sorunların insan üzerindeki etkisine ilişkin ifadelerin yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu ifadeler 1973 SBÖP, 1985 milli coğrafya, 1998 SBÖP, 2005 SBÖP, 2015 SBÖP ve 2018 SBÖP içerisinde yer almaktadır. Sosyal Bilgiler Öğretim Programları temelinde gerçekleşen küresel eğitimin amaçları; açık görüşlü olmak, çoklu bakış açısını kullanmak, ayrımcılığı ve ırkçılığı ortadan kaldırmak, çeşitliliği, farklı kültürleri ve evrensel değerleri kabul etmenin yanı sıra ötekileştirilmiş öğrencilere karşı empati geliştirmek ve onların farklı kültürel değerlerini anlamayı hedef almaktadır. İbret ve Avcı (2018) çalışmasında bireylerde küresel kimlik, çeşitli küresel bakış açısı ve uluslararası anlayış kazanması açısından oldukça önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu anlayışların kazanılması durumunda bireyde yakın ve uzak çevrelere yönelik ilgisini canlı tutma, insanın dünya üzerindeki etkisine ilişkin bilinçlenme, yerel ve daha geniş düzeydeki eylemler yoluyla gezegenin sürdürülebilirliği için sorumluluk alma, kültürlerarası ilişkileri takdir etme ve insanlara saygı duyma gibi değerlerin gelişimi söz konusudur. Böylece dünya üzerinde yer alan ülkeler ve farklı kültürlerin varlığı hakkında yeterli ve doğru bilgilere sahip olunması dünya vatandaşlığı oluşumunu hızlandırmaktadır.

Araştırma sonucuna göre küresel kimlik teması içerisinde yer alan bir diğer kategori ise *Avrupa tarihi* kategorisidir. *Avrupa tarihi* kategorisi içerisinde yer alan ifadeler XV-XX. yüzyıllar arasında Avrupa’da yaşanan gelişmelere paralel olarak geliştiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu ifadeler 1998 SBÖP, 2005 SBÖP, 2015 SBÖP ve 2018 SBÖP içerisinde yer almaktadır. Öcal ve Yakar (2015) çalışmasında Sosyal Bilgiler programları içerisinde küresel farkındalık eğitimi kapsamında Avrupa ile ilgili olan konuların ayrı başlıklar altında verildiği Avrupa’nın ülkeleri ve tarihinin detaylı olarak işlendiği tespit edilmiştir. Bu durum 2005 Sosyal Bilgiler ders programında her sınıf düzeyinde “*Küresel Bağlantılar*” öğrenme alanı kapsamında konulara yer verilerek artış kazandığı ifade edilmiştir.

Araştırma sonucuna göre küresel kimlik teması içerisinde yer alan bir diğer kategori *Türk dünyası* kategorisidir. Türk dünyası kategorisi içerisinde Türkiye dışında yaşayan vatandaşlarımızın varlığından yola çıkarak yaşadığı ülkeleri tanıyabilme ve yurt dışındaki Türk işçilere ilişkin ifadelerin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu ifadeler sadece 1985 Milli Coğrafya ve 1998 SBÖP içerisinde yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Öcal ve Yakar (2015) çalışmasında 1985 Milli Coğrafya ve 1998 SBÖ programlarında “*Türk*

dünyası” ve “*Türk işçileri*” bağlamında yurt dışında yaşayan Türkler konularının yer aldığını ifade ederek bu sonucu desteklemektedir. Küresel kimlik anlayışı, sadece baskın kültürün değil diğer kültürlerin de göz önüne alınarak bireylere demokratik ve ortak bir yaşam biçimi sunmayı hedeflemektedir. Yani insanlar sadece kendi sınırları içerisinde değil dünyanın her bir kesiminde yaşama ve iş sahibi olma şansı kazanacaktır. Böylelikle birey farklı ülkelerle olan bağlantısıyla dünya üzerinde hem yalnız hissetmeyecek hem de farklı ülkelerin de bir yaşam sağlayacağı kanısına varmış olacaktır.

Genel olarak; Sosyal Bilgiler Öğretim Programları içerisinde küresel kimlik temasına ilişkin kategorilerin yer aldığı, küreselliğe dünya vatandaşlığı bağlamında vurgu yapıldığı ve bu anlayışın ise 2005 Sosyal Bilgiler öğretim programının revize edilmesiyle eklenen *Küresel Bağlantılar* öğrenme alanıyla artış gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca küresel kimlik temasına ve alt kategorilerine ilişkin herhangi bir ifadeye rastlanamayan programlar ise 1985 Milli Tarih ve Coğrafya programları, 2010 VP, 2015 VP, 2018 Vatandaşlık programlarıdır.

5.1.6. Çevreci Kimlik Temasına İlişkin Sonuç ve Tartışma

Bahsedilen kimlik türleri içerisinden SBÖ programlarında yer alan bir diğer kimlik çevreci kimliktir. Çevreci kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler ise *çevreyi koruma*, *çevre sorunları* ve *çevreyi tanıma* kategorileri yer almaktadır. Bahsedilen kategoriler arasında en fazla *çevreyi koruma* kategorisine ilişkin ifadelerin yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu kategori içerisinde yer alan ifadeler doğaya ve tükenmesi muhtemel kaynaklara karşı korumacı bir tutum geliştirmek ve kaynakların sürdürülebilirliğini sağlama durumuna ilişkin ifadelerin yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu ifadelerin yer aldığı programlar 1968 SBÖP, 1973 SBÖP, 1998 SBÖP, 2015 SBÖP ve 2018 SBÖP içerisinde yer almıştır. Çevreye saygılı, çevreyi bilinçli kullanan, çevre sorunlarını bilen ve bu problemlerin nasıl çözülebileceğinin farkında olan, aynı zamanda çevre okuryazarı olan vatandaşlar yetiştirmek için insanları küçük yaşlarda eğitmek büyük önem taşımaktadır. Birçok programda çevre eğitimine ilişkin ifadeler yer almakla birlikte SBÖ programlarında çevre okuryazarlığı adı altında çevreyi koruma becerileri kazandırılmaktadır. Öztürk (2015) çalışmasında Sosyal Bilgiler Öğretim Programının hedefleri arasında çevre eğitimini karşılayan “*yaşadığı çevreye duyarlı vatandaş yetiştirmek*” ifadesinin yer aldığı görülmektedir.

Çevre eğitimiyle ilgili olarak verilen bu ifadenin, Sosyal Bilgiler öğretim programının küresel bir mesele olan çevre konusunda geleceğe ışık tutmakla kalmayıp kimlik oluşumunu da desteklediği tespit edilmiştir.

Çevreci kimlik teması içerisinde yer alan bir diğer kategori *çevre sorunları* kategorisidir. *Çevre sorunları* kategorisi içerisinde yer alan ifadeler dünyamızda ve çevremizde meydana gelen çevre sorunları ve bunların etkisi etrafında şekillendiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu ifadelerin yer aldığı programlar 1998 SBÖP, 2015 SBÖP ve 2018 SBÖP içerisinde yer almaktadır. Erten (2004) çalışmasında bireyin çevre eğitimi dâhilin de çevre bilincinin oluşmasındaki temel nokta çevreye ait olumlu tavır ve düşüncelerin arttırılmasına dair ifadeler yer almaktadır. Böylelikle birey çevrenin bozulmasına neden olan çevre sorunlarına kayıtsız kalmayarak onlara çözüm yolları üretmeye başlayacaktır. Bu nedenle, toplumsal olarak okul sistemi içinde çevre ile ilgili verilen eğitimin içeriği, kapsamı ve niteliği son derece önem taşımaktadır. Ayrıca kirliliklerle baş edebilmek ve çevre sorunlarına çözüm yolları üretebilmek için çevre eğitiminin yanı sıra onu içselleştiren çevreci kimliğin oluşumu ile mümkündür (Kılıç ve Tok, 2013). Karatekin, Kuş ve Merey (2014) çalışmasında elde edilen sonuçlar ışığında öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının çevre sorunlarına karşı duyarlı olmadığı ve çözümü için aktif bir süreç içerisine girmediği tespit edilmiştir. Ancak yenilenen Sosyal Bilgiler öğretim programları kapsamında çevre eğitimi ve sürdürülebilirliğe önem verildiği çağın sorunları kapsamında bireylere çevreci kimliğin aşılacak istenildiği görülmüştür. Ancak öğretmenlerin ve ders programlarının bu konular hakkında yetersiz bilgiye sahip oluşu kimlik oluşum sürecini olumsuz yönde etkilemektedir.

Araştırma sonucuna göre çevreci kimlik teması içerisinde yer alan bir diğer kategori ise mekân algılama ve harita okuryazarlığı becerilerini kapsayan *çevreyi tanıma* kategorisidir. Bu kategoriye ilişkin ifadelerin yer aldığı programlar 1998 SBÖP, 2005 SBÖP, 2015 SBÖP ve 2018 SBÖ programlarıdır. Köşker (2019) çalışmasında mekân sadece fizikselliğe atıf yapmaz aynı zamanda duyguların iç içe geçmesiyle toplumsal bir yapıya sahiptir. Bu sebeple mekânın anlam kazanması, kimlik oluşumunda önemli bir etkiye sahiptir sonucuna ulaşmıştır. Çünkü kimlik hem mekânı hem de üzerinde yaşayan bireyleri ifade etmektedir. Ayrıca Özunal ve Özer (2016) çalışmasında çevreyi tanıma bağlamında; mekân algısı gelişen bireyler milli değerlere bağlı, vatanını koruyan, dünyanın ve insanlığın korunmasına yönelik sorumluluk alan, coğrafi bilgi ve becerilerini kullanarak doğa ve insana ait değerleri geleceğe taşıma yöntemleri geliştiren ve uygulayan bir

vatandaş olacağı ifadesini kullanmıştır

Genel olarak; çevreci kimlik temasına ilişkin kategorilerin Sosyal Bilgiler öğretim programları içerisinde 1998 programıyla başladığı ve günümüze kadar gelen süreç içerisinde artarak devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır. En çok da çevreyi tanıma ve koruma kategorilerine ilişkin ifadelerin vurgusunun çoğunlukta olduğu görülmüştür. Bu durumdan hareketle Sosyal Bilgiler öğretim programlarının çevreci kimlik oluşturmada önemli bir etkisinin olduğu ve bunu yaparken de güncel çevresel olaylardan yararlanarak; çevresel sorunlara ilişkin çözüm yolları bulma odaklı geliştiği tespit edilmiştir. Bu durum özellikle 2018 Sosyal Bilgiler öğretim programı içerisinde yer alan *çevresel eğitim anlayışının* önemini arttırmaktadır. Ayrıca çevresel kimlik temasına ve alt kategorilerine ilişkin herhangi bir ifadeye rastlanamayan programlar ise 1985 Milli Tarih, Coğrafya ve Vatandaşlık programları, 2010 VP, 2015 VP, 2018 Vatandaşlık programlarıdır.

5.1.7. Dini Kimlik Temasını İlişkin Sonuç ve Tartışma

Araştırmaya göre kimlik türleri içerisinde Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda yer alan bir diğer kimlik dini kimliktir. Dini kimlik teması içerisinde yer alan kategoriler *İslam tarihi ve Türk- İslam tarihi* kategorileridir. Bahsedilen kategoriler arasında en çok ifade edilen ise İslam tarihi kategorisidir. İslam tarihi kategorisi içerisinde İslamiyet'in doğuşu ve yayılışına dair tarihsel süreç kronolojik olarak ifade edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu ifadeler 1973 SBÖP, 1985 Milli Tarih, 1998 SBÖP, 2005 SBÖP, 2015 SBÖP ve 2018 SBÖP içerisinde yer aldığı görülmüştür. Bu durumdan hareketle din vurgusuna her dönem doğrudan programlarda yer verildiği tespit edilmiştir.

Geçmişten günümüze din, kimlik oluşumunda temel yapı taşı olarak görülmüştür. Birey kendini ifade ederken genellikle dini kimlik ile ifade etmiştir. Sosyal Bilgilerde insanı ilgilendiren tarihsel süreçlerle ve toplumsal olan her alanla ilgilenmektedir. Din konusu da toplumsal bir olgu olduğu için Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda kimlik oluşumu sürecinde karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda Müslüman kimliğinin şekillenmesinde ve İslam dininin tarihsel gelişimini aktarmada bir araç olarak görülmektedir. Bu durumdan yola çıkıldığında kimlik kazanılmasında dini mensubiyetin önemli bir yeri vardır. Bu mensubiyet eğitim sisteminde programlara ve ders kitaplarına yansımış olup toplumsal olguları içeren Sosyal Bilgiler dersinin de temelini oluşturmuştur. Böylelikle toplumun geneline din temelli kimlik inşası hâkim olduğu tespit edilmiştir (Smith, 1994). Karpat (2006) eserinde ulusal kimlik kazanma sürecinde Müslümanlar

arasında baskın olan kimliğin dini kimlik olduğu sonucuna ulaşarak bu durumu desteklemektedir. Ayrıca Heywood (2015) çalışmasında, millet olmanın bir diğer unsuru da dindir. Din, ortak ahlaki değerler ve manevi inançların bir ifadesini oluşturmaktadır ifadesini vurgulamıştır.

Araştırma sonucuna göre dini kimlik teması içerisinde yer alan bir diğer kategori *Türk İslam tarihi* kategorisidir. Türk İslam tarihi içerisinde yer alan ifadeler İslamiyet'in Türk devletlerine olan etkileri kapsamında Türk İslam tarihini oluşturan devletlerin kronolojik olarak tarih sahnesine çıkışına dair ifadelerin yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu ifadelerin yer aldığı programlar 1973 SBÖP, 1985 Milli Tarih, 1998 SBÖP, 2005 SBÖP, 2015 SBÖP ve 2018 SBÖP olduğu görülmektedir. Gürsoy ve Çapçioğlu (2008) çalışmasında toplumsal yapıyla alışveriş halinde olan din, toplumsal dokuya uygun olarak içerik ve form kazandığını ve bu etkileşim sonucu kültürel oluşumlarını gerçekleştiren toplumlar, inançlarına ait bir medeniyet dünyasının kurulmasına katkıda bulunduğunu ifade etmektedir. Yazıcı (2004) çalışmasında ise bu durumu Müslüman olan Türklerin hayatındaki değişimler; İslam dünyasında yaşanan değişim ve gelişmelere fazlasıyla katkısı olduğu ve Türklerin İslamiyet'in yayılmasına, kurumsallaşarak gelişmesine ve birçok kurumsal ve kültürel içerikle birlikte zenginleşmesine yaptığı büyük katkılar olduğunu ifade ederek İslam tarihinin gelişiminde Türklerin payının büyük olduğunu göstermiştir. Pamuk (2017) çalışmasında ise dini kimliğin tarihle olan ilişkisi doğrudandır ve tarihin referans noktalarını kullanır. Bu sebeple dini kimlik inşa edilirken tarihi bir araç olarak görmektedir ifadesiyle din ve tarihsel süreçlerin ayrılmaz bir ilişkisi olduğunu desteklemektedir.

Genel olarak bakıldığında dini kimlik Sosyal Bilgiler Öğretim Programları içerisinde yer almakta ve inşa edilirken de tarihi süreçlerden yararlanmaktadır. Ayrıca laiklik ilkesine paralel olarak din eğitimi alma hakkı eğitim ve öğretim programları içerisinde zorunludur. Ancak Osmanoğlu (2013) çalışmasında devletin dini, devleti meşrulaştırma aracı olarak kullanmadığı ifadesine yer vermiştir. Bu durumun Türkiye'nin resmî laiklik politikasıyla ilgili olduğu düşünülmektedir. Yürük (2005) çalışmasında *laiklik* ilkesi çerçevesinde din eğitiminin muhtevası; diğer dinler hakkında bilgiler vermek, dinin dünyevi hükümlerinden çok ahlaki yönünü ön plana çıkarmak ve dinin eğitiminden ziyade öğretimine ağırlık vermek şeklinde yani tarihi süreçlerden faydalanarak bilgilendirici bir nitelikte olmalıdır ifadesini kullanarak bu politikayı desteklemektedir. Türklerin İslamiyet'i kabul edişinden bu yana değişen toplumsal yapı ve ideolojiler kapsamında

eğitim programları oluşmakta ve değişim göstermektedir. Ulusal kimliğin ana unsurların biri olan din de bu değişim ve gelişime katkısı büyüktür. Aynı zamanda yukarıda bahsedilen durumlardan hareketle dini kimliğe ait kategorilerin dağılımını aynı programlar üzerinden yoğunlaştığı ve benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir.

5.1.8. Dijital Kimlik Temasına İlişkin Sonuç ve Tartışma

Bahsedilen kimlik türleri içerisinden SB programlarında yer alan bir diğer kimlik dijital kimliktir. Dijital kimlik teması içerisinde bir kategori mevcuttur. O da *dijital okuryazarlıktır*. Dijital okuryazarlık kategorisi içerisindeki ifadeler bilgi ve iletişim toplumu içerisindeki gelişim ve değişimlerden yola çıkarak teknolojik ürünlerin ve ağların kullanımına ilişkin ifadelerin yer aldığı ve buna bağlı olarak bir kimlik oluşturulmak istenildiği sonucuna ulaşılmıştır. Dijital kimlik oluşumuna dair dijital okuryazarlık kategorisi sadece 1998 SBP, 2005 SBP, 2015 SBP ve 2018 SB programları içerisinde yer aldığı tespit edilmiştir. Kavut (2020) alışmasında her geçen gün internet ve dijital iletişim teknolojilerini daha fazla kullandığımız ve dijital sistemlere bağımlılığın arttığı göz önünde bulundurulduğunda gelecekte dijital kimliğin öneminin artacağı ve kimliklerin ciddi bir dönüşüm sürecine girdiği ve gelecekte de bu dönüşüm sürecinin devam edeceğinin sinyallerini aktarmıştır. Bu durum gösteriyor ki içerik olarak teknolojiden yararlanmaya, dijital ortamdan faydalanmaya ve neticesinde de dijital yeterliliklerin kazandırılmasına imkân sağlayacak olan araçların eğitim programları olduğu ve programlar arasında dijital kimlik oluşumuna ilişkin en yatkın olan Sosyal Bilgiler ğretim programlarıdır (Kuru, 2019). 2005 ve sonrası oluşturulan Sosyal Bilgiler programları çağın gereklerinden hareketle oluşturularak yeni bir kimliğin inşasına katkıda bulunmaktadır. Bunun en büyük kanıtı MEB (2018) yer alan:

“Dijital teknolojinin gelişmesiyle birlikte; dijital vatandaşlık, e-Devlet, sanal ticaret ve sosyal medya gibi durumlar bireyin hayatının merkezi halini almıştır. Bu durumlar; dijital bölünmüşlük, kimlik hırsızlığı, kişisel bilginin gizliliği, siber dolandırıcılık ve siber zorbalık gibi bazı sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur” ifadesidir (MEB, 2018).

Aynı zamanda kişilerin dijital ortamlarda bıraktığı izler vardır. Bu izler; bireyin kişisel bilgileri, paylaşımda bulunduğu düşünceleri, görüşleri, tutumları gibi bireyin kültürel bilgi birikimini de yansıtan bir kimlik biçimini ifade etmektedir. Kısacası dijital ortamların günlük hayatımızla bütünleşmesi yeni kimliklerin ve yeni ortamların oluşmasına sebep olmuştur. Bu durumu kontrol altına almak ve teknoloji kullanımına dair

bilinçli bireylerin yetişmesi adına eğitim programları revize edilerek dijital kimlik oluşumunu desteklediği görülmüştür.

Özetle; 1968'den günümüze Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nın kimlik inşasında önemli bir misyonu üstlendiği görülmüştür. Elde edilen verilerden hareketle ortaya çıkarılan sekiz kimliğin varlığı öğretim programları içerisinde açık bir şekilde ifade edildiği ve bu kimlikler arasında ise en çok Milli, Toplumsal ve Bireysel kimliklere ağırlık verildiği tespit edilmiştir. Milli kimliğe bağlı alt kategoriler arasında en çok ifadeye sahip olan kategoriler *milli tarih ve vatan coğrafyası* kategorileridir. Bu durumu *görev ve sorumluluk* kategorisiyle "Toplumsal kimlik" ve *bireysel hak ve özgürlükler* kategorisiyle "Bireysel kimlik" teması izlemektedir. Ayrıca Milli kimlik içerisinde Atatürkçülük konularına yer verildiği ancak bu durumun yeni oluşturulan Sosyal Bilgiler öğretim programlarında yeteri kadar yer almadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Günümüze kadar gelen programların her seferinde güncellenerek çağın gereklerine ayak uydurduğu yeni kimliklerin varlığıyla kanıtlanmıştır. Küreselleşmeyle birlikte; gelişen teknolojiye uyum sağlayan ve dünyada meydana gelen güncel olaylara hâkim olan bireylerin yetiştirilmesi önem kazanmaktadır. Bu durum öğretim programlarına da yansarak yeni kimlik oluşumlarını desteklemektedir. Bu kimlikler Küresel ve Dijital kimlikler olup daha çok 2005 ve sonrası dönemde oluşturulan Sosyal Bilgiler Öğretim Programları içerisinde yer aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca 1968'den günümüze kadar gelen Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nın çoğunda dini kimlik oluşumunu destekleyen ifadelerle rastlamakla birlikte bu ifadelerin *İslam tarihi* kapsamında olduğu tarihsel süreçlerden faydalanarak dini kimlik oluşumu desteklediği tespit edilmiştir. Bu durum gösteriyor ki Türkiye cumhuriyeti devletinin oluşturmak istediği dini kimlik profilinin laiklik ilkesi çerçevesinde oluşturulduğunu ifade etmek mümkündür.

2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın içeriği diğer programlara nazaran daha kapsamlı olmakla birlikte çevre eğitimi kapsamında oluşturulmak istenilen çevreci kimliğin varlığı çoğunlukla *çevreyi koruma* kategorisi adı altında yer aldığı görülmektedir. Çevreci kimlik oluşumu Sosyal Bilgiler Öğretim Programları içerisinde daima desteklendiğini ifade etmek mümkündür. Özellikle son dönemde oluşturulan öğretim programında sürdürülebilirlik gibi kavramların varlığı gündem de olan çevresel konuların ifade edilmesi Çevreci kimliğin önemi arttırmakta ve bunu kazandırırken de Sosyal Bilgiler öğretim programlarından yararlanılmaktadır.

Ancak yeni oluşturulan 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı kapsamında ortaya atılan politik okuryazarlık becerisinin varlığına rağmen Politik kimlik oluşumunun diğer kimliklere nazaran daha az desteklendiği ve bilgi bazında eğitimden öteye gidemediği tespit edilmiştir. Bireylerin sahip olduğu fikirleri özgür bir ortamda ifade edebilmesi ve diğer fikirlere de saygı duyabilmesi politik eğitimin temellerinden biridir. Birey bu sayede bir kimlik oluşumu gerçekleştirebilir ancak bu durumun yetersizliği bireylerin Politik kimlik oluşumunu olumsuz yönde etkilemektedir.

5.2. ÖNERİLER

Araştırma sonuçlarına bağlı olarak Sosyal Bilgiler öğretim programları ve kimlik inşasına dönük araştırmacılara, öğretmenlere ve eğitim-öğretim sistemimizin programlayıcısı, geliştiricisi Millî Eğitim Bakanlığına şu öneriler sunulmuştur:

Değişen dünya bağlamında 1968'den günümüze kadar Sosyal Bilgiler öğretim programları içerisinde incelenen kimlikler arasında yeterli ifadelere rastlanılmayan kimlikler; dijital kimlik, küresel kimlik ve politik kimliktir. Bu kimliklere dair geniş çaplı çalışmalara yer verilebilir.

Dijital kimlik oluşumuna dair ifadelerin yeterli olmadığı sadece bireyleri teorik anlamda desteklediği tespit edilmiştir. Bunun için uygulamalı derslerin atırılıp programlardaki kapsamın dijital vatandaşlık bağlamında şekillenmesi sağlanabilir.

Küresel kimlik bağlamında elde edilen sonuçlara göre sadece bilgi bağlamında kaldığı küresel eğitim kapsamında farklılıkların olmadığı tespit edilmiştir. Bu sebeple küresel farkındalık eğitimi kapsamında uygulamalar yapılabilir.

Politik kimlik içerisinde yer alan kategorilerin politik okuryazarlık eğitimini desteklemediği ve politik tartışmalara yer verilmediği tespit edilmiştir. Politik okuryazarlık bağlamında Sosyal Bilgilerde politik kimlik gelişimini sağlayıcı öğretmen veya öğrenci görüşmeleri yapılabilir.

Politik kimlik içerisinde sosyal katılım temelli çalışmalar ve eylem araştırmaları yapılabilir.

Günümüz Sosyal Bilgiler öğretim programındaki kimlik inşası sürecinde siyasal iktidarın ve ders kitaplarının ideolojik temaları araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Akgün, S. (2015). Birinci Dünya Savaşı: Tarih Yazımında Cephe ve Kimlik. *Turkish Studies*, 10(13). 29-42.
- Akinoğlu, O. ve Sarı, A. (2009). İlköğretim Programlarında Çevre Eğitimi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, (30). 5-29
- Aksoy, B. (2003). Milli Kimliğin Kazanılmasında Coğrafyanın Önemi. *Türk Yurdu Dergisi*, 23(194).55-59.
- Akyüz, Y. (1989). *Türk Eğitim Tarihi:(Başlangıçtan 1985'e)*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.
- Alabaş, R. (2018). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında İlk Mekteplerde İnsani ve Toplumsal Değerler Eğitimi: Resimli, Yeni Musâhabât-I Ahlâkiye ve Medeniye Ders Kitabı Örneği. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 18(36). 55-87.
- Alan, S. (2016). *Tanzimat Edebiyatı'nda millî kimlik inşası kurgu kahramanları örneği*. (Doktora Tezi).Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.
- Altındağ, A. (2013). *Tek Parti Dönemi'nde (1924-1946) ilkokullarda vatandaşlık eğitimi*. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Altunışık, R., Coşkun R., Bayraktaroğlu S. ve Yıldırım E. (2010). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamaları, Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Altuntaş, İ. , Budak, L. ve Budak, Ç. (2013). Milli Değerlerin Ders Kitaplarındaki Yeri: Cumhuriyet Çocuklarına Tarih Dersleri Örneği. *Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Yüksek Okulu Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(3). 9-16.
- Anderson, B. (2020). *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. (çev. İ. Savaşır). 1. Baskı(1993). İstanbul: Metis.
- Aslan, S. ve Alkış, M. (2015). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçişte Türkiye'nin Modernleşme Süreci: Laikleşme ve Ulusal Kimlik İnşası. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 6(1). 18-32.
- Aşkın, M. (2007). Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2). 213-220.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1954)*. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, (1). 379.
- Ateş, D. (2011). *Türkiye'de kültürel kimlik farkındalığı yaratmada bir bilişim sistemi olarak sosyal ağların rolü: manav Türkleri örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Avcı, E. K. ve İbret, B. Ü. (2018). Toplumsal Kimliğin Oluşumunda Sosyal Bilgiler Dersinin Rolünün İncelenmesi: Sosyal Bilgiler Öğretim Programları (1968,1998, 2005). *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (29). 336-376.
- Avcı, E. K., ve İbret, B. Ü. (2018). *Toplumsal kimliğin oluşumunda sosyal bilgiler dersinin rolünün incelenmesi: sosyal bilgiler öğretim programları (1968, 1998, 2005)*. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (29),

336-376.

- Avcioğlu, G. Ő. (2011). Yapısal Kimlikten Seçimlik Kimliğe; Kimliğin Medya Aracılığıyla Yeniden Üretimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2). 359-370.
- Aydın, S. (1999). *Kimlik Sorunu, Ulusallık ve "Türk Kimliği"*. Ankara: Öteki.
- Aytaç, N. (2011). Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze Sosyal Bilgiler Programının Eğitim Programı Öğeleri Açısından Değerlendirilmesi. *İlköğretim Online*, 10(2). 406-420.
- Barth, J. L. (1991). Elementary and Junior High Middle School Social Studies Curriculum, Activities and Materials. *University Press of America*, Maryland.
- Bayri, H. (2008). *Türkiye'de kimlik siyaseti sorunu ve ulusal kimlik (1980 Sonrası Döneme Sosyopolitik Bir Bakış)*, (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Bilgili, A. S. (2016). *Geçmişten Günümüze Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler*. Ali Sinan Bilgili (ed.) İçinde, *Sosyal Bilgilerin Temelleri* (1-38), 5. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Bilgin, N. (1995). *Kollektif Kimlik*. İstanbul: Sistem.
- Bilgin, N. (2007). *Kimliğin İnşası*. Ankara: Aşına Kitap.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim.
- Bostancı, N. (2003). Etnisite, modernizm ve milliyetçilik. *Türkiye Günlüğü*, (75).5-32.
- Bostancı, N. (2005). Siyaset ve gelenek. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 1(3).131-136.
- Bouineau, J. (1998). Fransa'da Devrim Döneminde Yurttaşlar ve Yurttaşlık. *Dersimiz: Yurttaşlık*, (1).
- Büyüköztürk, Ő. , Çakmak, E. K. , Akgün, Ö. E. , Karadeniz, Ő. ve Demirel, F. (2017). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Castells, M. (2006). *Enformasyon çağı: ekonomi, toplum ve kültür*. (çev. E. Kılıç). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Caymaz, B. (2007). *Türkiye'de Vatandaşlık Resmi İdeoloji ve Yansımaları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Civan, M. (2007). *Tek parti dönemi ilköğretim vatandaşlık bilgisi ders kitaplarında vatandaşlık modeli*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Osman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Copeaux, E. (2016). *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*. (çev. A. Berktaş). İstanbul: İletişim.
- Copeaux, E. (2016). *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*. (çev. A. Berktaş). İstanbul: İletişim.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches* (2. Baskı). USA: SAGE Publications.
- Creswell, J. W. (2013). *Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Method Approaches*. Second Edition. Usa: Sage Publications.

- Creswell, J. W. (2020). Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni, (Çev. Ed: Bütün, M. & Demir, S.B.). 5. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çakmak, Z. ve Bulut, B. (2019) Sosyal Bilgiler Perspektifinden Küresel Okuryazarlık Becerisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*,(51). 160-180.
- Çalışır, G. ve Çakıcı, F. O. (2015). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Sosyal Medyada Kurulan Benlik İnşasının Temsili. *Electronic Turkish Studies*, 10(10). 267-290.
- Çapa, M. (2012). Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne Geçiş Sürecinden Türkiye'de Tarihin Tarihçesi. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(03).1-28.
- Çelik, A. ve Kamış, E. (2019). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının Öğrenme Alanı ve Beceri İlişkisi Bağlamında Değerlendirilmesi. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(3).391-410.
- Çelik, S. H. (2017). İdeal Yurttaş Yetiştirmede Rol Model Olarak Kahramanlar: II. Meşrutiyetten Erken Cumhuriyet Dönemine Kahraman Tipleri Üzerine Bir İnceleme. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (18).337-366.
- Çelikkaya, T. ve Öztürk Demirbaş, Ç. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Değerlere İlişkin Görüşleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 1(5). 527- 556.
- Çetin, H.(2001). Devlet, İdeoloji ve Eğitim. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2).201-211.
- Çiftçi, K. (2007). Tarih Kimlik ve Türkiye'nin Belleğinin Dış Politikası. *Akademik İncelemeler*, 2(1).97-131.
- Davey, L. (1991). Vaka Çalışması Değerlendirmelerinin Uygulanması. *Pratik Değerlendirme, Araştırma ve Değerlendirme*, 2(1). 9.
- Demircioğlu, İ. H. (2004). Tarih ve Coğrafya Öğretmenlerinin Sosyal Bilimler Öğretiminin Amaçlarına Yönelik Görüşleri (Doğu Karadeniz Bölgesi Örneği). *Bilig*, (31). 71-84.
- Demirkaya Güler, B. (2015). *Köy enstitüleri kapsamında eğitim ve ideolojinin sosyal değişimlerin etkilerinin incelenmesi: Köy Enstitüsü Dergisi*. (Doktora Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dilek, G. (2012). *Tarih Öğretiminde toplumsal cinsiyet: 6. sınıf öğrencilerinin perspektifinden tarihsel süreçte kadın hakları ve kadın imgesi*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Doğanay, A. (2007). Çağdaş Sosyal Bilgiler Anlayışı Işığında Yeni Sosyal Bilgiler Programının Değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2).77-96.
- Duman, M. (2007). Moderninden Postmoderne Geçişte Kimlik Tartışmaları ve Çok Kültürlülük. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 4(13). 3-24.
- Durgun, Ş. (2014). *Ulus İnşası ve Milliyetçilik*. Ankara: Binyıl.

- Erbaş, S. (2018). *Sosyal Bilgiler eğitimi lisans öğrencilerinin millî kimlik algılarının incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Ergüç, V. (2019). *Türkiye’de modern kimliğin inşasına bir eleştiri: Hilmi Ziya Ülken örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erincik, S. (2011). Kimlik ve Çok Kültürcülük Sorunu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52(2). 19–241.
- Erkan, E. (2013). Postmodern Dönemde Ontolojik Anlam Aracı Olarak Dinî Kimlik. *International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(8). 1825-1837.
- Erözden, O. (1997). *Ulus-Devlet*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Erten, S. (2004). Çevre Eğitimi ve Çevre Bilinci Nedir, Çevre Eğitimi Nasıl Olmalıdır? . *Çevre ve İnsan Dergisi*, 65(66). Ankara.
- Girgin, Ü. (2018). Gelenekten Postmoderne Kimlik İnşa Süreci ve Yeni Medya: Facebook Örneği. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(5). 202-230.
- Glesne, C. (2012). *Nitel Araştırmaya Giriş*. (çev. A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu). Ankara: Anı .
- Gökdemir, A. (2013). *1924'ten Günümüze ilköğretim sosyal bilgiler programlarındaki hukuk konularının incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde.
- Göz, K. (2014). Toplumsal Değerler Bağlamında Yaşama Hürriyeti. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1). 85-101.
- Göktolga, O. (2013). Aynılık-Farklılık Bağlamında Kimlik Siyaseti. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 4(1).121-129.
- Gömlüksiz, M. N. , Kan, A. Ü. ve Öner Ü. (2012). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Bir Değer Olarak Demokrasi Kavramına İlişkin Metaforik Algıları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 10(24). 79-100.
- Görmez, E. (2018). Güncellenen Sosyal Bilgiler Programının Politik Okuryazarlık Becerisi Bakımından Yeterliliği. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(18). 109-114.
- Guibernau, M.(1997). *Milliyetçilikler* (çev. N. N. Domaniç). İstanbul: Sarmal.
- Güler, A. (2003). Dünya ile Bütünleşmede Evrensel Kimlik Sorunu. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3 (5). 1-7.
- Güngör, M.(2017). Bir Kimlik İnşası Olarak Ulus-Devlet Yurttaşlığı ve Yurttaşlık Kavramının Dönüşümü. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2). 438-464.
- Güngördü, E. (2001). *İlköğretimde Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara: Nobel .
- Gürsoy, Ş. ve Çapcıoğlu, İ.(2008). Din Kimlik İlişkisi Üzerine. *Toplum Bilimleri Dergisi*,1(3). 115-120.
- Güvenç, B. (2004). *Türk Kimliği*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Hall, S. (1998). *Kültürel Kimlik ve Diaspora*. (çev. İ. Sağlamer, J. Rutherford Vd.).

İstanbul: Sarmal, 173-192.

- Heywood, A. (2015). *Siyasi İdeolojiler*. Ankara: Liberte .
- Huntington, S. P. (2004). *Biz Kimiz? Amerika'nın Ulusal Kimlik Arayışı*. (çev. A. Özer). İstanbul: CSA Global.
- İnal, K. (2004). *Eğitim ve İktidar Türkiye'de Ders Kitaplarında Demokratik ve Milliyetçi Değerler*. Ankara: Ütopya.
- İnal, K. (2008). *Eğitim ve İdeoloji*. İstanbul: Kalkedon.
- Joppke, C. (2007). Transformation of Citizenship: Status, Rights, Identity. *Citizenship Studies*, 11(1). 37-48.
- Kafa, S. (2010). *İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinde milli kimlik bilinci geliştirmeye yönelik etkinliklerin okul başarısına etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kalambekova, B. (2003). Atatürk'ün Milli Ekonomi Anlayışı ve Çağın Küreselleşme Gerçeği. 5. *Uluslararası Atatürk Kongresinde Bildiri*, Makedonya.
- Kaplan, Ş. (2013). *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi*. İstanbul: İletişim.
- Karaduman, S. (2010). Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü. *Yaşar Üniversitesi e-Dergisi*, 5(17). 2886-2899.
- Karakaş, M.(2013). Türkiye'nin Kimlikler Siyaseti ve Sosyolojisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(2). 3-35.
- Karakılıç, C. ve Müjdecı, M. (2014). Yurttaşlık Bilgisi Kitaplarında Kimlik ve Vatandaşlık (1950-1960). *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. (11). 173-198.
- Karakoç, E. ve Yıldırım, H. (2021). Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne Milli Kimlik İnşasında Kültür Varlıklarının Etkisi. *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 16 (31). 31-52.
- Karatekin, K. , Kuş, Z.ve Merey Z. (2014). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunlarının Çözümünde Sosyal Katılımları. *İlköğretim Online*, 13(2). 345-361.
- Karpat, K. H. (2006). *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*. (çev. F. D. Özdemir). Ankara: İmge.
- Karpat, K. H. (2019). Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji. (çev. G. Ayaş). İstanbul: Timaş .
- Kavut, S. (2020). Kimliğin Dönüşümü: Dijital Kimlikler Selçuk. *İletişim Dergisi*, 13(2). 987-1008
- Kaya, İ. (2007). Kimlik Politikaları: Tanınma Mı? Yoksa Hegemonya Mı? . *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*,(1).144-156.
- Kayaalp, F. (2015). *İdeoloji - vatandaşlık ilişkisi bağlamında 1923 - 1950 türkiye'sinde sosyal bilgiler kapsamındaki ders kitaplarının incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

- Kaymakçı, S. ve Ata, B. (2012). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sosyal Bilgilerin Doğasıyla İlgili Görüşleri. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 3(1). 35-64.
- Kellner, D. (2001). Popüler Kültür ve Postmodern Kimliklerin İnşası. (çev. Gülcan Seçkin), *Doğu Batı Düşüncesi Dergisi*, 4(15). 187-219.
- Kepekçi, Y. (2000). *Türkiye’ de genel ortaöğretim kurumlarında insan hakları eğitimi*, (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Keskin, Y. (2002). *Türkiye’de II. meşrutiyetten günümüze kadar uygulanmış olan sosyal bilgiler öğretim programlarının analizi ve karşılaştırılması*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Keskin, Y. (2013). İlkokul Sosyal Bilgiler Programlarında Milli Bilinç ve Barış Değerinin Tarihsel Serüveni. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi’nde Gerçekleştirilen “Değerler Eğitimi Sempozyumunda Sunulan Sözlü Bildiri*.
- Keskin, Y. ve Keskin, S. C. (2013). İlkokul (İlköğretim) Sosyal Bilgiler Programlarında Milli Bilinç ve Barış Değerinin Tarihsel Serüveni. *TSA Dergisi*, 17(3). 51-86.
- Kılıç S. ve Tok N. (2013). Çevrecilikte Yeni Bir Kimlik: Ekolojizm. *Akademik İncelemeler Dergisi*,8(2). 223-250.
- Kırıkçı, C. A. (2017). *Sosyal bilgiler ve kapsamındaki ders kitaplarında doğu-batı bağlamında öteki: (1928-2017)*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Koçoğlu, E. (2012). Cumhuriyetten Günümüze İnsan Hakları ve Demokrasi Kavramları Açısından Sosyal Bilgiler Dersi Eğitim Programının İncelenmesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (7). 1-20.
- Kol, M. (2021). Türkiye Cumhuriyeti’nin İnşa Sürecinde Üst Kimlik Çıkması. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 3(5). 643-683.
- Kolukırık, S.(2008). Türk Modernleşme Sürecinde Merkezin Dönüşümü: Yerelden Küresele Yeni Kimlik Arayışları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (18).133-146.
- Köker, L. (1995). *Kimlik, Meşruluk ve Demokrasi: Türkiye’de Yenimuhafazakâr Kültür Politikasının Eleştirisi*. Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür. TDV, Ankara.
- Köse, T. (2019). *Türkiye’de sosyal bilgiler eğitiminin tarihi gelişimi*. (Yüksek Lisans Tezi) Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Köstüklü, N. (1999). *Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi*. Konya: Günay .
- Koşker, N. (2019). Öğretmen Adaylarının Türkiye’ye Komşu Ülkelere İlişkin İmajları. *International Journal of Geography and Geography Education*, (41). 13-35.
- Kurnaz, Ş. (2013). *Camilerin toplumsal kimlik ve değerlerin oluşmasındaki rolü*. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.

- Kurtdaş, E. M. ve Öteleş, Ü. (2021). Ulusal ve Küresel Kimlik Bağlamında Sosyal Bilgiler Eğitimi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22 (2). 1115-1168.
- Kuru, E. (2019). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlık Kavramına İlişkin Görüşleri. *Elektronik Türkçe Çalışmaları*, 14(3). 1629-1648.
- Kuş, E. (2003). Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kuş, Z. (2020). *Türkiye’de ve Dünya’da Vatandaşlık Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Mahiroğlu, A. (2005). Avrupa Birliği Ülkelerinde Yeni Eğitim Politikaları Yaşam Boyu Öğrenme. *Milli Eğitim Dergisi*, 33(167), 71-82.
- Marshall, T.H. ve Bottomore, T. (2000). *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*. (çev. A. Kaya). Ankara: Gündoğan.
- MEB (1936). Ortaokul Programı. İstanbul: Devlet.
- MEB (1938). Ortaokul Programı. İstanbul: Devlet.
- MEB (1948). İlkokul Programı. İstanbul: Millî Eğitim.
- MEB (1962). Ortaokul Programı. İstanbul: Millî Eğitim.
- MEB (1968). İlkokul Programı. Ankara: Milli Eğitim.
- MEB (1973). Ortaokul Sosyal Bilgiler, Fen Bilgisi ve Matematik Müfredat Programı. Ankara: Milli Eğitim.
- MEB (1985). Milli Tarih, Milli Coğrafya ve Milli Vatandaşlık Programları. Ankara: Milli Eğitim.
- MEB (1998). İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı. *Tebliğler Dergisi*. (2487), 531–568.
- MEB (2005). Sosyal Bilgiler Öğretim Programı. [Http://Programlar.Meb.Gov.Tr](http://Programlar.Meb.Gov.Tr) Adresinden 11.02.2020 Tarihinde Alınmıştır.
- MEB (2010). İnsan Hakları, Demokrasi ve Vatandaşlık Programı. [Http://Programlar.Meb.Gov.Tr](http://Programlar.Meb.Gov.Tr) Adresinden 11.02.2020 Tarihinde Alınmıştır.
- MEB (2015) İnsan Hakları, Demokrasi ve Vatandaşlık Programı. [Http://Programlar.Meb.Gov.Tr](http://Programlar.Meb.Gov.Tr) Adresinden 11.02.2020 Tarihinde Alınmıştır.
- MEB (2015) Sosyal Bilgiler Öğretim Programı. [Http://Programlar.Meb.Gov.Tr](http://Programlar.Meb.Gov.Tr) Adresinden 11.02.2020 Tarihinde Alınmıştır.
- MEB (2018) İnsan Hakları, Demokrasi ve Vatandaşlık Programı. [Http://Programlar.Meb.Gov.Tr](http://Programlar.Meb.Gov.Tr) Adresinden 11.02.2020 Tarihinde Alınmıştır.
- MEB (2018) Sosyal Bilgiler Programı. [Http://Programlar.Meb.Gov.Tr](http://Programlar.Meb.Gov.Tr) Adresinden 11.02.2020 Tarihinde Alınmıştır.
- Mumyılmaz, H. (2008). *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e vatandaşlık*. (Yayınlanmamış Tez). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- NCSS. (1993). Definition Approved. *The Social Studies Professional*. 114-3.
- Okur, M.(2013). *Liselerde coğrafya eğitiminin milli kimlik bilincine etkisinin*

öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Osmanoğlu, A. (2013). Türkiye ve Mısır Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Din Algısının Karşılaştırılması. *Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(9). 1983-2006.
- Ozan, H. ve Kuş Z.(2020). Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Vatandaşlık Öğretim Programlarında Kimlik İnşası. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(2). 237-257.
- Öcal, A. ve Yakar, H. (2015). 1968-2005 Sosyal Bilgiler Ders Programlarında Küresel Farkındalık Eğitimi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15 (USBES Özel Sayısı I). 307- 327.
- Özen, Y. (2014). Türk Milli Kültüründe Değerler ve Değerlerin Milletleşmeye Etkisi. *Hikmet Yurdu*,7(14). 59 – 87.
- Özpolat, A. (2009). Toplumsallaşma Hedefleri Açısından 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı. *Millî Eğitim*, 38(182). 249-267.
- Öztürk, C. ve Otluoğlu, R. (2002). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler ve Yazılı Materyaller*. Ankara: Pegem Akademi.
- Öztürk, G. (2006). Logonun Kurum Kimliği Üzerindeki Etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1). 1-17.
- Öztürk, M. K. (2009). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Okul, Aile ve Toplum İlişkileri Yeterlik Alanına İlişkin Görüşleri ve Öz Değerlendirmeleri. *Bilgi-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (49). 113-126.
- Özünel, S. ve Özer, A. (2016). Sosyal Bilgilerdeki Coğrafya Konularının Kimlik ve Vatandaşlık Bilinci Kazandırmasına İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(23). 348-369.
- Paksoy, A. (2020). *Vatandaşlık Aktarımı Açısından Geçmişten Günümüze Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.
- Pamuk, A. (2013). *Bireysel ve Kolektif Kimliklerin İnşasında Tarih Algısının Rolü*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Pamuk, A. (2017). *Kimlik ve Tarih Kimliğinin İnşasında Tarihin Kullanımı*. İstanbul: Yeni İnsan.
- Parlak, İ. (2005). *Kemalist İdeolojide Eğitim Erken Cumhuriyet Dönemi Tarih ve Yurt Bilgisi Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Turhan .
- Punch, K. F. (2005). *Sosyal Araştırmalara Giriş* (çev. D. Bayrak, H. B. Arslan ve Z. Akyüz). Ankara: Siyasal .
- Saxe, W. D. (1991). *Social Studies in Schools: A History of The Early Years*. New York: State University of New York Press, Albany.
- Sertkaya, B. (2010). *İlköğretim II. kademe sosyal bilgiler dersi öğretiminde kültür aktarımı ve kültürel kimlik geliştirme*. (Yüksek Lisan Tezi). Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Smith A. (1994). *Milli Kimlik*, (çev. Şener, B.). İstanbul: İletişim

- Smith, A. D. (2002). *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik*, (çev. Kömürcü, D.). İstanbul: Everest.
- Smith, A. D. (2013). *Milliyetçilik Kuram İdeoloji Tarih*. (çev. Ü. H. Yolsal). Ankara: Atıf.
- Sönmez S.(2011). *Küresel dönüşümün kimlik boyutu: ötekinin inşası*. (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Sönmez, V. (2005). *Hayat ve Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Öğretmen Kılavuzu*. Ankara: Anı .
- Sözen, E. (1989). *Toplum yapısı, değişimi ve sosyal kimlik: iki kültürün karşılaştırılması*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Sözer, E. (1998). *Sosyal Bilimler Kapsamında Sosyal Bilgilerin Yeri ve Önemi*, Can, G. (ed.) İçinde, *Sosyal Bilgiler Öğretimi* (3-33), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi .
- Subaşı, N. (2015). Türkiye'de Din, Dini Toplumsallıklar ve Din Sosyolojisi. *Sosyoloji Konferansları*, (52). 391.
- Şahin, A.(2019). Millî Mücadele'den Millî Kimlik İnşasına: Ateşten Gömlek. *Türkiyat Mecmuası-Milli Mücadele Özel Sayısı*: 151-168.
- Şıvgın, H. (2009). Ulusal Tarih Eğitiminin Kimlik Gelişimindeki Önemi. *Gazi Akademik Bakış*, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi'nde düzenlenen "Kimlik, Küreselleşme ve Terör" sempozyumu'nda bildiri. (04). 35-53.
- Şimşek, S. (2002). Günümüzün Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 3(3). 29-39.
- Şimşek, U. (2008). *Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kimlik Arayışları (1718-1938)*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Tamçelik, S. (2009). Kıbrıs'ta Olası Bir Federal Hükümetin Görev ve Yetkileri. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, (17). 55-84.
- Tamer, M. (2014). Kimliklerin Seyrine Bir Keşif. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 20(77). 83-99.
- Turan, M. (2009). *1950 ile 1960 yılları arası ortaokul tarih dersi kitaplarında yer alan milli kimlik kavramının içerik analizi*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tekeli, İ. (2007). *Birlikte Yazılan ve Öğrenilen Bir Tarihe Doğru*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Thompson, L. A. (2008). *A Geography of The imaginary: mapping francophone identities and curriculum perspectives in the postcolonial present*. (Doctoral Thesis). University of Alberta Department of Secondary Education, Alberta.
- Tok, N. (2003). *Kültür, Kimlik ve Siyaset*. İstanbul: Ayrıntı.
- Türkcan, B. ve Bozkurt, M. (2015). İlkokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Bağlamında Kimlik, Kültür ve Yurttaşlık Alguları. *International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(11). 1501-1526.

- Üstel, F. (2004). *Yurttaşlık ve Demokrasi*. Ankara: Dost.
- Üstel, F. (2016). *Makbul Vatandaş'ın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*. İstanbul: İletişim.
- Vatandaş, C. (2010). *Ulusal Kimlik Türk Ulusçuluğunun Doğuşu*. İstanbul: Açılım.
- Yanık, C. (2013). Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi. *Araştırma Makalesi*, (20). 226-235.
- Yazıcı, F. (2015). *Azınlık Okullarında Tarih Eğitimi ve Çok kültürlülük*. İstanbul: Yeni İnsan.
- Yazıcı, T. (2004), Makaleler. İstanbul:Multilingual.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yıldırım, T. (2014). *Meşrutiyetten günümüze tarih ders kitaplarında Türk kimliğinin inşası*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldız, R. ve Demir, S. (2013). Milli Kimliğin Oluşumunda Zihniyet. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (8). 1-25.
- Yörü, S.(2007). *Vatan sevgisi ve yurttaşlık bilinci oluşturmada lise coğrafya derslerinin yerinin değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Yürük, T. (2005). Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları. *Dini Araştırmalar*, 13(34). 69-86.
- Zürcher, E. J. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Atatürk Türkiye'sine Bir Ulusun İnşası Jön Türk Mirası*. (çev. L. Yalçın). 1. Baskı (2015). İstanbul: Akılçelen.

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı: Büşra DOĞU

Eğitim Durumu:

Lisans : KAEÜ, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği

Yüksek Lisans: KAEÜ, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Bilgiler Eğitimi

Mesleki Deneyim

2017 Yılıının Yaz Ayında Kırşehir Ahi Evran Üniversitesine Bağlı AESEM Kurumunda Öğretmenlik ve Danışmanlık

2022 Yılında Gelişim Akademi Adlı Eğitim Kurumunda Öğretmenlik

Yayımlar :

Kuş, Z. ve Doğu, B. (2019). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Güncel Konuların Kullanımına İlişkin Öğretmen Görüşleri*. ICES-UEBK 2019, 28. Eğitim Bilimleri Kongresi'nde Sunulan Sözlü Bildiri. Ankara.

Cender, G. ve Doğu, B. (2021). Öğretmen Adaylarının Dijital Düzeyleri. *Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Dergisi*,3 (1). 1-23.